

A. Ü.
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'AN- KERİM'E GÖRE TEVESSÜL VE VESİLE

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Yöneten:
Prof. Dr. Salih AKDEMİR

Tezi Hazırlayan:
İsmail ÇALIŞKAN

Ankara 1992

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	II
------------------	----

KISALTMALAR.....	I
------------------	---

GİRİŞ

I- ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ.....	III
II- KAYNAKLAR HAKKINDA.....	VI
III- ARAŞTIRMA METODU.....	IX
IV- PLAN.....	X

I. BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'İN BÜTÜNLÜĞÜ İÇİNDE TEVESSÜL VE VESİLE

I. KAVRAM TANIMLARI.....	2
II. TEVESSÜL VE VESİLE KAVRAMLARININ ORTAYA ÇIKIŞI.....	5
III. VESİLE AYETLERİ VE MÜFESSİRLERİN YORUMLARI.....	8
IV. AYETLERİN NÜZUL SEBEPLERİ.....	10
V. İNSAN-ALLAH İLİŞKİSİNDE VESİLE.....	15
VI. DUADA VESİLE.....	32

II. BÖLÜM

TATBİKATTA TEVESSÜL VE VESİLE

I. TEVESSÜL ÇEŞİTLERİ.....	38
A. Allah'ın İsim ve Sıfatlarıyla Tevessül.....	40
B. Salih Amel İle Tevessül.....	42
C. Şahısla Tevessül.....	45
1. Yaşayan Birinden Dua Etmesini İstemek Şeklindeki Tevessül.....	45
2. Hayatta Olanlarla Tevessül.....	52
a. Bu Tür Tevessüle Delil Olarak İleri Sürülen Ayetler.....	54
b. Bu Tür Tevessüle Delil Olarak İleri Sürülen Hadisler.....	59
3. Ölmüş veya Huzurda Olmayan Birisi ile Tevessül.....	67
4. Hz. Peygamber Yaratılmadan Önce Onunla Tevssül.....	83
D. Eşya ve Eserle Tevessül.....	87
II. Bu Konuda Farklı Görüşte Olanların Birbirelerine Karşı Tutum ve Eleştirileri..	89
SONUÇ.....	99
BİBLİYOGRAFYA.....	104

KISALTMALAR

@	: Aleyhisselam/ Sellallahu aleyhi vesellem
age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
Ank.	: Ankara
AÜİF.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
çev.	: Çeviren
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
İrgâm	: İrgâmu'l-Merîd (Zahid el-Kevserî'nin)
İst.	: İstanbul
Mahk	: Mahku't-Tekavvul fî Mes'ele'ti't-Tevevssül (Zahid el-Kevserî'nin)
Mefâhim	: Mefâhim Yecib en Tusahhah (Muhammed Alevî)
s.	: sayfa
Tecrîd	: Sahih-i Buharî Muhtasarı Tegrîd-i Sarih Tercümesi (Zebidî'nin)
Tefhim	: Tefhimu'l-Kur'an
et-Tevevssül	: Kaidetun Celiletun fî't-Tevevssüli ve'l-Vesîle (İbn Teymiyye'nin)
ty.	: Tarih yok
vd.	: ve devamı
yay.	: Yayınevi veya yayınları
yy.	: Yer yok

HADİS KİTAPLARINDAN ALINTILARDA USUL

NOT: Hadislerin alıntıları Çağrı yayınlarının bastığı ve Concordance'ye göre tertibi uygun olan Kütübi Tisa (İst 198..) dan alındığı için sadece hadis kitaplarının isimleri ve ilgili bölümler numaraları ile verilmiştir. Hadis mecmualarında alıntılarda şu esaslara uyulmuştur.

- 1- Buharî (Sahih-i Buharî) : Kitap + Bab numarası
- 2- Müslim (Sahih-i Müslim) : Kitap + Hadis numarası
- 3- Ebu Davud (Sunen) : Kitap + Bab numarası
- 4- Tirmizî (Sunen) : Kitap + Bab numarası
- 5- Nesaî (Sunen) : Kitap + Bab numarası
- 6- İbn Mâce (Sunen) : Kitap + Bab numarası
- 7- Dârimî (Sunen) : Kitap + Bab numarası
- 8- İmam Malik (Muvatta) : Kitap + Hadis numarası
- 9- Ahmed b. Hanbel (Musned) : Cilt + Sayfa numarası
- 10- Nevevî (Şerhu Sahih-i Müslim) : Kitap + Bab numarası
- 11- Zebidî (Tegrîd-i Sarih) : Cilt + Sayfa numarası

GİRİŞ

I- ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

İslam, insanlara gerek ibadetlerinde ve dualarında, gerekse diğer bütün eylem ve düşüncelerinde tevhide göre hareket etmelerini emreder. Kur'an-ı Kerim'in İhlas suresinde veciz bir şekilde ifadesini bulan ve diğer surelerde genişçe izah edilen tevhid ise; Allah'ın işaret ettiğimiz alanlarda tek ilah olarak kabul edilmesidir. Buna göre tevhidin özü şudur:

Allah, bir ve tek ilahtır, ortağı yoktur, doğurmamış ve doğrulmamıştır. Bütün kulları O'na muhtaçtır. O ise hiçbir kula ve hiçbir şeye muhtaç değildir. Kulların ibadet, dua ve isteklerinde yönecekleri yegane varlık O'dur. O insanlara kendi nefislerinden bile yakındır, onlarla iç içedir. Bundan dolayı kullar her an O'na ulaşabilir, hiçbir aracıya ihtiyaç duymadan O'nunla irtibat kurabilirler. O'ndan başka ilah da yoktur, rab da. Yalnız O'na ibadet edilmeli, başkasına tapılmamalıdır. Din yalnız O'na tahsis edilmeli, diğer dinler reddedilmelidir. Allah, tek yaratıcı ve yoktan var edicidir. Kainatın tasarrufunda tek otoritedir. Kainat olaylarına ve insanın hayatına müdahale eden güçtür. İnsanı her an görüp gözeten, her an onunla beraber olan bir ilahtır.

Vahye dayanan bütün dinlerin gayesi, insanın yukarıda özetlediğimiz Allah anlayışı doğrultusunda yaşamasını sağlamaktır. İnsanın itikat, ibadet ve ahlakta saf ve samimi bir tutum içinde olması bu gayenin gerçekleşmesini sağlayacaktır.

Hız. Mahammad'e kadar sık sık peygamberler gönderilmesinin sebebi, insanın dünya ve ahiret mutluluğunu temin içindir. Hız. Peygamber (as.) ile noktalanmış bu halkadan sonra insanın Allah ile olan irtibatı (vahiy) kesilmiştir. Bundan sonra O'nun Kitabı doğrultusunda yaşamak, Allah ile irtibatın devamı mahiyetindedir. Bu sebeple müslümanların hayatlarına Kur'an'ın ruhunu hakim kılma mecburiyeti vardır.

Kur'an-ı Kerim indiği şekli ile muhafaza edilmekte olup, kıyamete kadar da hiçbir değişikliğe uğramadan muhafaza edilmeye devam edilecektir. Acaba Kur'an'ı anlama ve yorumlamada da müslümanlar ilk devirdeki safiyeti muhafaza edebiliyorlar mı? Ne yazık ki, bu soruya olumlu cevap vermek mümkün değildir. Çünkü İslam tarihi boyunca, müslüman toplumu gitgide bu alandaki safiyeti yitirmiştir. Bunda dış etkenlerin tesiri olduğu gibi, içerden yeşeren ve Peygamber (as.)'ın şiddetle yasaklamasına rağmen büyük ilgi gören bidat ve hurafelerin de çok tesiri olmuştur. Yine bu etkenler arasında fikri hareketlerin gelişmesini, fırkaların çoğalmasını, müslümanların akaidini bozmak isteyenleri ve Kur'an'ın bütünlük ruhundan uzak yorumlamaları da sayabiliriz. Bütün bunların sonucu olarak, Kur'an'ın temel kavram ve ilkeleri kişilere göre değişik yorumlar ve anlamlar kazanmıştır.

“Böylece Kur'an, ittiba edilmesi lazım gelen bir kitap iken, bazı kişiler Kur'an'ı kendi fikirlerine tabi kıldılar. O, hakim olması gerekirken, O'nu mahkum derecesine indirdiler. Kur'an'ın etrafında dolaşan bu gibi hareketler, kalın bir toz tabakası misali, O'nun hidayet ve irşad nurunu örtmeye çalıştı.”¹

“Özellikle cahil müslümanlar O'nu, anlaşılmaktan uzak, aziz ve mukaddes bir kitap olarak bilir ve inanırlar. Müslümanın Kur'an'ı anlayışı bu şekilde sathi olunca, O'nun hidayet ve irşat manaların düşünmekten uzak olarak ona bakmak, ancak ondan bazı tali menfaatler sağlamaktan daha ileri gidemez. Bu ikinci derecedeki menfaatleri şöylece sıralayabiliriz:

1- Manası ve onunla amel etmek düşünülmezsizin, kalbe ulaşmayan mücerred bir okumakla ibadet, hele güzel sesli bir okuyucu, sesi, edalı ve sedalı makamıyla, dinleyenleri coşturmayı bilirse, onlarda coşkunluklar hasıl olur. Dinleyicilerde hasıl olan bu lezzet ve coşkunlukların sebebi,

¹ Prof. Dr. İsmail Cerrahođlu, “Kur'an-ı Kerim Nasıl Bir Kitaptır, Nasıl Anladılar,

dinleyicilerin Kur'an'ı anlamaktan uzak olarak, okuyucunun sesi ve edasıdır.

2- Kur'an'la teberrük etmek: Müslüman gördüklerini taklidi olarak tekrarlamak suretiyle Kur'an'ı öper, en yüksek yere koyar, onun olduğu yere bereket dolacağına inanır.

3- Ölüler için rahmet talep etmek.

4- Maddi ve manevi hastalıklar için iltimas istemek.

5- Evlere, kapı üzerlerine, vasıtalara ya kendisini veya ondan bazı ayetleri yazıp asmak suretiyle kerametinden faydalanmak inancı ...

İşte bu günün müslümanının Kur'an'dan faydalanma şekilleri. Bunlar, Allah'ın insanları zulmetten nura kavuşturmak için indirdiği Kitabın gayesinden ne kadar uzak şeyler.”²

Araştırma konumuz olan **tevessül ve vesile** konusundaki yanlış anlayış ve uygulamaların sebeplerinden biri de yukarıda belirttiğimiz şekilde Kur'an anlayışıdır. İslam'dan önce varlığı muhakkak olan insanla Allah arasında aracı fikri, Allah'tan başkasından bir şeyler isteme fiili Kur'an tarafından şiddetle reddedilmesine rağmen, değişik şekil ve suretlerle müslümanların inanç ve ameline de girmiştir. Araştırmamızın bu tür yanlış uygulamaların müslümanların gündeminden uzaklaştırılması çalışmalarına katkıda bulunacağına inanıyoruz,

Araştırmamıza başlamadan önce işin bu kadar ciddi olduğunun farkında değildik. Görevimiz (vaiz) icabı halkla fazla içiçe olduğumuzdan bize yöneltilen sorular içinde hemen hemen birinci sırayı üzerinde çalıştığımız tevessül ve vesile ile bunlarla alakalı konuların aldığını tesbit etmiş olmamız, durumun ciddiyetini açıkça gözler önüne sermektedir.

Nasıl Anlamalıyız?”, Diyanet Dergisi, Ekim-Aralık 1992, c. XXIII, sayı: 4, s. 42.

² **Age.**, s. 46

Bu noktaya nereden ve nasıl gelindiğinin üzerinde fazla durmayacağız. Zira bu ayrı bir araştırma konusudur. Fakat temelde yukarıda anlattığımız yanlış Kur'an anlayışının, cehalet ve kolaycılığı tercih etmenin yattığı aşıkardır. Böyle olmasaydı, neden insanlar kutsal saydıkları bir ağaç, havuz, taş veya mezarların başında olmadık isteklerde bulunsunlardı.

Kavram kargaşasının yaşandığı günümüzde, inanç ve amel sahasındaki kargaşa daha büyük ve tehlikeli bir hal almıştır. Böyle bir ortamda her şeyden önce temel kavramlarımızı olması gereken yere oturtmamız gerekmektedir. Bunu yaparken asıl kaynağa dönmek gerekir. Aksi takdirde yapılan çalışmalar, şimdiye kadar devam edip gelen tartışmaları biraz daha alevlendirmekten başka bir işe yaramaz. Kabul ve red arasında gidilip gelinir. Yeri gelmişken şu noktayı belirtmemiz gerekir: Araştırmamız sırasında tevessül ve vesile konusunda kabul ve red çizgisinin bir çoklarınınca pek net ortaya konulmadığını, ifrat ve tefritin fazlasıyla hüküm sürdüğünü gördük. Hatta bazen de çok önemli olmasına rağmen, bu sahalarda basit bir mevzu imiş gibi iyice tahkik edilmeden serbestçe kalem oynatılmış olduğu da müşahade ettik.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz: Mesele üzerinde Peygamber (as.) ve ashap devri anlayışı ile günümüz anlayışı arasında uçurumlar vardır.

II- KAYNAKLAR HAKKINDA

Hicri VIII. y.y.dan itibaren tevessül ve vesile konusunda müstakil eserlerin yazıldığı görülmektedir. O zamana kadar yazılan tefsirlerde alimler bu konuyla ilgili ayetleri, özellikle Maide suresinin 35. Ayetini çok kısa bir şekilde izah etmişler ve üzerinde fazla durmamışlardır. Bu bize, o zaman kadar ayetlerin iyi anlaşıldığını gösterir. Yine o zamana kadar telif edilen belli başlı tasavvufi eserlerde de tevessül ve vesileye nerede ise hiç yer verilmemiştir. Bu eserler arasında Sülemi'nin (325/936-412/1021)

Risaleler'i³, Kuşeyri'nin (376/986-465/1072) **Risale**'si⁴, Gazali'nin (450/1058-505/1111) **İhya**'sı⁵ ilk akla gelenlerdir. Bu eserlerin tetkikinden şu sonuç ortaya çıkıyor: İlk dönem tasavvufunda, 'İnsanın Allah'a daha çok yaklaşması için mutlaka bir aracıya ihtiyacı olduğu' fikri yoktur. Tabii ki, alim ve mürşitlerin yol göstericiliği bu iddianın dışındadır. Yine aynı eserlerde, Allah'a dua ederken birini araya katmaktan veya sağ ya da ölmüş birinden *istimdat etmeden* ve *istigasede bulunmadan* hemen hemen hiç bahsedilmemiştir. İşin ilginç yanı vesile ayeti olarak bilinen Maide suresi 35. ayetinin söz konusu eserlerde hiç zikredilmemesidir. Tasavvufi eserler hakkındaki bu değerlendirmeye bu sahanın zirvesi olarak kabul edilen İmam Rabbani'nin (974/1563-1034/1624) **Mektubât**'ı da dahildir⁶.

Hicri VIII. Yüzyıla kadar dağınık bir şekilde ele alınan vesile ve tevessül konusu ilk defa İbn Teymiyye (661/728-1263/1327) tarafından derli toplu bir eserle kamuoyuna sunulmuştur. Müellifin **Kâidetun Celîletun fi't-Tevessül ve'l-Vesîle**⁷ adlı eserinden sonra konu birdenbire alevli bir şekilde tartışılmaya başlanmış ve karşılıklı reddiyeler yazılmıştır. İbn Teymiyye'ye ilk ciddi ve kapsamlı cevap, onun çağdaşı olan Takiyüddin es-Sübki (ö. 756/1355) tarafından **Şifâu's-Sekâm** adlı eserinde verilmiştir⁸. Sübki, söz konusu eserinde dağınık bir vaziyette bulunan ilgili rivayetleri bir araya getirmiştir.

³ Ebu Abdurrahman es-Sülemî, **Risaleler** (çev: Süleyman Ateş), A.Ü. Basımevi, Ankara 1981 (Arapça metinle beraber).

⁴ eş-Şeyh Abdülkerim el-Kuşeyrî, **Risale** (çev: Ali Arslan), Arslan yay., İstanbul 1978.

⁵ el-Gazalî, **İhyâu Ulumiddîn** (çev: Ahmed Serdaroğlu), Bedir yay., İstanbul 1974.

⁶ İmam Rabbânî, **Mektubât** (çev: Abdulkadir Akçiçek), Cümle yay., İstanbul 1985.

⁷ Taiyüddin Ahmed İbn Teymiyye, **Kâidetun Celîletun fi't-Tevessül ve'l-Vesîle**. Bu eser birkaç kez tahkik ve tahriçli olarak basılmıştır. Elimizde Reşid Rıza'nın (Mektabetu's-Sekafeti'd-diniyye, Mısır t.y.) ve Abdulkadir el-Arnâvut'un (Mektebetu Dari'l-Beyân, Şam 1985, I. Baskı) neşrettiği baskılar vardır. Fakat eser telif edildiği şekliyle basıldığından tertip açısından oldukça dezensizdir, konuların başlıkları olmadığından meseleler birbirine karışmıştır. Eser, **İbn Teymiyye Külliyyatı**'nın (çev: Kurul, Tevhid yay., İstanbul 1986) I. cildi içinde 215-446 sayfaları arasında Türkçe olarak da yayınlanmıştır.

⁸ Takiyüddin es-Sübki, **Şifâu's-Sekâm**, ed-Dairetu'l-Maarifi'n-Nizamiyye, Haydarabad

Bu iki müellifin kitapları tevessül ve vesile konusunda değişik görüşteki iki kutbun başında yer alırlar. Sübkî bütün çeşitleri ile tevessülü, her türlü vesileyi meşru sayarken, İbn Teymiyye bu konuları Kur'an ve hadisler süzgecinden geçirerek, bunlara uyanları ayıklamaya çalışmıştır. Sübkî'nin bu konuda İbn Teymiyye'den ayrılan tarafı, delillerinin hemen hemen tamamının hadislerden meydana gelmiş olmasıdır. Daha sonraki dönemlerde konuyu etraflı bir şekilde inceleyerek izah eden eserlerin sayısı oldukça çoğalmıştır. Bu sayı günümüzde de çoğalmaya devam etmektedir. Fakat İbn Teymiyye'nin ve Sübkî'nin zikrettiğimiz eserleri bu sahadaki orijinalitelerini muhafaza etmektedirler. Bu bakımdan vesile ve tevessül konusunda araştırma yapanların, bu iki esere başvurmaları kaçınılmazdır.

Daha sonraki dönemlerde telif edilen eserler de bu iki alimden büyük ölçüde istifade etmiştir. Konuyu Kur'an'ın bütünlüğü içinde ele alanlar, İbn Teymiyye'nin ismi geçen eseri başta olmak üzere, diğer eserlerindeki delil ve fikirleri kullanmışlardır. Hatta Cemaleddin el-Kasımî, Muhammed Abduh, Muhammed İzzet Derveze gibi bazı müfessir ve düşünürler, vesile ayetini, onun bu konudaki kitabını özetlemek suretiyle açıklamaya çalışmışlardır. Diğer taraftan Ebu Hamid b. Merzuk gibi karşı görüşü savunanların bazıları da Sübkî'nin zikredilen kitabını özetleyerek konuyu izah etmişlerdir. Böyle bir konumda olan İbn Teymiyye ve Sübkî en çok tartışılan ve hatta hakaretlere maruz kalan alimler arasındadırlar.

Meselenin zaman zaman lakayd bir şekilde ele alındığı, her türlü rivayet ve isnadın delil getirildiği de bir gerçektir. Bu tür hafiflikten uzak olan Zahid el-Kevserî'yi (ö. 1370/1951) burada anmadan geçemeyeceğiz. Muhakkik bir alim olan Kevserî, sahih rivayetleri seçmeye çalışarak zayıf isnad ve rivayetlere dayanmaktan içtinap etmiş, bunun yanında ayetlere de dayanarak konuyu kendi fikri doğrultusunda izah etmeye çalışmıştır. İlim sahasında önemli olan ciddiyet ve samimiyettir. Fikirlerin kabul veya

reddedilmesi daha sonra gelir.

Bütün bu çalışmalara yeni yeni fikirlerin ve çalışmaların da eklenmesiyle oldukça geniş bir literatür meydana gelmiştir. Bu literatürü, konumuzla uzaktan ve yakından alakalı eserleri de katarak daha da genişletebiliriz.

Tevesül ve vesile güncelliğini muhafaza eden bir konudur. Akademik çalışmaların dışında, dergilerde hatta günlük gazetelerde bile bu konular gündeme gelmektedir.

III-ARAŞTIRMA METODU

Araştırmamızda takip ettiğimiz metod hakkında belirtilmesi gereken hususların başında, konunun iki açıdan incelendiğinin vurgulanmasıdır. Önce Kur'an cephesinden konuya yaklaşacağız, ikinci olarak da daha çok hadislerden kaynaklanan uygulamaları inceleyeceğiz.

Tevesül ve vesile konusu esasında çok dağınık bir konudur. Bunun için Kur'an'ın meseleye bakışını incelerken belli başlı noktaları seçerek, bunlarla ilgili ayetlerin üzerinde değerlendirmeler yapacağız.

Tatbikatlar bölümünde daha çok hadislerden kaynaklanan uygulama ve yorumlara yer vereceğiz. Esasında konuyu sadece Kur'an açısından ele almak istiyorduk. Ama konuyla ilgili bir çok hadisin varlığını tespit etmemiz, bizi bu kararımızdan vaz geçirdi. Ayrıca konunun hadis rivayetleriyle dallanıp budaklandığını söylemeliyiz. Zira Kur'an'da kesinlikle böyle bir çeşitlilik yoktur. Yine tevesül ve vesile ili ilgili münakaşalar daha çok hadisler üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu sebeplerden dolayı hadisleri de ele almak zorunda kaldık. Bunu yaparken, üzerinde en çok konuşulan ve delil kabul edilenleri ele alıp öbürlerini terkettik. Bu hadisleri de tenkitçi bir yaklaşımla inceledik. Zira ayet ve hadisleri sıralayıp bir yığın halin getirmek suretiyle herhangi bir hükme varmadan okuyucuya sunmak sakıncalıdır.

Tezimizde belli başlı iki soruya cevap aranmaktadır. Bunlar:

1- Allah'a daha çok yaklaşabilmek için neler yapmalıyız? Bu bağlamda insanı Allah'a yaklaştıracak bir aracıya ihtiyaç var mıdır?

2- Dua ederken doğrudan Allah'a yönelmek yeterli midir, değil midir? Yeterli değilse, ölü veya hayatta olan salih kişileri anarak; 'Falanın hürmetine duamı kabul et, filanın hürmetine günahımı bağışla' vb. ifadeleri dualarımızın arasına katabilir miyiz? Veya, 'Ey falan şu isteğimi yerine getir ...' vb. ifadelerle bu salih kişilerden doğrudan isteklerde bulunabilir miyiz? Bu mümkünse, neleri onlardan isteyebiliriz? Bu gibi uygulamalarda Peygamber (as.) ve sahabenin tutumu ne idi? Şu halde biz nasıl davranmalıyız?

Birinci sorunun cevabına esas olacak ilkemiz şöyle özetlenebilir: Allah, insana şah damarından daha yakındır. Muttaki bir müslüman olabilmek, dolayısıyla Allah'a daha yakın olmak için Kur'an'ı ve Allah Elçisi'nin sünnetini iyi bilip ona göre yaşamak yeterlidir. Ancak bunları öğretecek ve yol gösterecek örnek kişilerden yararlanmak her zaman mümkündür.

İkinci sorunun cevabıyla ilgili ilkemiz şu şudur: Allah insanlara en yakın varlıktır. Onların hallerini en iyi bilen, en iyi gören O'dur. Yapılan dualara her an icabet edebilir. Bunun için O'na samimi olarak yönelmek yeterlidir. Ayrıca şifa ve hidayet vermek, günah affetmek, rızık vermek gibi doğrudan Allah'ın tasarrufunda olan şeyler kesinlikle Allah'tan başkasından istenemez. Allah ve kullardan istenecek şeyler konusunda sebep sonuç ilişkisi önemlidir.

Konu incelenirken gerek rivayetler, gerekse onlardan çıkarılan hükümler, Kur'an'ın bu husustaki temel prensiplerine göre değerlendirilmiştir. Bu prensiplere uymayanlar terkedilmiş veya tezimizde reddedilmiştir.

IV-PLAN

Tezimiz Giriş kısmı dışında iki bölümden oluşmaktadır. I. Bölüm’de Kur’an-ı Kerim’in bütünlüğü içinde konuyu incelemeye çalışacağız. İlgili kavramların izahından sonra, vesile ayeti olarak bilinen maide suresi 35. ayeti üzerinde duracağız. Daha sonra Allah-insan ilişkisini ve bu ilişkide aracının (vasıta) rolünü, ibadet ile duada vesilenin yerini inceleyeceğiz. Bütün bu meselelerde Kur’an’ın ana ilke ve hükümlerini belirteceğiz.

Hadis ağırlıklı olan II. Bölüm’de öncelikle Hz. Peygamber’in uygulamalarına ağırlık verecek, daha sonra da, ondan sonra ortaya çıkan uygulamaları tenkitçi bir yaklaşımla inceleyeceğiz.

Sonuç bölümünde ise, vesile ve tevessül konusunda ulaştığımız sonuçları zikredeceğiz.

I. BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'İN BÜTÜNLÜĞÜ İÇİNDE

TEVESSÜL VE VESİLE

I. KAVRAM TANIMLARI

Müslümanların kullandığı kavramların bir çoğu bizzat Kur'an-ı Kerim'de kullanılmaktadır. Araştırma konumuz olan vesile kavramı da bunlar arasındadır. Vesile Kur'an'da iki defa zikredilmiş, tevessül ise hiç yer almamıştır. Fakat tevessül kelimesi de hadislerde yer almıştır.

Gerek vesile ve gerekse tevessül kavramları geniş bir mevzuyu akla getirdiklerinden bunlara tek bir kelime ile anlam vermek güçtür. O halde, *vesile*; kök harflerinden mürekkep olup vezinde isimdir. Manası; **kendisiyle başkasına yaklaşılacak şey, yakınlık, melik nezdinde mertebe, derece, sebep, vasıta, yoldur.** Aynı kökten gelen değişik bablardaki fiillerin manaları da; rağbet etmek, birisine yaklaşmak için bir iş yapmak veya birisine yaklaşımdır. nin çoğulu ve dür¹.

Teveşşül () ise, aynı kökten gelen fiilin babının mastarı olup yukarıda işaret ettiğimiz gibi, birisine yaklaşmak için bir şeyi vesile yapmak, Allah'a yaklaşmak için bir ameli işlemek manalarını taşımaktadır².

İstılahta da aşağı yukarı aynı manalarda kullanılmaktadır. Vesile, ibadet ve ilimle Allah'ın yoluna uyma, şeriatın yüceliklerine sarılmadır³. İsfahânî'nin bu tarifi çok güzel ve açıktır. Halbuki, aynı belirginliği el-Cürcânî'de bulamıyoruz. Ona göre vesile, kendisi ile başkasına yakınlık sağlanan şeydir⁴.

Müfessirlerin vesile kavramına verdikleri anlama gelince, Taberî'nin aşağıdaki tarifi üzerinde büyük çoğunluğun ittifak ettiğini görüyoruz. Ona

¹ İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, Beyrut ty., XI,724.

² **A.g.e.**, XI,724.

³ el-İsfahânî, **el-Müfredât**, İstanbul 1986, s. 861.

⁴ el-Cürcânî, **et-Tarifât**, Mısır 1938, s. 225.

göre vesile; Allah'ın razı olduğu amelle ona yakınlık sağlamaktır⁵. Şu tarife de bir çok eserde rastlamaktayız. Vesile, Allah'ın yasakladığı şeylerden kaçınmak, emrettiklerine boyun eğmek suretiyle O'na yaklaşmaktır⁶.

Teveşül ise, **Allah'a yaklaşmak için vesileye yapışmak, onu yapmak, hatta onu terk etmemektir**⁷.

Buraya kadar söylenenler üzerinde ittifak vardır. Fakat vesileyi müşahhas olarak adlandırmaya sora gelince, değişik görüşlerin ortaya atıldığını görüyoruz. Yani vesile neyin veya nelerin adıdır? Bir başka ifade ile vesile neleri içine almaktadır? Bunlarla teveşül mümkün müdür? Zira bir şeyi vesile kılmak deyince, bu şey her hangi bir amel, bir varlık veya şahıs olabilir. Bu şekilde yorumlayanlar da vardır.

Bu görüş farklılıkları *vesileye* müşahhas olarak verilen manadan kaynaklanıyor. Konuyu ilgili ayet-i kerime (5 Mâide 35) etrafında değerlendiren alimlerin büyük bir kısmı; '**vesileden maksat, salih ameldir**', derken çok az sayıdaki bir kısım müfessir ile sûfî müellifler, salih amele salih kişileri de eklemişlerdir. Bu müellifler sahayı oldukça genişleterek te'vil yoluyla vesileye mürşid-i kamil, şeyh hatta rabıta demişlerdir. Bu konuda daha sonraki müelliflere de kaynaklık eden Subkî (ö. 756/1355), vesilenin salih amelle beraber salih kişileri de içine aldığını ilk defa detaylı bir şekilde izah etmiştir⁸. İsmail Hakkı Bursevî de vesileyi, Sübkî paralelinde tefsir etmiştir⁹. Zâhid el-Kevserî, Muhammed b. Abdullah el-Hânî de bu gruptaki müellifler arasındadır¹⁰. Şu son saydığımız isimler

⁵ İbn Cerir et Taberî, **Câmiu'l-Beyân**, Beyrut 1988, VI,226.

⁶ ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf**, yer ve tarih yok, I,628; el-Âlûsî, **Rûhu'l-Meânî**, Beyrut 1985, VI,128; İbn Teymiyye, **et-Teveşül**, Şam 1985, s. 5; Ebu'l-Vefa Muhammed Dervîş, **el-Vesile**, Beyrut 1988, s. 22; Yazır, Elmalılı M. Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili**, İstanbul 1971, III,1669.

⁷ İbn Teymiyye, age., s. 15; Ali Mahfuz, **el-İbd'a**, Mısır 1956, s. 212.

⁸ es-Sübkî, age., s. 82, 135, 119.

⁹ İsmail Hakkı Bursevî, **Rûhu'l-Beyân**, yer ve tarih yok, II,388.

¹⁰ Zahid el-Kevserî, **İrgâmu'l-Merîd**, İst. 1989, s. 20; Muhammed Abdullah el-Hânî, **el-Behcetü's-Seniyye**, İst.1989, s. 46. Bunlara ek olarak şu isimler de

konuyu ilmi açıdan incelemeye çalışmışlardır. Halbuki bugün halkın elinde dolaşan birçok kitapta, vesileye gelişigüzel manalar verildiğini görmekteyiz. Bu durum Kur'ân-ın vermek istediği mesaja gölge düşürmektedir.

Burada son olarak İbn Kesir'in kısa ve öz tanımını zikretmeden geçemeyeceğiz. O vesileyi şöyle tanımlıyor: Maksudu elde etmeye götüren şeydir¹¹. Maksut, Allah'a kulluk, O'nun rızasını ve sevgisini kazanmak, neticede o'na yakınlık kazanmaktır. Buraya bizi ulaştıran kulluk şuuru içindeki davranışlarımız ise, vesilenin kendisidir.

Görüldüğü gibi, alimlerin büyük bir kısmı vesileyi, salih amelle Allah'a yaklaşmak şeklinde yorumlamışlardır. Bu şekildeki yorum Kur'an'ın ruhuna uygundur. O halde bu ruha uymayan bütün yorumlardan uzaklaşmak gerekir. Aynı şekilde yakınlık ve yakınlaşma gibi lugavi anlamları olan vesileyi “aracı” veya “vasıta” gibi kelimelerle manalandıramayız. Hatta lugavi olarak yakın bir mana ifade eden ve kökünden gelen *istigâse* ile dahi manalandıramayız. Zira *istigâse* nin den daha has ve özel manası vardır. Çünkü vesilenin içinde rağbet, arzu ve istek anlamları da vardır. Onun için bu kelimenin isim faili olan *istigâse* in manası, Allah'a rağbet eden, O'nu isteyen ve arzulayan demektir¹².

Son olarak tezimizde sık sık geçecek olan bazı kavramlara da kısaca değinmemiz gerekiyor.

İstigâse (*istigâse*): Daha çok çaresizlik, sıkışma ve şiddet zamanlarında vasıtasız olarak doğrudan birinden bir şey veya yardım istemektir. *İstimdât* kelimesi de aynı manayı taşımaktadır.

İstiâne (*istiâne*): Normal zamanlarda yine vasıtasız olarak birinden istekte bulunmak, yardım istemektir.

sayabiliriz: Mevlânâ Hamidullah ed-Dacvî, **el-Basâir**, İst. 1989; Ömer Ziyaeddin ed-Dağistânî, **Tasavvuf ve Tarikatlarla İlgili Fetvalar**, İst. ty.

¹¹ İbn Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm** (Muhtasar), Beyrut 1986, I,513.

¹² İsfahânî, age., s. 821.

Gerek *istigâse*, gerekse *istiâne* durumlarında, kulun gücünü aşan şeyler, sadece Allah'tan istenir. Böyle durumlarda, kullardan istigase ve istianede bulunulması caiz değildir. Günahı bağışlama, şifa verme, rızık verme, yaratma, hidayet gibi. Kulun gücünün yeteceği konularda ise, sadece kişinin yapabileceği şeyleri istemede bir mahzur yoktur.¹³

Şefaât ve teşeff'u (-): Ya Peygamber'in @ Allah'dan ümmetinin bağışlanmasını istemesi veya Peygamber'den bu işi yapmasını istemektir. Bazen de Peygamber'den dua etmesini isteme manasına gelir.

II. TEVESSÜL VE VESİLE KAVRAMLARININ ORTAYA ÇIKIŞI

Hız. Peygamber'den önceki peygamberler ve onların kavimlerine ait en sağlam bilgileri bize, Kur'an-ı Kerim vermektedir. Kur'an'ın verdiği bu bilgilere göre, tevessül ve vesile fikrinin ortaya çıkışı oldukça eskidir. Putların ilah edinilmeye başlaması Nuh @ zamanına kadar gider.¹⁴ Bu durum daha sonraki kavimler tarafından devam ettirilmiştir. Bazen de putlar ve yüceltilen şahıslar, Allah ile insanlar arasında şefaataçı veya vasıta (aracı) olarak kabul edilmişlerdir.¹⁵ Bu meselelerin anlatıldığı ayetlerin sadece birisinde vesile kavramı kullanılmaktadır. Diğer ayetlerde ise tevessül ve vesileyi çağrıştıran kelime veya kavramlar kullanılmaktadır. Fakat bizce burada önemli olan böyle bir düşünce veya fiilin var olmasıdır.

Bütün bunlara karşılık önceki ümmetlere gönderilen peygamberlerin kavimlerine yaptıkları konuşmalarında ve dualarında tevessül ve vesileye işaret bile yoktur. Şu halde, tevessül ve vesile fikri kesinlikle peygamberlerin dışından kaynaklanmıştır. Peygamberlerin dışındaki bu

¹³ Hayrettin Karaman, **Günlük Hayatımızda Helaller-Haramlar**, İst. 1987, s. 141.

¹⁴ 71 Nûh 23.

kaynakların başında kavimlerin ileri gelenleri, alimler, krallar ve putlar gelmektedir. Raffî bu durumu, “İslam’dan önceki kavimlerin liderleri ve alimleri ya ümmetin ilahı veya ilaha götüren vasıtaları idi” diyerek ortaya koyuyor.¹⁶

Geçmiş ümmetlere dair bu kısa değerlendirmeden sonra, Peygamberimiz’in bi’setinden önceki Hicaz bölgesini ele alalım. İbn İshak (ö. 151/767)’in rivayetine göre İslam’ın gelmesinden uzun yıllar önce Medine’ye bir adam gelmişti. Halk, abid olarak bildiği bu kişiye kuraklık olduğu zamanlarda müracaat ederek, istiska (yağmur) duasına çıkmasını isterler, o da duaya çıkardı¹⁷.

Mekke’ye ilk put Şam’dan getirilmiştir. Rivayete göre; o dönemde Şam halkı bu putlardan, yağmur yağdırmasını ve kendilerini düşmana karşı korumasını diliyorlardı¹⁸.

Putların bu şekilde ilah ya da aracı olarak kabul edilmesi fikrinin Şam’dan veya başka bir yerden kaynaklanmış olması önemli değildir. Önemli olan, Cahiliye insanların bu putları ilah, şefaathçi veya aracı olarak kabul ettiklerinin belirlenmesidir. Kur’an bu olayı şu şekilde ayetle belgeliyor:

“Onlar, Allah’ı bırakıp kendilerine ne fayda ne de zarar verebilecek şeylere kulluk ediyorlar ve; ‘Bunlar, Allah katında bizim şefaathçılarımızdır’ diyorlar”¹⁹.

Yukarıda zikrettiğimiz birinci rivayetten, Cahiliye toplumunun salih insanlara tevessül ederek yağmur duasına çıktıklarını anlıyoruz. İkinci rivayetten de putların veya başka varlıkların şefaathçi veya aracı olarak kabul

¹⁵ 17 İsrâ 57.

¹⁶ Mustafa Sadık er-Rafiî, **İ‘câzu’l-Kur’ân**, Kahire 1965, s. 126.

¹⁷ İbn İshak, **es-Sire**, Konya 1981, s. 64; Muhammed Rıza, **Muhammed**, Diyarbakır ty., s. 19.

¹⁸ Muhammed Rıza, **a.g.e.**, s. 54.

¹⁹ 10 Yûnus 18.

edildiklerini anlıyoruz. Bunu Kur'an da açıkça ifade etmektedir. Zümer suresinin 3. ayeti de aynı şeyi anlatmaktadır:

“Dikkat et, halis din Allah’ındır. O’nu bırakıp kendilerine bir takım dostlar edinenler; ‘Onlara, bizi Allah’a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz’ derler”.

İslam’dan önceki devirlerde vesile anlayışını kısaca özetledikten sonra, vesilenin kelime olarak kullanılıp kullanılmadığını araştıralım.

Gerek tefsirlerde, gerekse diğer rivayet kitaplarındaki rivayetlerden Cahiliye şiirinde vesilenin kullanıldığını müşahade etmekteyiz. Maide suresinin 35. ayetinde geçen *el-vesîle* kavramını izah için meşhur Cahiliye şairi Antere’nin şu beyti nakledilmektedir²⁰.

Taberî’nin naklettiği başka bir beyit şöyledir:

Suyûtî’nin İslam’dan önceki dönemlere ait naklettiği haberlerde de vesile ibaresine rastlamaktayız²¹. Suyûtî, Ebu Talib’in konusu tevessül olan şu beytini de nakleder²²:

Buraya kadar anlatılanlardan şu önemli sonucu çıkarmak mümkündür: *Vesîle* ve *tevessül* Kur’an tarafından ortaya atılmış kavramlar değildir. Onun nüzulünden önce bu kavramlar kullanılmaktaydı. Kur’an, bir taraftan bu alandaki yanlış anlayış ve hareketleri reddederken, diğer taraftan da insanları Allah’a yaklaştıracak gerçek *vesîlenin* ne olduğunu ortaya koymuştur. Bundan sonraki bölümlerde bunun üzerinde duracağız.

²⁰ Taberî, IV,226.

²¹ es-Suyûtî, *el-Hasâisu’l-Kubrâ*, Beyrut ty., I,80, 86, 124. Buharî, *İstiska*, 3, (II,16)

²² Suyûtî, *el-Hasâisu’l-Kubrâ*, I,124.

III. VESİLE AYETLERİ VE MÜFESSİRLERİN YORUMLARI

Kur'an-ı Kerim'de vesilenin açıkça zikredildiği iki ayet vardır. Birincisi Maide suresinin 35. Ayetidir:

“Ey iman edenler! Allah’dan korkun. O’na yaklaşmaya yol arayın ve yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz.”

İkinci ayet ise İsrâ suresinin 57. ayetidir:

“Onların yalvardıkları bu varlıklar, Rablerine hangisi daha yakın olacak diye vesile ararlar. O’nun rahmetini umarlar ve azabından korkarlar. Çünkü Rabbının azabı sakınmağa değer”.

Kur’an’da vesile tabirinin yer almadığı bir çok ayet içerik olarak yukarıdaki ayetlerle alakalıdır. Yeri geldiğinde bu ayetlerden de bahsedeceğiz.

Her şeyden önce yukarıdaki ayetlerin mana olarak vuzuha kavuşturulması gerekir. Birinci ayetin şu şekilde tercüme edilmesi gerekir. Burada üzerinde durulması gereken bölüm;

dir. Türkçe meal ve tefsirlerde buraya şu şekilde mana verilmiştir:

“... O’na vesile arayınız ...”

“... O’na yaklaştıracak vesile arayınız ...” (Talat Koçyiğit meali)

“... O’na yaklaşmaya vesile arayın ...”

“... O’na yaklaşmaya yol arayın ...”

Hemen hemen bütün Türkçe tercüme ve tefsirlerde yukarıdaki manalar hakimdir. Yalnız bir gazete tarafından bastırılan mealde, yukarıdaki ifade şu şekilde tercüme edilmiştir:

“... O’nu her vesile ile de anın ...”: Böyle bir tercümenin ayetin manasıyla hiçbir ilgisi yoktur.

Görüldüğü gibi burada açıklığa kavuşturulması gereken kelime *el-vesîle*dir. Yani, bu kelime, mücerret ‘vesile’ kavramı olarak mı anlaşılmalı veya tercüme edilmeli yoksa, onun lügat manası olan *yakınlık*, *yakınlaşma* olarak mı anlaşılmalı veya tercüme edilmelidir? Kur’an bunların hangisini kastetmiştir.

Daha önce de işaret ettiğimiz ve biraz sonra tekrar ele alacağımız gibi ilk müfessirler, *el-vesîleyi*; ‘**yakınlaşma, yakınlık**’ şeklinde anlamışlardır. Bizce de Kur’an’ın bütünlük ruhuna uyan bu manadır. Eğer, “O’na yaklaşmaya çalışın” şeklinde mana verirsek, ‘Allah’a nasıl yaklaşabiliriz?’ sorusuna cevap aramak durumunda kalırız ki, bu cevabı vermede fazla bir zorluk çekmeyiz. Fakat, “O’na yaklaşmaya vesile arayın” gibi manalar verirsek, vesileyi hem kavram hem de mana olarak zikretmiş oluruz ki bu, gereksiz bir şeydir. Ayrıca, “vesile nedir, neler vesile olur?” sorusuna herkes kendine göre cevap verir. Bu durumda da ayetin kastetmediği meşru olmayan şeyler de vesile sayılabileceğinden ayrı bir sakınca ortaya çıkar. Zaten vesileyi isabetli değerlendirememenin sebeplerinden biri de ayeti iyice kavrayamamaktır. O halde durumu zorlaştırmamak gerekir. Hal böyle olunca ayeti aşağıdaki gibi tercüme etme en isabetli yol olacaktır.

“Ey iman edenler! Allah’dan korkun. O’na yakınlaşmayı isteyin (O’na yakın olmaya çalışın) ve yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz”.

Şimdi de İsrâ suresinin 57. ayeti üzerinde duralım. Ayete genelde şu şekilde mana verilmiştir:

“O kendilerine taptıkları da Rab’lerine hangisi daha yakın olsun diye vesile ararlar ve O’un rahmetini umarlar, O’nun azabından korkarlar...”

Bu ayette üzerinde durulması gereken ifadeler; ve dir. Her iki kelime de ‘yakın olmak, yakınlaşma, yaklaşma’ manalarına gelmektedir. Bu sebeple her iki kelimeyi birden ifade etmek biraz güçlük çıkarmaktadır. Fakat bu ayeti bir önceki ayetle birlikte ele alırsak fazla zorlanmayız. Bir önceki ayetin meali şöyledir:

“(Rasulüm) de ki: Allah’ı bırakıp da (ilah olduğunu) ileri sürdüklerinize yalvarın. Ne var ki onlar, sizin sıkıntınızı ne uzaklaştırabilir, ne de değiştirebilirler”.

Görüldüğü gibi konu, Allah’tan başka ilah olarak kabul edilen ve kendilerine yalvarılan varlıklardır. Fakat bu, boşuna aldanmadan başka bir şey değildir. Yüce Allah bu yanlışlığı ortaya koyarak, o tapılan veya yalvarılan varlıkların da birer yaratık hatta kul olduklarını bildirmektedir. Bu sebeple onlar da Allah’a yakın olmak için çaba sarf etmekte, hatta birbirleri ile yarışmaktadırlar. O halde bu iki ayeti birlikte şöyle tercüme edebiliriz:

“(Rasulüm) de ki: Allah’ı bırakıp da (ilah olduğunu) ileri sürdüklerinize yalvarın. Ne var ki onlar sizin sıkıntınızı ne uzaklaştırabilir, ne de değiştirebilirler. Onların yalvardıkları bu varlıklar, birbirlerinden daha yakın olmak için Rablerine yakınlaşmayı arzularlar. O’nun rahmetini umarlar ve azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı sakınmağa değer”.

IV. AYETLERİN NÜZUL SEBEPLERİ

Maide suresinin 35. ayetinin nüzul sebebi hakkında söylenecek fazla bir şey yoktur. Zira bu konuda her hangi bir rivayet varid olmamıştır. Hatta Maide suresinin bütünü hakkında da aynı hükmü verebiliriz. O halde Maide suresinin nüzul sebebi, Allah’ın ahkamını insanlara öğretmektir. Bilindiği gibi bu sure İslam’ın iman, amel, helal ve içtimai münasebetler hakkındaki

bazı hükümleri ile önceki ümmetlerin Allah'ın gönderdiği dinden sapmalarını anlatmaktadır. Bu sebeple Maide suresinin 35. ayeti, surenin hatta Kur'an'ın bütünlüğü göz önünde tutularak incelenmelidir.

Rivayetlere göre Rasulüallah bir deve üzerinde iken Maide suresi topluca inmiş, ağırlığına deve dayanamamış, bunun üzerine Rasulüallah da deveden inmiştir. Yine bu surenin en son inen sure veya iki sureden biri olduğuna dair rivayetler de vardır²³.

İsra suresinin 57. ayetinin nüzul sebebi hakkında müstakil bir rivayet yoktur. Bu sure Mekki'dir. Fakat suredeki bazı ayetlerin, bu arada 57. ayetin de Medine'de indiği rivayet edilmektedir²⁴.

Ayetlerin Türkçe'ye tercümesi ve nüzul sebepleri hakkındaki incelememizi bitirdikten sonra müfessirlerin *vesileyi* nasıl yorumladıklarını inceleyelim. İsra suresinin 57. ayeti üzerinde farklı görüşler ortaya atılmamıştır. Asıl farklı görüşler ve münakaşalar Maide suresinin 35. ayeti üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Maide suresinin 35. ayetinin nüzul sebebi ve tefsiri hakkında Hz. Peygamber ve sahabeden her hangi bir rivayet gelmemiştir. Bu durum karşısında, sahabenin bu ayeti çok iyi anladığı sonucunu çıkarıyoruz. Aksi takdirde mutlaka Peygamber'e @ sorup ayetin izahını öğreneceklerdi.

Yalnız *el-vesîle* kelimesinin manası hakkında İbn Abbas'dan ve ondan sonraki alimlerden kısa nakiller vardır²⁵. Bu rivayetleri derli toplu bir şekilde ilk defa Taberî tefsirinde toplamış ve bu rivayetlerin ışığı altında ayeti izah etmiştir. Daha sondaki müfessirlerin de Taberî'nin bu tefsirine uydukları görülmektedir.

O halde müfessirlerin ayete bakışlarının nasıl olduğuna biraz daha

²³ İbn Kesîr, *age.*, I,513.

²⁴ Âlusî, *age.*, XV,2; Zemaşeri, *age.*, II,646.

²⁵ Taberî, *age.*, IV,227; İbn Kesîr, *age.*, I,513.

yakından bakalım. Taberî, Maide suresinin 35. ayetindeki

ifadesini şeklinde tefsir etmiştir.

Ardından da *el-vesîlenin el-kurbet* manasına geldiğini izah etmiştir.

Kendilerinden nakilde bulunduğu Atâ, Hasan Basrî, Abdullah İbn Kesîr'in *el-vesîleye el-kubet*; Ebu Vâil'in ; Katâde'nin

Mücahid'in ; Süddî'nin

ve İbn Zeyd'in şeklinde anladıklarını

nakletmiştir²⁶. Bu nakillerden, Taberî'nin kendinden önceki alimlerle aynı görüşü paylaştığı anlaşılmaktadır.

İbn Kesîr, İbn Abbas'ın da *el-vesîleye el-kurbet* manasını verdiğini zikrettikten sonra kendisinin de bu paraleldeki yorumunu anlatır. İbn Kesîr *vesîlenin* cenette yüce bir makam olduğuna dair hadislerle de yer vermektedir. Hadis kitaplarında da rivayet edilen bu hadislerden birisi şöyledir:

“Müezzini duyduğunuz zaman onun söylediklerini tekrar ediniz. Sonra bana salat getiriniz. Çünkü kim ki bana salat getirirse Allah'da ona on salat getirir. Sonra benim için *Vesîle*'yi isteyiniz. Çünkü o cennette bir makamdır ve Allah'ın kullarından birine verilecektir. Umarım ki o kul ben olurum”²⁷.

İlk dönem tefsirlerinde kısa bir şekilde ele alınan vesile kavramı daha sonraki dönemlerde geniş boyutlu olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemler içinde farklı görüşlerin yavaş yavaş tefsirlere yansıdığını tesbit ettik. Biz burada vesileyi farklı şekilde ele alan iki tefsirden söz etmek istiyoruz. Bunlar, Âlûsî'nin *Rûhu'l-Me'ânî* isimli tefsiri ve İsmail Hakkı Bursevî'nin *Ruhu'l-Beyân*'ıdır. Âlûsî (1217/1801-1270/1854) Maide suresinin 35. ayeti hakkında kendisinden önce yazılıp söylenenlerin bir bilançosunu

²⁶ Taberî, *age.*, IV,226.

²⁷ İbn Kesîr, *age.*, I,513.

çıkarmıştır. Buna göre *vesile* üç şekilde tefsir edilmiştir.

1- Allah'ın emirlerini yerine getirmek, yasaklarından kaçınmak suretiyle O'na yaklaşımdır. Âlûsî de bu görüştedir.

2- Vesile, Cennette yüce bir makamın adıdır.

3- Sağ veya ölü olan salih zatlarla istigasede bulunmak, onları Allah ile kulları arasında vasıta kabul etmek, onlarla Allah'a yemin etmektir. Mesela; "Allah'ım bize şu şeyi vermen için falan kişiyle sana yemin ediyoruz veya Allah'ım falan kişinin hürmetine isteğimizi yerine getir" vb. şekilde söylemek. Bu görüşü savunanlar, iddialarını isbatı için söz konusu ayeti ve bazı hadisleri delil getirmişlerdir. Fakat Âlûsî bu görüşün isabetli olmadığı kanaatindedir. Bu sebeple ileri sürülen delillerini yetersizliğini çeşitli yönleriyle ortaya koymuştur²⁸.

Âlûsî'yi daha iyi anlayabilmek için biraz detaya inmemiz gerekir. Çünkü birçok kişi Âlûsî'nin her türlü vesileyi kabul ettiğini zannetmektedir. O halde o, bu konuda neleri kabul etmekte ve neleri reddetmektedir? Bu soruyu cevaplamak için onun görüşlerini şöyle özetlemek mümkündür:

Hayatta olan birisinden dua etmesini istemek caizdir. Fakat ölü birisinden dua, yardım vs. istemek veya bu durumdaki birisini duada aracı olarak zikretmek caiz değildir. Bunu daha önce seleften hiçbir kimse yapmamıştır²⁹. Kabir ziyaretinin meşru dairede yapılmasında bir sakınca yoktur. Fakat kabirde yatan her kim olursa olsun, ondan medet ummak kesinlikle İslam'a zıttır³⁰. Yalnız burada Rasulullah'ı diğer insanlardan ayırmak gerekir. Onun ölü veya sağ olması durumunda onunla tevessül olabilir. Fakat bu tevessül, onun şefaatinin ve duasını istemek şeklinde olmalıdır. İkinci bir şart da, yine bu tevessülün Rasulullah'ın kabrinin başında yapılmamasıdır. Ama duaların en güzeli, Rasulullah da olsa hiçbir

²⁸ Âlûsî, *age.*, VI,124-28.

²⁹ Âlûsî, *age.*, VI,124.

³⁰ Âlûsî, *age.*, VI,126.

kimseyi arada zikretmeden direkt Allah'a yapılanıdır³¹. O halde, şahısı araya koyarak yemin etmek veya onun hürmetine duanın kabulünü istemek şeklindeki tevessül kesinlikle meşru değildir³².

Müfessirimiz, duada insanla Allah arasında vasıta olmadığı konusunda, başta İbn Teymiyye olmak üzere birçok alimle aynı görüşte olmasına rağmen, yukarıdaki görüşlerinden dolayı sapık olarak nitelendirilmekten kurtulamamıştır³³. Yine aynı müellifin yazdığı şeyler birçok İslam aliminin yazdıklarıyla aynı olmasına rağmen, ilmi olmadığı şeklinde dahi itham edilmiştir³⁴. Halbuki, Âlûsî'nin yazdıklarının basit fikir ve ibareler olmadığı bilinen bir gerçektir. Böylesi sert ithamlar yerine, delillerle hareket etmek daha tutarlı olacaktır. Bunu yaparken de karşı fikre saygı duymak gerekir. Buna örnek olarak Kevserî'yi verebiliriz. O her ne kadar Âlûsî'ye muhalif fikirler beyan etse de bun ilmi delillerle yapmaya çalışmış, onun yanlışlığını uygun bir lisanla dile getirmiştir³⁵.

Yeri gelmişken bir noktayı vurgulamakta fayda mülâhaza ediyoruz. Konumuz hassasiyeti gereği karşılıklı itham ve tarizlerle doludur. Bunlar bazen sınırı aşarak küfürle nitelemelere kadar gider. Bu tür hareketlerin meselelerin çözümüne hiçbir katkı sağlamayacağı, aksine daha da zorlaştıracığı gerçeğinden hareketle, biz bu tür ithamlardan içtinab etmeye özen gösterdik.

İkinci örnek tefsirimiz İsmail Hakki Bursevî'nin Rûhu'l-Beyân'ıdır. Tasavvufî bir tefsir olan bu eserinde müellif, şimdiye kadar gördüğümüz müfessirlerin aksine vesileden kastın, hakikat alimleri ve tarikat şeyhleri olduğunu, çünkü bunlarsız Allah'a ulaşamayacağını açıkça zkreder. Ona

³¹ Âlûsî, **age.**, VI,128.

³² Âlûsî, **age.**, VI,127.

³³ Mevlânâ Hamdullah ed-Dacvî, **el-Basâir**, İst. 1989, s. 44.

³⁴ ed-Dacvî, **age.**, s. 49.

³⁵ el-Kevserî, Muhammed Zahid, **Mahku't-Tekavvul fi Mes'ele'ti't-Tevevssül** (Makâlât içinde), yer ve tarih yok, 397.

göre, eğer insan peygamber ve evliyaların yol göstermesi ve mürşidin yönlendirmesine göre amel ederse, o zaman nefsinin varlığından kurtulur, aradan perde kalkar ve Allah'a ulaşır³⁶. Bu manada Peygamberimiz @ de insanlarla Allah ararsında bir vasıta³⁷.

Bursevî (ö.1137/1724) bu kanaate varırken nakli bir delil göstermediği gibi, aynı görüşte olan bir başka müfessir veya alimin de olup olmadığını bildirmiyor. Müfessirin bu görüşünün pek tutulmadığını, bilakis reddedildiğini müşahede ettik. “Mürşit ancak insana, Allah'a giden yolu gösterebilir, onu Hakka'a yöneltebilir, İslam ahlakında örnek olabilir. Fakat Allah ile kul arasında vasıta olamaz”³⁸.

İslam alimleri arasındaki farklı görüşler, yukarıda özetlediğimiz iki tefsirdeki görüşler doğrultusundadır. Bu görüşler dışında vesileye farklı bir yaklaşım Şia'dan gelmiştir. Onlara göre vesile, sadece Rasulullah ve Ehl-i Beyt'tir. Tevessül de ancak bunlarla mümkündür. Nitekim Adem ve Musa @ ve kavmi bu ikisiyle tevessülde bulunmuş ve duaları kabul edilmiştir³⁹.

Sonuç olarak, vesile konusunun müfessirlerce karmaşık bir mesele olarak görülmediğini söyleyebiliriz. Vesile ayeti çok iyi anlaşıldığından özellikle ilk dönem tefsirlerine üzerinde fazla durulmamıştır. Müfessirlerin büyük kısmı vesileyi, salih amel olarak açıklamışlardır. Bu izah Kur'an'ın ruhuna uygundur. Bunun dışındaki izahlar ise, pek fazla tutulmamıştır.

V. İNSAN-ALLAH İLİŞKİSİNDE VESİLE (ALLAH'A YAKLAŞMAK İÇİN ARACI GEREKLİ MİDİR?)

³⁶ İsmail Hakkı Bursevî, *age.*, II,388.

³⁷ *age.*, II,72.

³⁸ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İst. 1989, II,518.

³⁹ Şeyh Ebu'l-Futûh er-Râzî, *Rûhu'l-Cinân ve Rûhu'l-Cenân*, Tahran 1352, IV,191.

Hasan el-Askerî'nin bu konudaki görüşleri için bkz.: ez-Zehabî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Riyad 1976, II,93.

İnsan mükellef çağından ölümüne kadar Allah'ın bildirdiği istikamette yürümek zorundadır. İnsan bu esnada yaptığı ibadet, dua, Kur'an tilaveti, tevbe, zikir ve tesbihat gibi fiillerden dolayı Allah ile direkt ilişki içerisine girer. Yaptığı her işini hatta düşüncelerini bile Allah'ın gördüğüne inanan mümin, davranışlarını ona göre düzenler. Bunu Yüce Kudrete olan teslimiyetinden dolayı yapar. İşte böyle davranış bize, müminin her an Allah ile irtibatlı olduğunu gösterir. İnsan-Allah ilişkisinden kastımız budur⁴⁰.

İzah etmeye çalıştığımız bu ilişkinin temel bir gayesi vardır. O da, Allah'ın rızasına uygun bir hayat yaşamak, dolayısıyla O'nun sevgili kulu olmaktır. O'nun sevgili kulu olmak aynı zamanda O'na yakın olmak demektir. Bu dereceye sahip olan müminlerin Kur'an'daki adı 'muttaki'dir. Burada ifade edilen *Allah'a yaklaşma* veya *yakın olmanın* keyfiyeti, İmam Azam'ın da işaret ettiği gibi, mesafe olarak yakınlık değil sağlam iman, samimi itaat ve amelle elde edilen manevi derecedir⁴¹.

Acaba Allah bu konuda kendisini nasıl nitelendiriyor? O ulaşılmaz bir varlık mıdır? Bu sorulara cevap olabilecek birkaç ayet üzerinde duralım.

“Andolsun insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şahdamarından daha yakınız” (50 Kehf 16).

“Demek ki, Cenab- Hak insanı ilmi ile her an görüp gözeten, bütün hallerini en ince noktasına kadar bilen ve bu sebeple de insana en yakın olan varlıktır”⁴².

“Hele can boğaza dayandığı zaman, o vakit siz bakar durusunuz. O anda Biz ona sizden daha yakınız, ama göremezsiniz” (56 Vâkıa 83-85).

Buradaki yakınlık bir önceki ayette işaret edilen yakınlıktır. Kurbetin

⁴⁰ Muhammed Kutub, **İnsan Psikolojisi** (çev.: Bekir Karlığa), İst. 1987, 78.

⁴¹ İmam Azam Ebu Hanife, **el-Fıkhu'l-Ekber**, İstanbul 1984, 28.

bu manaya geldiği şu ayet daha güzel izah eder.

“Kullarım sana, beni sorduğu vakit, benim onlara her halde yakın olduğumu, dua edenin duasını bana dua ettiği anda işitip, ona karşılık verdiğimi söyle”.(2 Bakara 186).

Son olarak şu ayeti zikredelim.

“Ey inananlar! Alla ve Rasulü sizi, hayat verecek şeye çağırdığı zaman icabet edin, Allah’ın kişi ile kalbi arasına girdiğini ve sonunda O’nun katında toplanacağınızı bilin” (8 Enfâl 24).

O halde Allah’ın insana yakın olması açısından bir zorluk yoktur. Fakat insanın da böylesi bir yakınlığı isteyip aktif olarak bunu göstermesi gerekir. Bu anlamda insanın Allah’a yaklaşmasını iki kademedede değerlendirebiliriz.

1- Müslümanın masiyet, haram ve kötülükleri terketmesidir. Müslüman olmayan birisinin ise, küfürden İslam’a dönmesidir.

2- bundan sonda takva (Allah’a yakın olma)ya erişmek için gücü nisbetinde içini ve dışını Allah’a yöneltmesi, O’nun çizdiği istikametten ayrılmamasıdır. Allah böylesine müttaki olan bir insanla her zaman beraberdir⁴³. Diğer bir ifade ile bu kişi, Allah’a ulaşmış demektir.

Bu noktaya ulaşma çabasına tasavvufta ‘Seyr-i Sülûk’ ve ‘Seyr ilallah’ denir. Bu çabaya ne isim verilirse verilsin, önemli olan insanın bu noktaya ulaşabilmesidir. Acaba bu başarıyı yakalayabilmek için neler yapmalıyız? Bu işin usulü nedir?

Kur’an’a göre bu başarının yolu ikidir:

“Hiçbirinizin malları ve evlatları, huzurumuzda size bir yakınlık sağlamaz. Ancak iman edip, iyi (salih) amel de bulunanlar müstesna.

⁴² Yazır, **age.**, VI,4505.

⁴³ 9 Tevbe 36.

Onlara yaptıklarının kat kat fazlası vardır”⁴⁴.

Bu ayete göre, insanın Allah’a yaklaşabilmesi için iki şeyi yerine getirmesi yeterlidir. Bunun dışında her hangi bir şahıs veya varlık araya konulamaz. Esasında buna gerek yoktur. O iki şeyse;

1- İman etmek,

2- Salih amel işlemek”⁴⁵.

Burada iman birinci, amel ise ikinci merhaledir. Şüphesiz insanın Rabb’ına yakın olması açısından özellikle ibadetler arasında farklılık yoktur. Fakat bu yakınlaşmayı temin eden ibadetlerin başında namaz gelmektedir. Zira onda insanın Allah’a en yakın olduğu secde vardır. Kur’an bunu şu şekilde dile getirir:

“Allah’a secde et ve O’na yaklaş”⁴⁶.

Peygamber’e @ yapılan bu hitap, şüphesiz bütün müminler için geçerlidir. Hz. Peygamber de bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“Kulun Allah’a en yakın olduğu an secdede ikendir. Orada duayı çoğaltınız”⁴⁷.

Yine namaz için Rasulullah şöyle buyurmuştur:

“Kulu Allah’a namazın yaklaştırdığı gibi hiçbir şey yaklaştıramaz”⁴⁸.

İbadetle ilgili başka bir hadis-i kutsî de şöyledir:

“Kulum bana nafile ibadetlerle yaklaştığı sürece ben onu severim, öyle ki dua eder etmez icabet ederim, istediğini veririm”⁴⁹.

Demek ki kişinin üzerine farz olan ibadetlerle birlikte Allah’ın

⁴⁴ 34 Sebe 37.

⁴⁵ Muhammed Abduh, **Tefsîru’l-Menâr**, Mısır 1954, VI,377; el-Merâğî, Ahmet Mustafa; **Tefsîru’l-Merâğî**, Mısır 1974, VI,111.

⁴⁶ 96 Alak 19.

⁴⁷ Muslim, **Sahih-i Müslim**, Salat, 215 (I,350); Nesâî, **Sünen**, Beyrut 1987; Tatbik, 78; Ahmet b. Hanbel, **Müsned** II,421.

⁴⁸ Nesâî, Mevâkît, 35; Tirmizî, **Sünen**, Deavât, 118 (V,570) (Tam bu manada değil ama çağrıştırıyor)

⁴⁹ Ahmet b. Hanbel, VI,256.

hoşnutluğunu kazanacak her amel insanı Allah'a yaklaştırmaktadır. Bu amellerin hepsine birden, 'Salih Amel' denir. Eğer insan bu amellerle Allah'a yaklaştırmaya gayret ederse, Allah da ona daha çok yaklaştıracaktır.

“Kulum bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir zira‘ yaklaşırım. O bana bir zira‘ ben ona bir kulaç yaklaşırım. Nihayet onun gören gözü, tutan eli, konuşan dili olurum”⁵⁰.

Burada Allah'ın insanın konuşan dili, tutan eli, gören gözü olması bazılarının yorumladığı gibi, insanın Allah'a kavuşup O'nunla birleşmesi değil de, insanın bütün varlığıyla her eylem ve düşüncenin Allah'a ayrılmadığı manasınadır⁵¹. Hatta İbn Teymiyye'ye göre, böyle bir dereceye vasıl olmuş bütün müminler velidirler⁵².

“Kurbet (yakınlık), niyete bağlı olmasa bile yapılması sevap olan bir fiili, yaklaşılmak istenilen zata has kılarak yapmaktır. Kur'an okumak, zikir yapmak, muhtaçlara yardım etmek, sadaka vermek, vakıf yapmak vs. işler ibadet değildir ama insanı Allah'a yaklaştırırlar”⁵³. Görüldüğü gibi imanın tezahürü olan farz ibadetler ile diğer güzel fiillerin insanı Allah'a yaklaştırmaya özellikleri vardır. Bunların içine ilmi de katmak mümkündür. Zira o da insanı Allah'a yaklaştıran bir olgudur⁵⁴

İnsanın seyr-i sülûku birden bire tamamlaması mümkün değildir. Vuslat makamına erişmesi için insanın daima mücahedeye devam etmesi gerekir⁵⁵. Bunu için ne gerekiyorsa yapılmalıdır. Hatta gerekirse inzivaya bile başvurulmalıdır. Zira sufi alimlere göre kulun Allah'a yaklaşması ancak halktan uzaklaşmasıyla mümkün olur⁵⁶. Buna karşılık İmam Rabbanî de

⁵⁰ Müslim, **Zikir**, 20 (III,2067).

⁵¹ Yazır, **age.**, VI,4512; Muhammed Hamidullah, **İslam'a Giriş** (çev.: Kemal Kuşcu), Ankara, ty., 125.

⁵² İbn Teymiyye, **el-Vasiyyetu'l-Kubrâ**, yy. 1397, 70.

⁵³ Yazır, **age.**, I,95.

⁵⁴ Sait Havva, **Ruh Terbiyesi** (çev.: Cengiz Yağcı), İstanbul ty., 20.

⁵⁵ Sülemî, **age.**, 71.

⁵⁶ Kuşeyrî, **age.**, 218.

Allah'a ulaşma yolunu ikiye ayırır:

1- Kurb-u nübüvvete taalluk eden yoldur. Bu yoldan enbiyalar vasıl olur.

2- Kurb-u velayete taalluk eden yoldur. Bütün veli kullar bu yoldan vasıl olur ki, seyr-i sülûkten ibarettir⁵⁷.

Kur'an-ı Kerim'e göre Allah'a yaklaşmanın keyfiyeti böyledir. Bununla birlikte, insanın her ne kadar iman ve amel sahibi olsa da Allah'a yakın olamayacağını, dolayısıyla ona önderlik edecek bir 'Mürşid-i Kamil'in gerekliliğini savunanlar mevcuttur. Bilindiği gibi, bunu daha çok tasavvuf ehli savunmaktadır. Gerçekten böyle bir şey var mıdır, varsa sınırı nereye kadardır?

Bu sorulara cevap verebilmemiz için vesilenin ilgili bölümü üzerinde teferruatlı durmamız gerekiyor. Zira biz vesileyi iki kısma ayırıyoruz:

1- Allah'a yaklaşmak için birini vesile edinmek.

2- Sağ veya ölü olan salih kişileri vesile edinerek, onların hürmetine duaların kabul edilmesini istemek. Bu kısmı "**Duada Vesile**" ve "**Tatbikatta Tevessül ve Vesile**" bölümlerinde inceleyeceğiz.

Yukarıdaki sorularla ilgili kısım, birinci kısımdır. Burada bu kısım üzerinde teferruatlı duracağız. Daha önce de işaret ettiğimiz gibi, bazı alimler Maide suresinin 35. ayetinde geçen *vesîle* tabirini, salih kişilere yorarak insanın Allah'a vuslatı için bir mürşid-i kamilin arcılığına ihtiyacı olduğunu savunmuşlardır⁵⁸. Bir sufi eserde bu ihtiyacın gerekçesi şöyle izah edilmiştir: "Farz, vacip ve sünnetleri yerine getirmekle Allah'a ulaşılamaz. Ulaşılsa bile bu yeterli değildir. Bir mürşid-i kamile ihtiyaç vardır"⁵⁹.

⁵⁷ İmam Rabbanî, *age.*, III,761.

⁵⁸ Bursevî, *age.*, II,388; Kevserî, *İrgamu'l-Merîd*, 4, 65; Muhammed Abdullah el-Hanî, *age.*, 41; Arvasî, Abdülhakim; *Rabita-i Şerife.*, İstanbul 1981, 31; Çetin, İsmail, *Müminin İstikameti Velinin Kerametidir.*, Ankara 1978, 195

⁵⁹ ed-Dağistanî, Ömer Ziyauddin, *Tasavvuf ve Tarikatlarla İlgili Fetvalar*

“Burada esas maksat, yine Allah’dır. Şeyh ise Allah’a vasıl olmaya bir vesiledir”⁶⁰.

Fakat İmam Rabbanî bu meselede bir sınırlamaya giderek, kayıtsız şartsız bütün ömür boyu bir vasıtaya gerek olmadığını açıklamıştır. “Ancak talib olan biri, çeşitli şeylere duyduğu alakadan dolayı işin başında ruhen son derece kirli ve düşüktür. Yüce Zat ise gayet büyük, yüksek ve münezzeh olduğundan, talip matlup arasındaki münasebet tamamen kakmıştır. İşbu münasebet, feyz ve feyiz vermedir. Talibin anlatılan bu halinde hiç şüphe yok ki, yolu bilen, kendini bilen, aracılığa kabiliyeti olan bir şeyh, talib olan kimsenin maksuduna kavuşmasına vasıta olur. Bu manada, talib ile matlub arasındaki münasebet esnasında her ne miktar bir şey hasıl olursa, şeyh kendini aradan o miktar çeker. Talib ile matlub (kul ile Allah) arasında tam bir münasebet hasıl olduktan sonra, şeyh kendini tamamen aradan çeker. Artık vasıtaya ihtiyaç kalmaz. İşin başında Allah’ı müşahede etmek ve yolu bulmak mümkün değildir”⁶¹.

Esasında İmam Rabbanî’nin bu tespiti, İslam’ın tebliğ ve irşad metodunun bir özetidir. İnsanların mutlaka bir yol göstericiye ihtiyaçları vardır. Peygamberlerin geliş gayesi de bu nevidendir. Müslüman olup da nefsinin ıslah edememiş, şeytanın yolu istikametinde hareket eden bir kişiyi bu bataklıktan kurtaracak bir mürşide elbette ihtiyaç vardır. Her ne kadar İmam Rabbanî ihtiyaç duyulan bu kişiye “Şeyh” diyorsa da biz, çerçeveyi genişleterek Kur’an ve sünneti bilen ve yaşayan herkesin bu işi yapabileceğini söyleyebiliriz. Ümmet içinde bu konumda olan sayısız insan vardır.

“Nefsin terbiyesi konusunda bir rehber ve üstada olan ihtiyaç üzerinde ne kadar ısrar edilse yeridir. Tıp tahsili yapan birine, mütehassıs

(çev.: İ. Gündüz, Y. Çiçek), İstanbul ty., 15.

⁶⁰ İmam Rabbanî, **age.**, II,233; Kuşeyrî, **age.**, 677.

⁶¹ İmam Rabbanî, **age.**, I,385; ayrıca I,187, 755.

doktorların dersine devam etmeden veya çıraklık devresi geçirmeden doktorluk yapılmasına müsaade edilmez. İnsanın kendi noksanlarını gördüğü azdır, noksanlarımızı ve bunların nasıl giderileceğini göstermek için üstad lazımdır. Fertte devamlı bir inkişaf ve tekamül vardır. Üstad bizi lüzumsuz bir çık gayretten esirger. Aynı şekilde nazari etütlerden sonra tatbikatı öğrenmek için bir tecrübe devresinden geçilir. Bu maddi sahada olduğu gibi manevi sahada da geçerlidir”⁶².

Bu bağlamda insanla Allah arasındaki vasıta bir yansıtıcı veya ayna konumundadır, aldığı ziyayı karşıya yansıtıp orayı aydınlatır. Yani, Allah’ın kitabını bilir ve bildiklerini de karşıdakine aktarır, böylece onun da kirlilerden arınmasına sebep olur. “Yalnız bu kişi mutlaka ilimde temayüz etmiş, ilmiyle amel biri olmalıdır. Kendisine gelen müride ilk öğretmesi gereken şey de ilim olmalıdır”⁶³. İmam Rabbanî de Mektûbât’ının bir çok yerinde aynı konunun önemine dikkat çekmiştir.

Yeri gelmişken, “Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır” iddiasını aydınlatmaya çalışalım. Birçok kişinin hadis zannettiği bu söze Kuşeyrî’nin meşhur Risale’sinin ‘**Şeyhin Müridlerine Vasiyeti**’ bölümünde rastladık. Oradaki ifade şöyledir: “Müride her şeyden önce şeriatı bilen önderlerden şeriat bilgisini elde etmeye çalışması farz olur. Bundan sonra müride gereken şudur ki, bir şeyhin edebi ile edeplensin. Eğer böyle bir şeyhi yoksa, felah bulmaz. Ebu Yezid el-Bestamî buyurur: ‘Üstadı olmayanın imamı şeytandır’”⁶⁴.

Hadis olmadığı kesin olan bu sözün bağlayıcılığı ne kadardır? Birçok yönden tenkide uğramış olan bu sözün izahı için sözü günümüz alimlerinden Said Havva’ya bırakalım. “Fıkıh usûlü alimleri sahabelerin kendi görüşlerine bile ümmet için bağlayıcı kabul etmemişlerdir. Hal

⁶² Muhammed Hamidullah, *age.*, 126.

⁶³ Kuşeyrî, *age.*, 144, 777.

⁶⁴ Kuşeyrî, *age.*, s. 777.

böyleyken, bir başkasının sözü nasıl bağlayıcı olabilir? Her hangi bir insanın sözü nasıların teyit ettiği ölçüde kuvvet kazanır. Buna göre deriz ki, bu cümle sadece şu şekilde doğru olabilir: Kendi kendine şeri ilimleri öğrenmeye gücü yetmeyen cahil bir insan ibadet, muamele ve tasarruflarında ilmin dışında yürür. İşte bu insanın şeyhi şüphesiz şeytandır. Fakat kendi kendine şeriat ilimlerini öğrenmeye muktedir olan insan, doğru olan ilmin ışığında yürür. Bunun da şeyhi sahih ilim ve Kur'an'dır. İlmi, ehinden alan insanın şeyhleri de kendinden ilim öğrendiği kimselerdir. Bunları kavrarsak, bu cümlenin yerini, kasıtlı işlenen şeyler veya bu sözü bir kısım insanların mutasavvıf bir şeyhi bulunmayan cahil bir kimseye yüklemeye çalıştıklarını da anlayabiliriz. Dolayısıyla halkı şeyhlerine bağlanmaya çağırarak için bu söze dayandıklarını da görürüz”⁶⁵.

“Mutasavvıflar arasında yaygın olan sözlerden birisi de; ‘Mutasavvıf bir şeyhin yoluna girmeden Allah’a ulaşmanın mümkün olmadığı’ iddiasıdır. Bu ise büyük bir vehimdir. İster zevki bir marifet, ister ilmi bir marifet olsun her iki şekliyle de **marifetullahın** kapısı bu yola sülûk edenler için açıktır. Marifetullahı özel bir şekilde şeyhin varlığına bağlamak, bu tür şeyhlerin elinde sülûk etmeyenleri günahkar kabul etmek, birçokları müfessir, muhaddis olan milyonlarca müslümanı Allah’ı bilmeden ve tanımadan ölmüş olduklarını kabul etmek demektir. Gerçek şu ki, tasavvufi şeyhlik terimi İslam devirlerinde sonradan ortaya çıkmıştır. Bu terimlerin ortaya çıkmasından önce insanlar en faziletli nesil oldukları halde mutlak olarak Allah’ı tanımıyorlar mıydı? Bu konuda boş ve yersiz münakaşalar hiçbir şeyi Hakk’tan uzaklaştırmaz, Hakk’ın yerini tutamaz”⁶⁶.

“Her insanın kendine göre özel durumları vardır. Fetva zamana, yerine ve şahıslara göre takdir edilir. Bir insan vardır, fakih bir şeyhe gitmesi farz olur, birisi vardır tevhid (akaid) alimine gitmesi farz olur, biri

⁶⁵ Said Havva, **age.**, 230.

⁶⁶ Said Havva, **age.**, 230.

de vardır mutasavvıf bir şeyhe gitmesi farzdır”⁶⁷.

Bütün bu izahlardan sonda *vesîle ayetine* dönersek, ayette geçen vesile kavramını mutasavvıfların dışında salih kişiler veya mürşid-i kamile yorumlayan olmadığı sonucunu çıkarırız. Zira Allah’ın bu ayetle müminlerden istediği vesile, salih ameldir. “Ayrıca ayetteki vesileyi Allah ile kul arasında aracıya yormak, Kur’an’daki şu ayete ters düşmektedir:

“Kim yararlı iş işlerse kendi lehinedir, kim de kötülük işlerse kendi aleyhinedir. Rabbin kullara karşı zalim değildir”⁶⁸.

Çünkü geçen ayet, şahsi sorumluluğu belirtmiştir, yani insanı Allah’a yaklaştıranın, iyi amel, uzaklaştıranın da kötü amel olduğunu ortaya koymuştur. Bu durumda Allah’a yakın olmak, takva ve iman derecesi ne olursa olsun, başka bir kişiyi vasıta yapmaksızın ancak salih amelle mümkün olabilir”⁶⁹. Bu bağlamda şu ayetleri de zikredebiliriz:

“Rabbine inanmış ve salih amel işleyerek gelenlere, işte onlara en üstün dereceler vardır”⁷⁰.

“Malın da çocukların da bir yarar sağlamadığı günde ancak, salim bir kalple gelenler (kurtuluşa ererler). (O gün) cennet takva sahiplerine yaklaştırılmıştır”⁷¹.

Bu arada Peygamberimiz’in Allah ile insanlar arasında vasıta oluşuna da değinmemiz gerekiyor. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bazı müellifler *vesîleyi*, salih kişilerin Allah ile kul arasındaki aracılığına yormuşlardır. Onlara göre, bu anlamda en büyük vesile Hz. Peygamberdir. Onun ölümünden sonda bu merteye, onun varislerine intikal eder.

⁶⁷ Said Havva, **age.**, 231.

⁶⁸ 41 Fussilet 46.

⁶⁹ Muhammed el-Behiy, **İnanç ve Amelde Kur’anî Kavramlar** (çev.: Ali Turgut), İst. 1988, 220.

⁷⁰ 20 Taha 75.

⁷¹ 26 Şu‘arâ’ 88-89.

Peygamberler ve Peygamberimiz'in Allah ile kullar arasında vasıta oluşu, onların, Allah'tan aldıkları vahyi getirerek insanlara tebliğ etmeleriyle sınırlıdır. Onlar ancak vahyi tebliğ etmek ve hidayet yolunu göstermekle görevlidirler⁷². Demek ki, Peygamberimiz, Allah'ın emirlerini ve yasaklarını, helallerini ve haramlarını, va'd ve vaidini tebliğde vasıta⁷³. İnsanlığın da böyle bir vasıtaya ihtiyacı vardır. Peygamber'in bunun ötesinde her hangi bir görevi, gizli kuvvet ve etkisi yoktur⁷⁴. Rasulullah'ın vasıta oluşunu bu şekilde anlamak daha tutarlıdır. Kur'an da bize bunu bildirmektedir:

“Andolsun, sizin için, Allah'ın Elçisi'nde, Allah'ı ve ahiret gününü uman, Allah'ı çokça zikreden bir kişinin örneği vardır”⁷⁵.

Peygamberimiz @'in vefatından sonra, bu irşat ve hidayet yolunu gösterme görevi, genelde bütün müslümanlara, özelde de büyük imamlara, alimlere ve mürşitlere düşmektedir. Bu noktayı şöylece özetlemek mümkündür: “İslam vasıtayı nefy, imameti isbat eder”⁷⁶.

İşte Kur'an'ın anlattığı vasıta (*vesîle*) anlayışı böyledir. Bunun ötesinde vasıta ihdas etmek Kur'an'a zıttır. “Çünkü İslam, şirk ve putperestliğe savaş açmış , bu savaşın da her şeyden önce Allah ile insanlar arasındaki aracılığı kaldırmayı amaçlamıştır. İnsanların tümünü Allah huzurunda eşit saymıştır. Yine kişi davranışlarında ferdi sorumluluk ilkesine göre ilahi ceza veya mükafata maruz kalır, prensibini ihdas eden de İslam'dır”⁷⁷. Bu prensiplerin kabul edilmesi, insan için gerçek hürriyetin ve özgürlüğün tesisi anlamına gelmektedir.

Kur'an, Allah yanında araçlar fikrini kesinlikle reddeder. Bütün bu

⁷² 42 Şûrâ 7; 7 Arâf 188.

⁷³ İbn Teymiyye, **et-Teveşşül ve'l-Vesîle**, 126.

⁷⁴ Mevdudi, **Tefhîmu'l-Kur'an** (çev.: Kurul), İst. 1987, 207.

⁷⁵ 33 Ahzâb 21.

⁷⁶ Bediuzzaman Said Nursî, **Sunûhât**, İstanbul 1990, 154.

⁷⁷ Muhammed el-Behiy, **age.**, 221.

türden eylem ve düşünceleri şirk olarak kabul eder. Zira Allah, bir ve tektir. O'nun bir ve tek olması sayısal olarak değil, vasıflarının benzerinin olmaması açısından⁷⁸. Dolayısıyla O'nun vasıflarının başka bir varlığa itlakı şirkidir. İslam'dan önceki kavimler özellikle Ehl-i Kitap ve Cahiliye toplumu bu hataya düşmüşlerdir. Bu meseleyle alakalı olarak, onların içine düştüğü şirk çeşitlerini şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Allah'a yaklaştırma ve vasıta kabul etmek suretiyle düşülen şirk,
- 2- Allah'dan başkasından şefaath umma yoluyla düşülen şirk.
- 3- Aşırı ittiba ve itaat yoluyla düşülen şirk⁷⁹.

İsra suresinin 56. Ve 57. ayetleri şöyledir:

“Deki; Allah'dan başka yardımcınız sandığınız tanrıları çağırın. Onlar sizden ne bir sıkıntıyı kaldırabilirler, ne de değiştirebilirler. Gerçekte o yalvardıkları da Rablerine daha yakın olabilmek için, O'na yaklaşmaya çalışıyorlar (vesile arıyorlar). O'nun azabından korkuyorlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten korkunçtur”.

Birinci ayette tevhidin zıddı olan şirk reddedilmektedir. Buna göre Allah'tan başkasına yalvarıp, yardım dilemek de şirkidir. Çünkü yalvarmak ve yardım dilemek bir ibadettir. Yine bu ayet, Allah'tan başka dualara cevap veren, sıkıntıları gideren, kötü davranışları düzelten başka bir gücün olmadığını göstermektedir⁸⁰.

Hemen ardından gelen ayet ise, müşriklerin Allah'tan başka güç ve kudrete sahip olduklarına inandıklarının ve bu vesileyle de onları aracı kabul edip yalvardıkları bu varlıkların da kendileri gibi kul olduklarını hatırlatıyor. Öyle ki, aracı kabul edilenler de Allah'a yakın olma yolunu arıyorlar. Bu varlıklar put olmayıp peygamber, melek hatta cin dahi olsa durum

⁷⁸ İmam Azam, **age.**, 1.

⁷⁹ Muhammed Kutub, **Tevhid** (çev.: Nurettin Yıldız), İst. 1987, 145.

⁸⁰ Mevdudî, **age.**, III,109.

değişmemektedir.

İkinci ayetteki *yebteğûne ilâ rabbihimu'l-vesilete* ifadesinin daha önce belirttiğimiz gibi, “Rablerine yaklaşmak için aracı ararlar” şeklinde anlamak mümkün değildir. Zira ayet bir önceki ayet ile beraber aracı fikrini reddetmektedir. Esasında bu ayeti aynı surenin 42. ayeti ile beraber düşününce konu daha iyi anlaşılacaktır.

“Deki, eğer onların dediği gibi Allah ile beraber başka ilahlar olsa idi, o zaman onlar arşın sahibi olan Allah’a ulaşmak için çareler arayacaklardı”.

Bu ayetin son tarafı iki şekilde anlaşılmıştır:

a- “... o zaman onlar, arşın sahibine üstün gelmek için çareler arayacaklardı”.

b- “... o zaman onlar, arşın sahibine yaklaşmak ve O’na itaat etmek için çareler arayacaklardı”.

Müfessirler daha çok ikinci manayı tercih etmişlerdir⁸¹. Yani o ilah sandığımız şeyler, ilah değildir. Çünkü Allah ile beraber başka ilah yoktur. O ilah zannettiklerinizin hepsi Allah’ın yarattığı varlıklardır. Onlar ister insan olsun, ister melek, isterse cin olsun hepsi de Allah’a taparlar. O halde taptıklarınız nasıl Allah’a tapıyorlarsa siz de yalnızca Allah’a tapın. Sizinle Allah arasında aracı olacak başka bir yaratığa gerek yoktur⁸².

Bu üç ayet Allah ile kulları arasında vasıta fikrini reddeder. 57. ayetin Medine’de indiği hesaba katılacak olursa bu redde cahiliye müşrikleri dahil olduğu gibi Ehl-i Kitap da dahildir. Buna karşılık herkes Allah’a yakın olmak için çaba sarf etmelidir. Allah’a yakın olanlara ise şefaathane ve vasıta

⁸¹ İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân (Muhtasar)* (İhtisar eden: M. Ali es-Sabunî), Beyrut 1985, I,673; İbn Kesîr, *age.*, II,379; Zemahşerî, *age.*, II,669; Âlûsî, *age.*, XV,82; Seyyid Kutub, *fi Zılâli'l-Kur’ân*, Kahire 1986, IV,2230.

⁸² İbn Kesîr, *age.*, II,379; Seyyid Kutub, *age.*, IV,2230.

kılmaya gerek yoktur. Burada peygamber ve salih insanların örnek alınmasının vasıta edinmekten tamamen ayrı bir şey olduğunu hatırlatalım. Zira bunların gerekliliğini Kur'an bildirmiştir.

Yukarıda reddedilen durumu cahiliye müşrikleri zaten yaşıyorlardı. Ama ne yazık ki Ehl-i Kitap da aynı hataya düşmüştür. Cahiliye'den başlayalım. Kur'an cahiliye insanının sahip olduğu putları aracı kabul etme fikrini, bir çok yerde şiddetle reddeder. Zaten Hz. Peygamber'in on yıllık Mekke mücadelesi daha çok bu temel üzerinde yoğunlaşmaktadır.

“Dikkat et halis din Allah'ındır. O'nu bırakıp kendilerine bir takım dostlar edinenler, ‘Onlara bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz’ derler. Doğrusu Allah ayrılığa düştükleri şeylerde aralarında hüküm verecektir. Allah, şüphesiz yalancı ve inkarcı kimseyi yola iletmez”⁸³.

“Şirkin bu çeşidi Allah'ın varlığını, yaratıcı, rızık veren, öldürüp diriltten olduğunu bilen bir şahsın düştüğü şirktir. Hatası, uluhiyet vasıfları olan başka varlıklar düşünmesidir. Bu vasıfları ile onlar, Allah'a yakındırlar. O halde onlara yaklaşmak Allah'a yaklaşmak demektir.

Putla yaklaşıp elini süren, ona secde eden, kurban adayan onun Allah olmadığını biliyor. Ama düşündüğü, onun Allah'a yakın oluşudur. Ve bu yakınlığı sebebi ile kendisini de Allah'a yaklaştırabilir. Put kul ile Allah arasında vasıta vardır. Allah'ın yanında küçük rabler vardır ve bunlarkulun ibadetini, duasını alıp Allah'a ulaştırır. Allah da onun hatırı için o ibadet ve duaları kabul eder ve Allah kulundan razı olup küçük rablere sunduğu şeyler için ona sevap verir. Bu rıza ve sevap, kula direkt ulaşmaz, bilakis rabler vasatısı ile ona bildirir.

Bu aslında onların putlara ibadetidir, Allah'a ibadet değildir. Ama öyle zannediyorlar:

“Allah’ın yarattığı ekinlerle hayvanlardan Allah’a pay ayırıp zanlarınca, ‘Bu Allah’a bu da putlarımıza’ dediler. Ortakları için ayrılan Allah’a ulaşmıyor, fakat Allah için ayrılan ortaklarına ulaşıyor. Ne kötü hüküm veriyorlar” (6 En‘âm 136).

Bu şirk bize ilginç ve seviyesi düşük geliyor. Acaba bugünkü inkişaf etmiş ve kültür seviyesi yükselmiş insan bunu yapar mı? Ama bir de takdis edilmiş insanların kabirleri etrafında, Allah’a yaklaştıracı bir vasıta olmaları için dönüp duran milyonlarca insanlara baksak! Allah’dan korkmak yerine yüceltip durdukları velilerini, şeyhlerin, alimlerin, ağaların Allah’dan önce fayda ve zarar verebileceğine inananlar, acaba onlar bu konuda Kur’an’ın yukarıda dediği cahiliye kullarından daha basit bir iş mi yapıyorlar?”⁸⁴.

Cahiliye müşriklerinin bu kondaki reddedilen bir tutumları da şudur:

“Onlar, Allah’ı bırakıp kendilerine ne zarar ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar, ve, ‘Bunlar, Allah katında bizim şefaathlarımızdır’ diyorlar. De ki, ‘Siz Allah’a göklerde ve yerde bilemeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?’. Haşa! O, onların ortak koştukları her şeyden uzak ve yücedir”⁸⁵.

“Bu ayete göre, putları vasıta kabul ederek şirte düşen cahiliye insanı, diğer yandan Allah’tan başkasından şefaath ummaları ile de şirke düşmüşlerdir. Bu durumları, Kur’an’ın diliyle şiddetle kınanıp reddedilmiştir. O insanlar putların Allah yanında hatırları var zannederek onlardan şefaath istiyorlardı”⁸⁶.

Cahiliye toplumu neden bu sapıklığa düştü? Bunun kaynağında şüphesiz onların ilah ve rab kavramlarını yanlış anlamaları yatmaktadır. Şöyle ki: “Arap müşrikleri sadece Allah’ın varlığını kabul etmekle

⁸³ 39 Zümer 3.

⁸⁴ Muhammed Kutub, *age.*, 147.

⁸⁵ 10 Yûnus 18; 39 Zümer 43-44.

⁸⁶ Muhammed Kutub, *age.*, 150.

kalmayıp, O'nun kendi ilahları da dahil olmak üzere, bütün alemin yaratıcısı, maliki ve en üstün Rabbi olduğuna inanıyorlardı. Allah'a dua ettikleri, kendilerine bir zarar dokunduğu veya bela isabet ettiğinde sığındıkları en yüce, en üstün makamdı. Allah'a ibadet etmekv boyun eğmekten de çekinmiyorlardı. İlahları ve putları hakkında inançları ise, onların gerek kendilerine ve gerekse bu kainatı yaratan, hepsine rızık veren, ahlaki ve medeni yaşayışlarında doğru yola ulaştıran ve irşad eden varlıklar oldukları merkezinde de değildi. Şu ayetler onların bu husustaki düşüncelerini aksettirmektedir⁸⁷.

“Onlara de ki, yer ve ondakiler kimindir, biliyor musunuz? Allah'ındır diyecekler. O halde iyice düşünüp ibret almaz mısınız, de. De ki, yedi göğün ve arşın Rabbi kimdir? Allah'dır diyecekler. Öyledir de Allah'tan başkasına tapmaktan sakınmaz mısınız. De ki, her şeyin mülkü elinde bulunan kimdir ki daima himaye ediyor, kendisi himayeye muhtaç olmuyor, söyleyin biliyor musunuz? Allah'ındır diyecekler. O halde nasıl oluyor da böyle büyüleniyorsunuz. Hayır biz onlara hakikatı getirdik, onlarsa yalancılardır⁸⁸.

Onlar ilahların, Allah'ın ilahlığında biraz nüfuz ve dahli bulunduğu illet ve sebepler nizamı üstünde hükmedici selahiyete sahip oldukları, isteklerinin bu yüce ilah huzurunda makbul olduğu, istek ve arzularının onların vasıtası ile tahakkuk edebileceği, onların şefaathları sayesinde menfaatları celp ve zararları def etmenin mümkün olduğuna inanırlardı. Bunun için duada, yardım talebinde, ibadetlerin yerine getirilmesinde sadece Allah'a yönelmiyorlar, elleri ile yapıp süsledikleri ilahlarına da müracaat ediyorlardı. Bugün de buna benzer inançların hepsi cahiliyenin bu

⁸⁷ Mevdudî, Ebu'l-Ala, **Kura'an'a Göre Dört Terim** (çev.: Osman Cilacı, İsmail Kaya), İst. 1989, 20.

⁸⁸ 23 Müminûn 84-90. Ayrıca, 10 Yûnus 22-23; 17 İsrâ 67.

tür inançları içinde değerlendirilir”⁸⁹.

Halbuki Allah bütün bu anlayışların ötesinde bir ilahtır:

“Göklerde ve yerde ne varsa O’nunudur. Hepsi de O’na boyun eğicidirler”⁹⁰.

“Rabbinizden size indirilene uyun, O’ndan başkalarını veliler edinip de uymayın”⁹¹.

Yüce Allah bu meselede Ehl-i Kitab’ı da şiddetle reddeder:

“Yahudiler, Allah’ı bırakıp bilginlerini (hahamlarını), Hristiyanlar da rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih’i rabler edindiler. Halbuki hepsine de tek bir ilaha kulluk etmelerinde başka bir şey emrolunmadı. O’ndan başka hiç bir ilah yoktur. Bunların ortak koştukları şeylerden uzaktır”⁹².

“Yani dindeki görevleri insanlara ilahi kanun hükümlerini öğretmek ve Allah’ın rızası gereğince onları fenalıklardan arıtıp temizlemeye sevketmekten ibaret olan kimseleri yavaş yavaş esas mevkilerinden yükseğe çıkartıp dildiklerini helal kılan, dilediklerini de haram kılan, arzularına göre emir ve nehyeden, günahları affeden, nefislerinin arzuladığı şeyleri uyulması lazım gelen bir yol haline getiren üstün varlıklar makamına çıkarttılar”⁹³.

“Hristiyan olan Adıyy b. Hatem müslüman olup Rasulullah’ın huzuruna geldiğinde o, yukarıdaki ayeti okuyordu. Adıyy, “Ama haham ve ruhbanlara ibadet etmediler” deyince, Rasulullah, “Bilakis onara haramı helal, helalı haram yapıyorlar, onlar da itaat ediyorlardı. İşte bu onlara ibadet etmeleri idi” dedi. Adıyy ibadeti, rüku ve secdeden ibaret zannediyordu. Halbuki ibadette esas olan itattir. Mutlak itaat ise

⁸⁹ Mevdudî, **age.**, 20, 27.

⁹⁰ 30 Rûm 26.

⁹¹ 7 Araf 7.

⁹² 9 Tevbe 31.

⁹³ Mevdudî, **age.**, 67.

Allah'adır"⁹⁴.

“İnsanın yapısında kahramanlığa, büyüklüğe ve büyük şeylere karşı bir sempati ve ilgi vardır. bu hürmet aslında kötü bir davranış değildir. Herhangi bir zarara sebep olmaz. Belki de istenen bir şeydir (17 İsrâ 23-249. Peygamber'e hürmet, Allah'ın emridir (4 Nisâ 64). Ümmetin alim ve salihlerine hürmet de bir görevdir. Bu noktada sapma, takdise varan aşırı hürmetle başlıyor. Bu da şirk dairesindedir. Takdis yalnız Allah'a mahsusdur. Takdise varan her hürmet ister bir şahıs için olsun, isterse herhangi bir eşya için olsun şirktir. Yukarıdaki ayet işte bu şirke işaret ediyor"⁹⁵.

“Hristiyanlar hürmet, tazim ve itaatta yanlış yola sapmışlardır. Öyle ki, mümin kalplerin Rab'leri ile aracısız ve direkt bağlantı kurmasını kabul etmemiş, ancak kilise ve din adamlarının aracılığı altında Allah ile bağlantı kurulmsından başka bir yol tanımamışlardır"⁹⁶.

Sonuç olarak deriz ki, hem Ehl-i Kitap, hem de cahiliye insanı Allah anlayışında tevhide aykırı hareket etmişlerdir. Hiç gereği yokken hakikata aykırı olarak Allah ile insan ilişkisini, araçlar sistemini getirerek bozmuşlardır.

Kur'an bütün bu fikir ve eylemleri reddetmiş ve bu konunun başında izah ettiğimiz Allah anlayışını getirmiştir. Bu anlayışa göre, insan inanç ve amelde tam hürriyete sahiptir. Bu hürriyeti ile yalnızca Allah ile ve istediği zaman kulluk ilişkisine girebilir. Hiçbir aracıya gerek yoktur. Müslümanlar bu inancı muhafaza etmeli ve en büyük vesile olan iman ve amel ilişkisinden ayrılmamalıdır. İnsanın onur ve şerefine yakışan en güzel davranış budur.

VI. DUADA VESİLE

Dua, insanın kainatın yaratıcısı, bütün güç ve kudreti elinde bulunduran Allah'a ihtiyaçlarını bildirmesidir. Eğer O'na karşı bir isyan söz

⁹⁴ Muhammed Kutub, *age.*, 151-53.

⁹⁵ Muhammed Kutub, *age.*, 132-34.

⁹⁶ Muhammed Kutub, *Çağdaş Fikir Akımları I* (çev.: M. Beşir Eryarsoy), İstanbul 1986, 38.

konusu ise, bağışlanma dilenmesidir. İnsanın kendi görevini yaptıktan sonra, yapamayacaklarını Allah'a havale etmesidir. Duanın zaman ve zemini yoktur. Tek şart, halis niyet ve coşkunun bir gönülle Allah'a yönelmektir. Böyle bir yönelme ile kişi Allah'a duasını ulaştırabilir mi? Allah bu duayı kabul eder mi? Bu soruya Kur'an'ın cevabı evettir.

“Kullarım sana, beni sorduğu vakit, benim onlara her halde yakın olduğumu, dua edenin duasını bana dua ettiği anda işitip, ona karşılık verdiğimi söyle”⁹⁷.

“Rabbimiz şöyle buyurdu: Bana dua edin size icabet edeyim”⁹⁸.

“Haydi, kafirlerin hoşuna gitmese de Allah'a Allah için dini yalnız O'na has kılarak dua edin”⁹⁹.

“Rabbini içinden yalvararak ve O'ndan korkarak yüksek olmayan bir sesle, sabah ve akşam an, gafillerden olma”¹⁰⁰.

Bu şekilde edilen dualar, Allah'a ulaşır. Allah da kendisine ulaşan dualara icabet ederek kulların imdadına yetişir. Bunun karşısında Allah'tan başkasına yapılacak duaların boşa gideceği ve hiçbir değer taşımayacağı da Kur'an'ın açık beyanıdır:

“Eğer onları (putları) çağırırsanız, sizin çağırmanızı işitmezler. Faraza işitseler bile cevap veremezler. Kıyamet günü de sizin (onları) ortak koşmanızı reddederler”¹⁰¹.

“Hak dua ancak Allah'a yapılır. O'ndan başka dua ettikleri şeyler onların isteklerini hiçbir şeyle karşılayamazlar. (Onların karşılaması) ancak (kuyu başında durup su) ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimse gibidir. Halbuki, (suyu avuçlayıp ağzına koymadıktan sonra) su onun ağzına girecek değildir. Kafirlerin duası

⁹⁷ 2 Bakara 186.

⁹⁸ 40 Mümin 60.

⁹⁹ 60 Mümin 14.

¹⁰⁰ 7 Araf 205.

¹⁰¹ 35 Fâtır 14.

böylece boşa gitmiştir”¹⁰².

Hal böyle iken, Allah’tan başkasına dua etme veya başkasından yardım isteme hususunda müslümanların tutumu nasıl olmalıdır? Duaların kabulü için bir varlığın makam ve mevkiinden faydalanmak mümkün müdür? Yani duada aracı (vesile) olabilir mi?

Burada uymamız gereken kural şudur: İnsanın gücünün üstünde olan işlerde yalnız Allah’a müracaat edilir. “Sebepe sonuç ilişkisi burada önemlidir ve böyle bir durumda Allah’tan başkasına yalvarılamaz. Yine ondan başkasının aracılığına da müracaat edilmez. Bunu bir misal ile izah etmeye çalışalım:

Bir şahıs mesela susamış olsa, hizmetçisini çağırır ve kendisine su getirmesini emreder. Bir hastalığa yakalansa tedavi için doktor çağırır. Şahsın hizmetçisinden veya doktordan bir şey istemesine dua diyemeyiz, adamın hizmetçiyi veya doktoru ilah olarak kabul ettiğini de söyleyemeyiz. Bu insanın yaptığı sebep ve sonuç kanununa göre cereyan eden bir olay olduğu için bu kanunun hükmü dairesinden de çıkmaz. Lakin aynı şahıs susuzluk ve hastalıktan iyice bunaldığı anda hizmetçisini veya doktoru çağırarak yerde bir başka veli veya puttan yardım istese, şüphesiz ki ona bir sıkıntının giderilmesi için dua etmiş ve onu ilah edinmiş olur. Çünkü bu kimse kilometrelerce uzakta, mezarda yatan bir veliye dua etmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, söz konusu şahıs onu her şeyi işiten, gören, sebepler alemi üzerinde bir çeşit egemenliği bulunan kudret ve hüküm sahibi olarak algılıyor, dolayısıyla onun hakkında suyu ulaştırabilir ya da şifa verebilir, inancına sahip bulunuyor. Aynı şekilde böyle bir isteği puttan da istese put hakkında da aynı değerlendirmeyi yapabiliriz.

Özetle; insanın ilah edindiği şeye dua etmesine, ondan yardım dilemesine sebep olan düşünce, şüphesiz ki onun tabiat kanunları üzerinde hükmünü geçirmeye ve tabiat kanunlarının nüfuzu haricinde bir kuvvete

¹⁰² 13 R’ad 14.

malik olduğunu kabul etmeye götüren düşüncedir”¹⁰³.

“Sonuç olarak; ister peygamber ister diğer salih kişiler olsun, isterse bunların dışındaki varlıklar olsun Allah gibi (Allah’ın sahip olduğu vasıflara sahip) olmadıklarından onlara dua edilmez, onlardan istiğase, istiane vs. de bulunulamaz”¹⁰⁴.

Demek ki, dualar yalnız Allah’a yapılır, yardım ancak O’ndan istenir, başkasından böyle bir talepte bulunulamayacağı gibi bunun herhangi bir aracı ile de yapılması mümkündür. Buna rağmen duaların Allah katında daha iyi kabul olması, isteklerin bir an önce yerine gelmesi için salih bir şahsın aracılığının gerekliliğine dair yapılan açıklamalar¹⁰⁵ kesinlikle tatmin edici değildir. Kur’an’ın dua hakkındaki ilkelerine de uymaz. Halbuki Allah, zaten dualara icabet eder. O halde aracıya ne gerek vardır?¹⁰⁶

Peygamber @, telbiyede sesini yükselten ashaba şöyle demiştir: “Ey insanlar, kendinize gelin. Siz sağır veya gaip birine dua etmiyorsunuz. Siz, size yakın ve dualarınızı duyan birine dua ediyorsunuz. Dua ettiğiniz varlık her birinize binitinin boynundan daha yakındır”¹⁰⁷.

Bu hadiste geçen olay üzerine Bakara suresinin 186. ayeti inmiştir:

“Kullarım sana, beni sorduğu vakit, benim onlara her halde yakın olduğumu, dua edenin duasını bana dua ettiği anda işitip, ona karşılık verdiğimi söyle”.

“Bu ayette, Allah’ı zor işitir ve zor bilir zannedip de dua ve ibadetinde bağıırıp çağırarlara, gürültü patırtı edenlere red vardır. Halbuki, duanın en önemli şartı huşudur. Zira insanlar Allah’dan uzak olsalar bile Allah onlara yakındır”¹⁰⁸.

¹⁰³ Mevdudî, *age.*, 19.

¹⁰⁴ İbn Teymiyye, *age.*, 120.

¹⁰⁵ el-Hammâmî, Mustafa Ebu Seyf, **Gavsul-İbâd bi Beyâni’r-Reşâd**, (el-Basâir’le birlikte) İst. 1989, 308.

¹⁰⁶ el-Ezrâ’î, **Şerhu Akîdeti’t-Tahaviyye**, Beyrut 1988, 185.

¹⁰⁷ Buhârî, **Cihâd**, 131 (IV,16).

¹⁰⁸ Yazır, *age.*, I,660.

“Bu ayette, “Kullarım sana beni sorduğu vakit...” ifadesinden sonra “Şüphesiz ben onlara yakınlım...” ifadesini kullanıp, diğer ayetlerde olduğu gibi “*kul*: söyle” tabirini kullanmayıp doğrudan doğruya *fe* ile başlanarak vasıta hazfedilmiş ve kurbiyyet, duaya icabetle açıklanmıştır ki, bunda büyük bir nükte vardır. Allah duada kulu ile kendisi arasına bir vasıtanın aracılığını istemiyor ve sanki şöyle diyor: “Kulum vasıtaya dua haricinde ihtiyaç duysa bile dua anında benimle onun arasında vasıta olamaz, ben ona böylece yakınlım”. “Ben yakınlım” buyurulup da “Kullarım bana yakındır” buyurulmaması da kurbiyyetin Allah tarafından olduğuna işarettir. Duada vasıta olursa kişi vasıta ile meşgul olur esas maksuda kendini adayamaz, böylece vasıta kul ile Allah arasında perde olur da kurbiyyet meydana gelmez. Vasıtanın olmadığı yerde ise direkt Allah’a yakınlık hasıl olur”¹⁰⁹.

Netice olarak şunu söylemek mümkündür; Kuran, Allah’tan yardım dilemekle başlamış ve ona sığınmakla bitmiştir. İşte Kuranın ruhu budur: Yalnız ona dua etmek, halisane yapılan duaya hiçbir aracıyı katmamak

Çalışmamızın **II. Bölüm’ünde** burada anlattığımız duanın açılımı mahiyetindedir. Onun için sözü burada keserek biraz da tartışmalı olan bölüme bırakıyoruz.

¹⁰⁹ Yazır, **age.**, I,666.

II. BÖLÜM

TATBİKATTA TEVESSÜL VE VESİLE

TATBİKATTA TEVESSÜL VE VESİLE

Bu bölümde Kur'an ayetleri yanında bolca hadis metinlerine de müracaat edilecektir. Çünkü uygulama denildiği zaman bu anlamda ilk kişi olarak akla Peygamber geliyor. Daha da önemlisi tevessül ve vesilenin lehinde ve aleyhinde karara varan herkes delillerini ağırlıklı olarak uygulamaya yönelik olduğundan hadislerden getirmektedirler. Dolayısıyla biz de en azından bunları değerlendirmek maksadıyla da olsa bunları ele alacağız.

I. TEVESSÜL ÇEŞİTLERİ

Peygamberimiz'in hayatına baktığımızda *tevessül* ve *vesile* ile ilgili tatbiki bazı gelişmelere ait rivayetlere daha çok Medine döneminde rastlamaktayız. Bu dönemde iman konusunda insanların imanlarına ilah, ibadet, dua, put gibi önemli meseleler iyice yerleşmiştir. Müslümanların bu yeni ve sağlam inançlarını amelle bütünleştirmelerinin zamanı gelmiştir. Özellikle tevhit ve şirk çizgisi çok net bir şekilde ve itina ile korunuyordu. Bu sebeple daha önceleri özellikle ibadet, dua, hatta tevhit konusunda yanlış anlama ve davranışlara yer vermemek için kabir ziyareti bizzat Rasulullah tarafından yasaklanmış daha sonraları serbest bırakılmıştır¹.

“Tevessülün önemli icra alanlarından birisi kabirlerdir. Asr-ı Saadet'te Hz. Peygamber'in öğrettiği şekilde kabir ziyareti yapılırdı: Kabristana edep içinde girilir, oradakilere toplu selam verilir, kabirlerde yatanlara dualar edilir hatta dirilere bile dualar edilirdi. Kısaca ziyaretlerin gayesi ölülerin affını istemek ve onlardan ibret almaktı. Yani kimse kendi menfaati için oralarda dua etmediği gibi, orda yatandan da herhangi bir talepte bulunmazdı. Böyle bir ihtiyacı var ise ya kendisi dua eder veya

¹ Nevevî, *Şerhu Sahihü Müslim*, Beyrut 1987, *Cenâiz*, 34, 36, (VII,49).

Rasulullah'a baş vurur, ondan dua etmesini isterdi"². Sahabenin bu konudaki anlayışı çok saf olduğundan, kabirde yatandan meded isteme, orada duaların kabulünü dileme vs. konularında onların herhangi bir problemleri yoktu. Bu meselelere ait tartışmalar sahabe devrinden çok sonraları ortaya çıkmıştır³.

Hız. Ömer'in altında Hudeybiye biatı yapılan ağacı bazı kişilerin kutsiyetle yüceltmeye yönelik davranışların üzerine kestirdiğini kaynaklardan öğreniyoruz. Bunun sebebi; Peygamber'in hatırasını anmak için de olsa oraya yapılan ziyaret ve orada yapılan ibadet işi, ileride insanlar tarafından daha ileriye götürülme korkusundandır. Zira geçmiş ümmetler de tarihi ve önemli vakaların cereyanına sahne olan şeylere tazim ve ibadet edildiği görülmüştür⁴.

Sahabe devrindeki bu safiyetin daha sondaki dönemlerde yavaş yavaş bozulduğunu biliyoruz. Tasavvuf hareketinin başlaması ile bu konularda bir hayli tartışmalar yapılmıştır. Üzerinde tartışılan konuların neler olduğunu kimin nasıl deliller ileri sürdüğünü görebilmek için, ayrıntılı olarak tevessül ve vesile çeşitleri üzerinde durmamız gerekiyor. Önceki bölümde vesileyi ikiye ayırmıştık:

1- İnsan-Allah ilişkisinde aracı var mıdır? Bu sorunun cevabını o bölümde tartıştık.

2- Duaların kabulü ve isteklerin yerine gelmesi için sağ veya ölü bir kişinin makam ve mevkiinden yararlanabilir miyiz? İstiğâse ve istiânede Allah ile kulları arasında ne gibi farklar gözetmemiz gerekir?

Bu konuda salih amel dışında tevessülü kabul edenler vesileleri oldukça çeşitlendirmiş hatta eşyayı bile bu mevzuda vesile sayanlar

² Toprak, Süleyman, **Ölümden Sonraki Hayat**, Konya 1990, 443.

³ Toprak, **age.**, 443.

⁴ ez-Zebidî, **Tecrid-i Sarih Tercümesi** (çev.: Kamil Miras), 6. bas., Ank. 1982, VII,350; X,240 vd.

olmuştur. Bundan sonraki sayfalarda tevessülü kabul edenler tabiri daha çok bu çeşitleri ile tevessülü meşru sayanlar için geçerlidir. O halde bu tevessül çeşitleri nelerdir? Şöyle bir sıralama yapabiliriz:

- 1- Allah'ın isim ve sıfatları ile tevessül
- 2- Salih amel ile tevessül
- 3- Şahısla tevessül,
 - a- Yaşayan birinden dua etmesini istemek sureti ile tevessül
 - b- Hayatta olan birinin hürmeti ile yapılan tevessül
 - c- Ölmüş birisi ile tevessül
 - d- Peygamberimiz yaratılmadan önce onunla tevessül
- 4- Eşya ve eserle tevessül

Bu maddeler arasında ilk ikisinin cevsa ulema arasında ittifak vardır. Kur'an'ın asıl ve açık beyanı da bu istikamettir.

A. ALLAH'IN İSİM VE SIFATLARIYLA TEVESSÜL

Kainatın yegane yaratıcısı, deveranını elinde bulunduran, rızık veren, öldüren, diriltiren yüce Allah'ın isim ve sıfatlarını zikretmek ve duada anmak en güzel amellerdendir. Kur'an'ın ve Peygamber'in irşadı da bu yöndedir. Bu gerçeği inkar küfürdür. Zira naslar çok açıktır.

“En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na o güzel isimlerle dua edin. O'nun isimleri hakkında eğri yola gidenleri bırakın. Onlar yaptıklarının cezasına çarptırılacaklardır”⁵.

Bu ayet şahısla tevessülü ret konusunda en önemli delillerdendir. Ayetten hareketle tevessülün, sadece Allah'ın isim ve sıfatları ile mümkün olabileceği görüşünde olanlar vardır⁶. İbn Kayyim el-Cevziyye de (751/1350) kalp hastalıklarının ilaçlarını sayarken 6. Ve 7. olarak Allah'a en

⁵ 7 Arâf 180; 20 Taha 80.

⁶ Said Havva, **Ruh Terbiyemiz**, 307.

sevimli şey olan isim ve sıfatları ile tevessül etmeyi ve yalnızca ondan yardım dilemeyi sayar⁷.

“Öyle ise Rabbini o büyük adı ile tesbih et”⁸.

“De ki, ister Allah deyin, ister Rahman deyin, hangisini deseniz olur. Çünkü en güzel isimler O’na mahsustur”⁹.

Hatta Allah, hiçbir şey zikretmeden dua edene icabet edeceğini vad ediyor.

“Kullarım sana, beni sorduğu vakit, benim onlara her halde yakın olduğumu, dua edenin duasını bana dua ettiği anda işitip, ona karşılık verdiğimi söyle”¹⁰.

Anılan ayetlerden, en güzel duanın Allah’ın isimleriyle yapılan olduğunu anlamaktayız. Bütün hadis kitaplarında Hz. Peygamber’den nakledilen dualarda da Allah’ın isim ve sıfatlarıyla dua edildiğini müşahede etmekteyiz. İlk hadis şudur:

“Abdullah b. Mesud, Rasulullah @’dan şu hadisi naklediyor: Bir kişiye hüznü, gam, keder geldiği zaman şu duayı söylerse Allah ondan hüznü ve gamı giderir, yerine ferahlık ve aydınlık koyar: ‘Allah’ım ben senin bir kulunun oğluyum. Bütün her şeyim senin elindedir. Hakkımda senin hükmün geçerlidir. Bana takdir ettiğin hayat çizgisi adaletindir. Kendi kendini isimlendirdiğin bütün isimlerinle (onların hürmetine) senden istiyorum ki, Kur’an’ı Azim’i kalbimin baharı, göğsümün nuru, hüznümü temizleyici, gamımı giderici kıl’. Bunun üzerine, ‘Ey Allah’ın elçisi! Bu duayı başkalarına da öğretelim mi?’ diye soruldu. O da, ‘Bu duayı duan

⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, **Zâdu’l-Me’âd**, Kuveyt 1982, IV,200.

⁸ 56 Vâkıa 96.

⁹ 17 İsrâ 110.

¹⁰ 2 Bakara 186.

başkasına da öğretsin' dedi"¹¹.

Dua içerikli bir başka hadis de şöyledir:

“Allah’ım, senin rahmetinle senden dilerim”¹².

Hız. Aişe de Rasulullah’dan şu duayı nakletmiştir:

“Allah’ım ben senin pak, güzel,mübarek ve zatına en sevimli isimin ile senden dilerim. O ismin ki, O’nunla çağrıldığı zaman duayı kabul edersin. O isminle senden istendiği zaman rahmet eylerisin. Sıkıntıdan kurtulmak için onunla senden yardım dilendiği zaman sıkıntıdan kurtarırısın”¹³.

Son olarak Rasulullah’ın şu duasını da zikrederim:

“Allah’ım, senin tek, benzersiz, başkasına muhtaç olmayan, doğmamış ve doğrulmamış olman sebebiyle senden istiyorum ki, benim ihtiyacımı gider”¹⁴.

Zikredilen ayet ve hadislerden hareketle, Allah’ın bütün isim ve sıfatlarıyla tevessülün caiz ve mümkün olduğu anlaşılmaktadır. O halde, her şeyden binlerce defa daha hayırlı olan bu isimlerle ve sıfatlarla dua etmek elbette en güzel niyazdır.

B. SALİH AMEL İLE TEVESSÜL

Salih ameli vesile edinme, onunla Allah’a yaklaşılmaya çalışmanın cevazı üzerinde ittifak vardır. Daha önceki bölümlerde gördüğümüz gibi, Mâide suresinin 35. ayetindeki *vesîle* yorumunda bütün alimler, *salih amel* üzerinde durmuşlar ve hatta büyük çoğunluğu, buradaki *vesîleden* kastın, sadece salih amel olduğu kanaatine varmışlardır. Buna göre, salih amelleri

¹¹ Ahmed b. Hanbel, *age.*, I,391, 452; İbn Kesîr, *age.*, II,69.

¹² İbn Mâce, *Sıyam*, 48 (I,557).

¹³ İbn Mâce, *Dua 9* (II,1268).

¹⁴ Nesaî, *Sehv*, 58 (III,52). Benzer rivayetler için bkz.: Ahmed b. Hanbel, III,120; Tirmizî, *De’avât*, 63, 64 (V,514).

işleyen kişi Allah'a yakın olur, onların sebebine Allah'dan arzusunu isteyebilir.

Kur'an-ı Kerim bize dünya ve ahiret saadetinin yollarını gösterir. Bu sebeple onun bize emir veya tavsiye ettiği bütün güzel ameller, *vesiledir*. Asıl tevessül de bunlara yapışmak ve bunları yerine getirmeye çalışmaktır. Bu mevzudaki ayetler oldukça çoktur. Mâide 35. Ayeti tekrar hatırlatarak bunlardan bazılarını zikrederim.

“Kim izzet ve şeref istiyorsa,bilsin ki, izzet ve şerefın hepsi Allah'ındır. O'na ancak güzel sözler yükselir. O güzel sözleri de Allah'a amel-i salih ulaştırır. Kötülükleri tuzak yapanlara gelince, onlar için çetin bir azap vardır. Ve onarı tuzağı bozulur”¹⁵.

“Ancak tevbe eden, iman eden ve iyi davranışlarda bulunanlar, hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın cennete, yani Allah'ın kullarına giyaben v'ad ettiği adn cennetlerine girecekler. Şüphesiz O'nun v'adi yerini bulacaktır”¹⁶.

“yine onar, Rabbleri'nin rızasını isteyerek sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli ve açık olarak Allah yolunda harcayan, kötülüğü iyilikle savan kimselerdir. İşte bunlar varya dünya yurdunun sonucu cennet sadece onlarındır”¹⁷.

“De ki, ben yalnızca sizin gibi bir beşerim. Bana, İlahınız'ın sadece bir İlah olduğu vahyolunuyor. Artık her kim Rabbi'ne kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabbi'ne ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın”¹⁸.

“Ey iman edenler! Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin.

¹⁵ 35 Fâtır 10.

¹⁶ 19 Meryem 60, 61.

¹⁷ 13 R'ad 22.

Çünkü Allah, sabredenlerle beraberdir”¹⁹.

Muminun suresinin 1-10. ayetlerinde kurtuluşa kavuşanların yaptığı güzel işler şöyle sıralanır: Huşu ile namaz kılmak, boş şeylerden uzaklaşmak, zekatı vermek, iffeti korumak, emanetleri ve ahitleri yerine getirmek.

Anılan bütün bu ayetlerden çıkan netice, Allah’a yakın olmanın tek yolunun iman etmek ve salih amel işlemek olduğudur. Kur’an müminleri sürekli bu yola teşvik etmektedir. Bu paralelde Hz. Peygamber’den nakledilen hadislerden sadece birisini zikretmekle yetinelim:

“İbn Ömer (r.a.), Peygamberimiz @’den şöyle rivayet etmiştir: Sizden önceki nesillerden üç kişi bir yolculuk sırasında şiddetli yağmura tutulup bir mağaraya sığındıklarında bir kaya parçası düşüp mağaranın ağzını kapadı. İçlerinden biri, ‘Sizi buradan hiçbir şey kurtaramaz, yalnız daha önce işlediğiniz salih amellerinizi anarak Allah’a dua edin de kurtulun’ dedi. Bunun üzerine üçü de ayrı ayrı dua ettiler: Birincisi, yaşlı anne ve babasına hürmetini anarak ...; ikincisi, sevdiği amcasının kızına tecavüze kalkıştığı sırada kızın, nikah dışında böyle bir şey yapmanın haksızlık olacağını hatırlatması üzerine bu işi yapmaktan vazgeçtiğini söyleyerek ...; üçüncüsü de, çalıştırdığı işçilerin ücretlerini vermedeki titizliğini anlattı... ve her bir bunları söyledikten sonra; “Rabbim! Bu işi senin rızan için yaptıysam şu kayadan bizi kurtar” dedi. Kaya her seferinde biraz açıldı ve onlar da çıkıp gittiler ...”²⁰.

Bütün bu delillerden salih amelle tevessülün cevazında şüphe olmadığı, sonucun çıkarmak mümkündür. Fakat bir işin ‘salih’ olabilmesi

¹⁸ 18 Kehf 110.

¹⁹ 2 Bakara 153.

²⁰ Buhârî, **Buyu‘**, 98 (III,37), **İcâre**, 12 (III,51), **Edeb**, 5 (VII,69); Müslim, **Zikr**, 27 (III,2099); Tirmizî, **De‘avât**, 64.

için, o işin Allah rızasına yönelik olarak yapılmış olması ve Kur'an veya Peygamber'in bildirdiği şeri amellerden olması gerekir²¹. Başta namaz ve zekat gibi ibadetler olmak üzere usul ve furudan, farz ve nafilelerden, ibadet ve muamelattan olup, bu iki şartı taşıyan bütün iyi ve faydalı davranışlar 'salih amel' mefhumuna dahildir²².

“Salih amelleri İşlemekle;

- 1- dualar kabul olur, istekler yarene gelir.
- 2- Allah'ın rızası, sevabı ve cennet kazanılır. Esasında Rasulullah'ın tebliğ buyurduğu bütün salih ameller ile insan, dünya ve ahirette tam bir saadet erer”²³.

Kur'an-ı Kerim'in müslümanlara tavsiye ettiği vesileler işte şu yukarıda anlatılan vesilelerdir. Bu vesilelere yapışmak (*tevessül*), şüphesiz insanı Allah'a yaklaştıracaktır. Naslardan çıkardığımız bu sonuca hiçbir kimsenin itiraz etmesi mümkün değildir.

C. ŞAHISLA TEVESSÜL

1. Yaşayan Birinden Dua Etmesini İstemek Şeklindeki Tevessül

Müslüman, kendisi için dua ettiği gibi, kendisi dışındaki yakın veya uzak kişilere de dua edebilir. Başkasına duayı kendi isteğiyle de yapabilir, karşıdakinin isteğiyle de yapabilir. Bunun tersi, insan kendisi için dua edebildiği gibi, bir başkasından kendisi için dua etmesini de isteyebilir. Yine müslüman, ölmüş olanlar için dua edebilir, onlar için rahmet, mağfiret ve af dileyebilir. Bu bütün peygamberlerin bir sünnetidir. Kur'an'da bunun örnekleri çoktur²⁴.

İnsan bir sıkıntıya düştüğünde, bir musibetle karşılaştığında,

²¹ İbn Kesîr, *age.*, II,440; Nasruddin el-Albânî, *et-Teveşşül*, Beyrut 1986, 11.

²² Yazır, *age.*, IX,6002.

²³ İbn Teymiyye, *et-Teveşşül*, 139.

²⁴ 59 Haşr 10; 2 Bakara 128, 129; 14 İbrahim 35-38.

bunlardan kurtulma çareleri arar. Gücünün yettiği şeyler yaptıktan sonra, yapamadığı şeylerin yerine gelmesi için Allah'a yönelir, O'na yalvararak dua eder. Ayrıca insanın dua etmesi için mutlaka bir sıkıntıya düşmesi gerekmez. Bunun yanında insan, böyle bir duayı güvendiği, sevdiği, takva sahibi, ilmiyle amil bir kardeşinden de isteyebilir. Bu tabii bir şeydir. Nitekim biz, birbirimizden ayrılırken dua isteğiyle ayrılırız.

Bu anlamda, tevessülün tatbiki örneklerine Peygamber @ ile ashab dönemlerinde rastlamak mümkündür. Bunlardan bazılarını zikrederim.

“Enes'den (ra) rivayet edilmiştir: Peygamberimiz bir Cuma günü mescitte hutbe irad ederken birisi geldi ve, ‘Ey Allah Rasülü mallarımız helak oldu, her taraf kurudu, Allah'a dua et de yağmur yağsın’ dedi. Rasulullah da ellerini kaldırdı ve ‘Allah'ım bize yağmur yağdır. Allah'ım biz yağmur yağdır’ dedi. Bunun üzerine hiç bulut yokken yağmur yağmaya başladı. Ertesi Cuma o adam ayağa kalkıp, ‘Ey Allah Rasülü, çok yağmurdan binalarımız yok olmaya, yollarımız bozulmaya, mallarımızı sel götürmeye başladı, bize dua buyur’ dedi. Rasulüllah da ‘Allah'ım üzerimize değil etrafımıza yağdır’ diye dua etti. Bunun üzerine yağmur kesildi”²⁵.

“Peygamber @, Hz. Ömer'i umre için Mekke'ye uğurlarken, ‘Duanda bizi de unutma’ diye tavsiyede bulundu”²⁶.

Buna göre kendisinden dua istenen kişinin isteyenden daha faziletli olmaması da mümkündür.

“Hz. Ömer, Peygamber'den @ şöyle işittiğini naklediyor: ‘Tabiinin en hayırlı adamı Üveys'dir. Bir annesi vardır. Bir de beyaz hastalığı

²⁵ Buharî, **İstiska** 6; **Menâkıb** 25; Ebu Dâvud, **İstiska** 2. Ayrıca bu hadisi kitaplarında zikredenler için bkz.: İbn Teymiyye, **age.**, 144; Sübkî, **age.**, 126; Albânî, **age.**, 41; Musa Muhammed Ali, **Hakikatü't-Teveşül ve'l-Vesîle**, Alemu'l-Kutub, Kahire 1985, 56.

²⁶ Ebu Davûd, **Vitr**, 23; Tirmizî, **Deavât**, 109; İbn Mâce, **Menâsik**, 5. Ayrıca bu hadisi delil olarak zikredenler için bkz.: Âlûsî, **age.**, VI,125; Musa Muhammed Ali, **age.**, 57.

vardır. Onu görürseniz size Allah'tan mağfiret dilesin”²⁷.

Hiz. Ömer'in Üveys el-Karanî ile görüştüğü ve ondan dua etmesini istediğı rivayet edilir²⁸.

Teveşül konusunda en çok üzerinde tartışma olan ve farklı görüşlerde olanların görüşlerine delil olarak kullandıkları aşğıdaki rivayet oldukça dikkat çekicidir:

“Enes b. Malik şöyle demiştir: Kıtık olunca, Ömer b. el-Hattab, Abbas ile teveşül ederek istiska eder ve, ‘Allah’ım bizler, (hayatta iken) Peygamberimiz ile teveşül ederek, Sen’den niyazda bulunurduk da bize yağmur ihsan ederdin. (Şimdi de) Peygamberimiz’in amcası ile teveşül ederek Sen’den niyaz ediyoruz, bize yağmur ihsan et’ diye dua ederdi, daha sonra da yağmur yağardı”²⁹.

Bu hadisi sadece Buhârî, *Sahîh*’inde iki yerde zikretmiştir. Diğer hadis kitaplarında olmayan (benzer olaylar hariç) bu hadis teveşül ve vesile konusunda daha sonraki dönemlerde telif edilen bütün eserlerde mevcuttur³⁰. Teveşülün açıkça cereyan ettiği bu hadis üzerinde biraz fazla durmamış gerekiyor. Olayın tarihi ile başlayalım.

“Bahs olunan olay, kuraklık yılı (*el-â‘mmu’r-ramâde*) diye bilinen kıtlık senesi içinde olmuştur ki, hicri 18. senesi hac mevsiminden sonra başlamış ve dokuz ay sürmüştür. Çok şiddetli geçen kuraklık boyunca Cezîretu’l-Arab’a hiç yağmur yağmadı, her taraf kurudu, insanlar ve hayvanlar aç ve susuz kaldılar. Hiz. Ömer etraf vilayetlerden yardım talep

²⁷ Müslim, *Fadâilu’s-sahâbe*, 223; Ahmed b. Hanbel, III,480, I,38.

²⁸ Nevevî, *age.*, XVI,328; Âlûsî, *age.*, VI,125.

²⁹ Buhârî, *İstiskâ*, 3; *Fadâilu’s-sahâbe*, 11. Hadisin tarihi yönü ve izahları için bkz.: Zebîdî, *Tecrîd-i Sarîh*, çev.: A. Naim-K. Miras, DİB. yay., Ank., 1983, III,287.

³⁰ Kevserî, *İrgam*, 27; Kevserî, *Mahk*, 379; Sübkî, *age.*, 128; İbn Teymiyye, *age.*, 55; Âlûsî, *age.*, 126; Ezraî, *age.*, 96; Albânî, *age.*, 44; Ali Mahfûz, *age.*, 210; Musa M. Ali, *age.*, 66; Muhammed Alevî, *Mefâhim Yecib en Tusahhah*, Dâru’l-İnsân, Kahire 1985,

ettiyse de yetersiz kaldı, bunun yanında istiska duasına çıkıp manevi yollara baş vurmaktan da geri kalmadı ... Anlatıldığına göre, o gün Hz. Ömer, Rasulullah'ın amcası Abbas'ı da yanına alarak Medine halkını musallaya götürmüş, orada Abbas'ı da minbere çıkarmış ve bileğinden tutarak ayağa kaldırmış, kendisi de gözlerini semaya dikip yukarıda zikrettiğimiz şekilde konuşmuş, ardından halka hitaben 71 Nuh suresinin 10-12 ayetlerini okuyarak halktan dua etmelerini istemiş, Abbas'a da, 'Haydi dua et' demiştir. Bu esnada Abbas da mahzun, gözleri yaşlı, parmağı göğsünde hareket eder bir halde ayakta şöyle dua ediyordu: 'İlahi gözeten, gören Sensin. Ne bir tek mahluku kendi haline bırakır, ne de bacağı kırık devenin bakımsız bir halde yerde helakine meydan verirsin. İlahi, çocuklar artık takattan kesildi, yaşlılar iğne ipliğe döndü, şikayet sesleri ayyuka çıktı. Sen ise en gizlisine kadar her şeyi biliyorsun. Öyle ise imdat et ki, onlar Peygamber'ine olan yakınlığım dolayısıyla bana yapışıp sana takarrub etmeye çalışıyorlar'. Rivayete göre Hz. Ömer hutbede, 'Rasulullah, Abbas'a bir evlat babaya nasıl muamele ederse öyle muamele ederdi. Öyle ise, siz de amcası Abbas hakkında Rasulullah'a iktida edin ve onu Allah'a takarrub için vesile edinin' diye halka tavsiyede bulunmuştur. Çok sürmeden bol bol yağmurlar yağmıştır³¹.

Bu rivayetlerde anlatılanlara bakıldığında öyle anlaşılıyor ki, Hz. Ömer, halka dua etmelerini veya Abbas'ın duasına iştirak etmelerini tavsiye buyurmuş bunun üzerine Abbas dua etmiş, orda bulunanlar da duaya iştirak etmiştir³².

Burada Abbas'ın konumu ile ilgili özel bir durum dikkatimizi çekiyor. Çünkü, Ehl-i Beyt'ten Hz. Peygamber'in en çok sevdiği ve hürmet ettiği, aynı zamanda ilim ve takvasıyla da temayüz bulmuş olan Abbas,

69.

³¹ Zebîdî, **age.**, III,288-90 (özetle); Muhammed eş-Şevkânî, **Neylu'l-Evtâr**, Şirketu Mustafa el-Bâbî, Mısır, ty., IV,8.

sahabeler arasında da sevilen ve hürmet edilen bir zat idi. Bu sebeple ashab, onun dünyevi ve manevi şahsiyet ve faziletinden istifade etme yoluna gitmişlerdir. Bu tabii bir şeydir. Yalnız ashabın ona karşı davranışı sadece Abbas'ın sahip olduğu sıfatlarla sınırlıdır. Ona bundan fazla maddi ve manevi rütbe verilmemiştir. Böyle bir konuma sahip olan Abbas'dan sadece istiska sırasında dua etmesi istenmemiş, benzer davranışlar başka münasebetle de tekrarlanmıştır. Hz. Ebu Bekir, zamanında irtidat eden kabilelere karşı ordu çıkardığı zaman, onları uğurlamak için Abbas'ı da birlikte alıp Medine'nin dışına çıkar ve ona, 'Ey Abbas, sen nusret duasında bulun, ben de amin diyeyim. Umarım ki, Nebiyyi Ekrem'e yakınlığın dolayısıyla duan boşa çıkmaz ...' derdi³³.

Bu hadis, Peygamber dışındaki salih kişilerle veya onların makamları, Allah katındaki değerleri ile tevessülün, hatta hayatta ve ölmüş kişilerle tevessülün caiz olduğuna dair delil getirenlerin³⁴ yanında, bu hadisin, sadece bir şahıstan dua istemek suretiyle yapılan tevessüle delil olabileceğini savunanlar da vardır³⁵. Yukarıda yapılan nakiller bu ikinci görüşü haklı çıkarmaktadır. Bu düşünceyle biz de hadisi bu bölümde zikretmeyi uygun bulduk.

İkinci görüşte olan alimlere göre, bu hadiste zattan dua istemek şeklindeki tevessül vardır. Hadisin bizzat metninden, yapılan rivayetlerden ve alimlerin yorumundan ortaya bu gerçek çıkıyor. Hatta bu rivayetleri inceleyen İbn Teymiyye, sahabenin bu manadaki tevessül hakkında içme ettiğini söylemiştir³⁶. Nitekim ümmet arasında asırlardan beri yağmur

³² Hayrettin Karaman, **Günlük Hayatımızda Helaller-Haramlar**, 142.

³³ Zebîdî, **age.**, III,288.

³⁴ Subkî, **age.**, 71; Kevserî, **İrgâm**, 27; Ebu Hamid el-Merzûk, **et-Tevessül bi'n-Nebiyyi ve bi's-Sâlihîn**, Hakikat Kit., İst., 1989, 191; Ahmed b. Zeyni Dahlân, **ed-Dureru's-Seniyye**, Hakikat Kit., İst. 1989, 11.

³⁵ İbn Teymiyye, **age.**, 55, 74, 119; Âlûsî, **age.**, VI,126; Ezraî, **age.**, 96; Ali Mahfuz, **age.**, 209.

³⁶ İbn Teymiyye, **age.**, 143.

duasına (*istiska*) çıkılırken salih kişileri götürüp onların dua etmelerini sağlamak, güzel bir adet olarak devam ede gelmiştir.

Bu görüşü kabul etmeyenler, aslında Hz. Ömer'in Abbas'la değil de Peygamber'le @ veya Abbas'ın *câhı* (hürmet, değer) ile tevessül ettiğini savunarak Abbas'ın dua etmediğini iddia ediyorlar³⁷. Fakat bu isabetli bir hüküm değildir. Şayet Peygamberimiz ile öldükten sonra da tevessül caiz olsaydı ashab onu bırakıp da başkasıyla tevessüle kalkışmazdı. Halbuki, yukarıda nakledilen rivayetlerden çok açık bir şekilde anlaşılıyor ki, ashab, Abbas'ı beraberlerinde götürüp ondan dua etmesini istemişlerdir. Rivayette Hz. Ömer'in sözleri de bunu gösteriyor:

Allahumme in kunnâ netevesselu ileyke binebiyyinâ feteskînâ ve innâ netevesselu ileyke bi ammi nebiyyike feskînâ

Buna göre, “Hayatında iken Rasulullah ile tevessülde bulunduk, o vefat ettiğinden şimdi de ona yakın ve fazilet sahibi olan Abbas'la tevessülde bulunuyoruz” demek istemiştir. Şayet ölmüş olan Peygamber'le tevessülde bulunmak isteselerdi, Abbas'ı yanlarında götürmez, o anda vefat etmiş olsa da Peygamber'in hürmetiyle tevessülde bulunurlardı³⁸. Eğer böyle bir şey caiz olsaydı, ashab Peygamber'i bırakıp da Abbas'a yönelmezdi. Gerek Hz. Ömer ve gerekse Hz. Ebu Bekr'in davranışları, meşru olan tevessülün kendi yaptıkları gibi olduğuna dair en açık delillerdir³⁹.

Bu izahların ardından, hadisi daha iyi anlayabilmek için bazı mahfuz kelimeleri takdir etmemiz gerekir:

Allahumme in kunnâ netevesselu ileyke bi (dua'i)nebiyyinâ feteskînâ ve innâ netevesselu ileyke bi (dua'i)ammi nebiyyike feskînâ

Albânî, rivayetin bu şekilde anlaşılması gerektiğini, aksine *duâ*

³⁷ Muhammed Alevî, *age.*, 71; İbn Merzuk, *age.*, 201; Dacvî, *el-Basâir*, 37.

³⁸ İbn Teymiyye, *age.*, 119; Âlûsî, *age.*, VI,126; Ezraî, *age.*, 96; Albânî, *age.*, 56.

³⁹ Âlûsî, *age.*, *age.*, VI,126.

kelimesi yerine *câh* kelimesini takdir ederek bundan da sağ veya ölü şahısla tevessülün anlaşılamayacağını delilleriyle izah etmiştir⁴⁰. Buna karşılık Kevserî de işaret edilen yere *duâ* kelimesini takdir etmenin doğru olmayacağını izaha çalışmıştır⁴¹.

Bütün bu açıklamalardan, yukarıdaki hadisin başkasından dua isteme şeklindeki tevessüle delil olabileceği hükmünü çıkarıyoruz. Başka bir şekilde anlaşılması mümkün değildir.

Aşağıda zikredeceğimiz hadis, sıkıntıya düşüldüğünde başkasından dua isteme şeklindeki tevessülün açık örneklerindedir.

“Osman b. Ebi'l-As anlatıyor: Peygamber'e @ Kur'an'ı iyi ezberleyemediğimden yakındım. Dedi ki, Hinzîb denilen şeytandır, Osman bana yaklaş. Sonra elini göğsüme koydu, o anda iki omuzum arasında *burhamı* (gördüm). Peygamber devamla, ‘Ey şeytan, Osman’ın göğsünden çık’ dedi. Osman, ‘Bundan sonda ne duyduysam ezberledim’ dedi”⁴².

Sübkî, üzerinde durduğumuz bölüme delil olarak zikrettiği bu hadisi, Beyhakî'nin *Delâilu'n-Nubuvve* adlı eserinden naklediyor. Diğer hadis kitaplarında bulamadığımız bu rivayetin bizi asıl ilgilendiren tarafı, ahlatılan olay ve içeriğidir. Daha öncede işaret ettiğimiz gibi, Peygamber'den @ bu tür yardımlar istenildiğinde onlara yardımcı olmuştur. Bu davranışı onun insani ve peygamberi özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Onun peygamberi özelliklerinden birisinin de mucize olduğu unutulmamalıdır.

Bu konuyu tasavvuf erbabının güzel bir yaklaşımı ile bitirelim. Kuşeyrî, *Risâlesinin* “Duanın Adabı Bahsi” kısmında şu ifadeye yer verir: “‘Birisine, bana dua et’ denildi, o da, ‘Allah’tan uzaklaşmak bakımından,

⁴⁰ Albânî, *age.*, 44-64.

⁴¹ Kevserî, *Mahk*, 388.

⁴² Sübkî, *age.*, 130.

O'nunla arana vasıta koymak yeter de artar bile' diye cevap verdi"⁴³.

Bu tür tevessülü savunanlar meseleyi isbat ve delillendirmek için, bazen de Kur'an ve sünnete uymayan rivayetleri delil olarak ileri sürmektedirler. Bu tür deliller konuyu isbat etmekten uzaktır. Bunlardan sadece birisini ele alalım:

“Allah, Karun'u yerin dibine geçirdiğinde Karun, Musa'dan @ yardım istedi, o da aksine, 'Ey yer, Karun'u yut' dedi. Bunun üzerine Allah, Musa'yı kınadı ve ona, 'Senden yardım istedi sen de yardım etmedin, eğer Ben'den yardım isteseydi, Ben de yardım eder onu kurtarırdım' dedi"⁴⁴.

Kütüb-i Sitte dışında bazı hadis mecmualarında bulunan bu rivayet İbn Abbas'dan nakledilmiştir⁴⁵. Bunun için İbn Abbas'ın anlattığı bir olayı sahih hadis diye sunmak isabetli değildir. Zira metinde Hz. Peygamber'e hiçbir nisbet yoktur. Ayrıca bu rivayet birkaç yönden tenkide açıktır. Tefsirlerin büyük bir kısmında da böyle bir şey anlatılmamaktadır⁴⁶.

Doğrusu Karun çok azgın birisi olup Allah'a ve peygamberine karşı savaş açmıştır. Sünnetullah gereği Karun ve sahip olduğu şeyler yerin dibine geçirilmiştir. Hz. Musa'nın bu işte hiçbir dahli yoktur. Ayrıca Allah'ın bir peygamberi, azgın biri yüzünden kınaması da mantıklı değildir. Şu halde konuyla çok uzak bir ilişkisi olan bu rivayetin, zat ile tevessüle delil getirilmesi mümkün değildir⁴⁷.

2. Hayatta Olanlarla Tevessül

İnsan dua ederken;

a) Allah'tan bir isteği olduğunda, O'na yönelir ve mesela, 'Ey Allah'ım,

⁴³ Kuşeyrî, *age.*, 544.

⁴⁴ Dahlan, *ed-Dureru's-Seniyye*, 17.

⁴⁵ Âlûsî, *age.*, XX,122.

⁴⁶ 22 Kasas 76-84 ayetlerinin izahına bakınız.

⁴⁷ Geniş bilgi için bkz.: Âlûsî, *age.*, XX,122.

rızkımı genişlet, şu hastalık veya sıkıntımı gider, günahımı bağışla, Peygamberini bana şefaathçi kıl, içine düştüğüm zor durumdan beni kurtar' diye dua eder. İşte hakiki ve has dua budur.

- b) İnsan yine bu tür isteklerde bulunurken, kendisi ile Allah arasında üçüncü bir şahsı zikrederek, 'Allah'ım falanın hürmetine duamı kabul et, rızkımı genişlet, beni şu sıkıntıdan kurtar, günahımı bağışla' diye dua eder veya bu isteklerini doğrudan şahıstan ister ve 'Ey falan, benim rızkımı genişlet, beni bu beladan kurtar, şu sıkıntımı gider' der.

İkinci paragrafta zikredilen dua ve istek şekline, 'Şahısla Tevessül' denilir. Diğer bir ifadeyle bu, kişiyi vesile kılmadır. Bu şekilde dua etmeye 'bidat (*bidi*) dua' denilir. Daha önceki bölümlerde Allah'ın isim ve sıfatlarıyla ve salih amelle tevessülde bulunmanın İslam'ın emir ve tavsiyesi olduğunu görmüştük. Yukarıda (a) grubunda zikrettiğimiz dua şeklinin de istenilen ve kabul edilen (*merğûb*) olduğu malumdur. Bu bölümde ise, (b) grubunda zikrettiğimiz dua şekli üzerinde duracağız.

Bir kısım alimlere göre, bu şekildeki tevessül normal bir şey iken, bazılarına göre de hiç hoş olmayan ve tehlikeli bir şeydir, başta tevhid olmak üzere bir çok yönden İslam'a zıttır ve bu sebeple de merduttur.

Burada kendisiyle tevessülde bulunulan yani vesile sayılan şahsın birkaç durumu vardır:

- a) Sağ olması,
- b) Sağ olup gaipte olması,
- c) Ölmüş olması,
- d) Peygamber olması,
- e) Peygamber dışında her hangi bir salih kişi olması.

Doğrusu bunlar hakkında söylenecek söz, kişilere göre

değişmemelidir. Ne yazık ki, bunun böyle olmadığı bir gerçektir. Böyle olmasına rağmen biz burada, İslam'ın özüne uygun bir hükme varmaya çalışacağız. Bunu Kur'an ve sahih sünnet çerçevesinde yapmak temel ilkemizdir. Fakat bunu yaparken farklı görüşleri ve delilleri de gözden geçirmemiz kaçınılmazdır. Bu konuyu incelemeye, bu tür tevessülü kabul edenler ve delilleri ile başlayalım.

a. Bu Tür Tevessüle Delil Olarak İleri Sürülen Ayetler

Esasında Kur'an-ı Kerim'de bu konunun açık bir delili yoktur. Fakat bazı ayetler tevil edilerek delil olarak ileri sürülmüştür. Önceki bölümlerde de anlattığımız gibi, bu konunun ilk delili, Maide suresinin 35. ayetidir. Aslında açık bir ifade olmamasına rağmen bazıları bu ayetin, hayatta olsun, ölmüş olsun peygamberler ve salih kişilerle tevessüle delalet ettiğini söylerler⁴⁸. Ayetin bu kadar geniş bir sahayı içine almadığını ve daha özel bir manası olduğunu, dolayısıyla burada delil olarak ele alınamayacağını daha önce izah etmiştik.

İkinci olarak Hz. Süleyman kıssasında geçen şu ayetin delil getirildiğini tesbit ettik:

“(Sonra Süleyman müşavirlerine) dedi ki, ey ileri gelenler, onlar teslimiyet gösterip bana gelmeden önce hanginiz o melikenin tahtını bana getirebilir”⁴⁹.

İbn Merzuk, bu ayeti sadece Allah'ın kudretinde olan şeyleri, keramet ehlinden istemenin cevazına delil getirmektedir⁵⁰. Ondan başkasının da ayeti delil olarak zikrettiğine rastlamadık. İbn Merzuk burada anlatılan olayın bir keramet meselesi olduğunu anlatırken, bu olayın gerçekleşmesinin Süleyman'ın @ vasıta olması sonucu meydana geldiğini,

⁴⁸ Muhaammed Alevî, **Mefâhim.**, 45.

⁴⁹ 27 Neml 38.

gerçek failin ise Allah olduğunu söyler. Bu sebeple İbn Merzuk, Peygamber @ ve ona tabi olan sülehadan, şehitlerden kudretlerinin yetebileceği ve yetmeyeceği şeyleri istemenin cevazına hükmetmiş, hatta bunun Allah'ın emri olduğunu söylemiştir. Öyle olmasaydı işin hakikatını bilen Süleyman bu istekte bulunmazdı. Yaptığı zaman da Allah, 'Neden benden başkasını çağırdın, ben sana her şeyden daha yakın değil miyim?' demediğine göre bu şekilde davranmanın hiçbir mahzuru yoktur⁵¹.

Ayetin böyle bir meselede delil olarak ileri sürülmesi isabetli değildir. Her şeyden önce Hz. Süleyman, Allah'ın kendisine verdiği gücü, dolayısıyla Allah'ın gücünü isbat etmek ve bu vesileyle de melikenin imana dönmesine zemin hazırlamak maksadıyla bu işin gerçekleşmesini istemiştir. Aynı zamanda bu olay peygamberlik mucizesiyle alakalıdır. Nitekim tahtı getirenin bizzat Hz. Süleyman'ın kendisi olduğu, bunun da mucizenin izharı anlamına geldiği kanaatinde olanlar çoktur. Tahtı başkası getirmiş olsa bile, yine de bu olay Hz. Süleyman'a Allah'ın verdiği ilme taalluk eden bir keramettir, diyebiliriz. Zira Allah, Süleyman'a ilim ve teknikte büyük bir güç vermiştir⁵². Onun emrine verilmiş olan cinler, kuşlar veya tabiat olaylarından birinin veyahut da bizzat kendisinin gerçekleştirdiği böyle bir olayı, normal insanı bırakın da kaç keramet ehli gerçekleştirebilir?

Allah'ın 'Neden benden başkasında yardım istedin?' demediğini ileri sürmek de gerçekçi bir yaklaşım olmaz. Zira bu olayın gerçekleşmesini isteyen bir peygamberdir. Allah'ı bütün sıfatlarıyla en iyi bilen bir peygamberin do O'ndan istenecek şeyleri başka birinden istemesi mümkün değildir. O halde Süleyman'ın bu isteği kulların yerine getirebileceği bir istektir.

Bu olayı delil olarak alıp, insandan gücünün yetebileceği ve

⁵⁰ İbn Merzuk, *et-Teveşül*, 200.

⁵¹ *age.*, 201.

⁵² Elmalılı Hamdi Yazır, *age.*, V,3678.

yetmeyeceği şeyleri istemenin cevazına hüküm vermek mümkün değildir. Hem İbn Merzuk bu görüşüyle tek kalmıştır. O kendisinden önceki ve sonrakilerin itibar etmediği bir görüş ortaya atmıştır.

Bütün bunların da ötesinde bu olay Yüce Allah'ın peygamber Süleyman'ın duasına verdiği güzel karşılıklardan birisidir. Zira o, Rabbinden şöyle niyazda bulunmuştu:

“Rabbim, bana, anne ve babama verdiğin nimete şükretmemi ve hoşnut olacağın salih bir amelde bulunmamı bana ilham et ve ben rahmetinle salih kulların arasına kat”⁵³.

Bu mevzuda delil olarak kullanılan bir başka ayet de şudur:

“Andolsun ki, kadın onu arzulamıştı. Eğer Rabbinin *burhânını* (kesin kanıtı) görmeseydi, o da kadını arzulayacaktı. İşte böylece biz, ondan kötülüğü ve fuhşu uzaklaştırmak için (ona delilimizi gösterdik). Çünkü o muhlis kullarımızdandı”⁵⁴.

Tasavvuf alimleri bu ayette geçen *el-burhâm* (kesin delil), Hz. Yakub'un oğlu üzerindeki tasarrufu ve onun imdadına yetişmesi şeklinde açıklar ve şu olayı anlatırlar: “Hz. Yakub elini uzatarak oğlu Yusuf'a ve göğsüne vurdu. Böylece Yusuf'un şehveti dindi ve kadına yaklaşmadı. Eğer Allah'ın bu delilini görmeseydi, Yusuf'un cinsel ilişkide bulunması ihtimali vardı”⁵⁵.

Dağıstanî (ö. 1339/1921) bu olayı tefsirlerden nakleder. Gerçekten de bir çok tefsirde bu olay anlatılır. Ama bunu nakleden tefsirlerin hepsi de anlatılanların içeriğini olduğu gibi kabul ediyor anlamına gelmez.

Burada kabul ve red, *burhân* kelimesinden kaynaklanıyor. *Burhân*, **kesin kanıt** manasınadır. Fakat Yusuf'un gördüğü *burhân* ne idi? Yukarıda

⁵³ 27 Neml 19.

⁵⁴ 12 Yusuf 24.

⁵⁵ Dağıstanî, **age.**, 172.

anlatılan rivayette *burhân*, Yakub'dur⁵⁶. Ancak bu rivayetin zayıf olduğuna veya uydurma yalan bir rivayet olarak nakledildiğine müfessirler dikkat çekerler ki, bunlara tasavvufî tefsir müellifleri de dahildir. Hatta İbn Kesir, ayette geçen *burhân*'ın ne olduğunu tam anlamı ile açıklayacak kesin bir delilin olmadığını özellikle vurgular⁵⁷.

Aslında burada içine düşülen sıkıntı, ayeti tek başına ele almaktan kaynaklanıyor. Ayetin önünde ve arkasındaki diğer ayetlerle beraber değerlendirilmesi halinde problem çözülecektir. Bu durumda, '*Rabbinin burhânı*' demek **Allah'dan gelen ilham** demektir ki, kendisini bir kadını tahrikine kapılmanın hiçbir kar getirmeyeceği şuuruna erdirmiştir. Böyle bir *burhân* hemen bir önceki ayette⁵⁸ izah edilmiştir⁵⁹. (ben; Yusuf hakkında böyle bir yargıya varmak zor olmayacaktır. Nitekim o kuyuya atıldığında da Allah onun kalbine ilham ederek ona geleceğe yönelik bilgi vermiş ve teskin etmiştir.)

Şu halde gençliğine rağmen Hz. Yusuf'u bu büyük tahrikten koruyan *burhândan*; '**ilahi burhan**' anlaşılmalı⁶⁰. Bu delil zinanın ne kadar çirkin bir davranış olduğunu ortaya koymuş, Yusuf da bunu adeta gözleriyle gördüğü gerçek bir varlık gibi telakki etmiş ve kesin bir bilgi ile olayın farkına varmıştır⁶¹.

Bir peğamber hakkında cereyan eden olayın bu şekilde yorumlanması, Kur'an'a ve bütün diğer İslamî nas ve ilkelere daha uygun düşmektedir. Zaten *burhân* mücerret olarak zikredilmeyip **Rabbinin burhanı** (*burhâne rabbihi*) şeklinde Allah'a nisbet edilmiş olması da bunu gösteriyor. İşin ilginç yanı Dağistanî'nin vardığı sonuca tasavvufî tefsirler

⁵⁶ İbn Kesir, **age.**, II,474.

⁵⁷ İbn Kesir, II,474.

⁵⁸ Ayet (12 Yusuf 23) şöyledir: "Rabbim bana ihsanda bulundu. Şu halde ben niye böyle bir yanlış iş yapayım? Zalimler asla felah bulmaz".

⁵⁹ Mevdudî, **Tefhîm**, II,424.

⁶⁰ Mevdudî, **age.**, II,424.

de dahil hiçbir müfessirin varmamış olmasıdır. Hatta Dağıstanî'nin kendisinden alıntıda bulunduğu *Keşşâf* sahibi Zemahşerî (ö. 538/1144) bile bu tür rivayetleri en ağır bir şekilde tenkit etmiştir⁶².

Esasen bizim burada üzerinde durmak istediğimiz nokta, *burhân*ın ne olduğu değildir. Üzerinde durmak istediğimiz nokta, Dağıstanî'nin yukarıda anlattığı Hz. Yakub ve Yusuf ile ilgili rivayetten çıkardığı sonuçtur. O, daha başka kitaplardan da nakillerde bulunarak, bir velinin velayetinin devam ettiği sürece değişik suretlerde tasavvur edilmesinin mümkün olduğunu, bu çeşitli şekillerde hissedilen ve gözükenin de onun ruhaniyetinin olduğunu söylemektedir. Yine bu gibi velilerin hayatlarında ve ölümlerinden sonra keramet göstermelerinin ve tasarrufta bulunmalarının mümkün olduğunu açıkça ifade etmektedir⁶³.

Bu son hüküm çok önemlidir. Buradan çıkan sonuç; hayatlarında ve öldükten sonra salih kişilerle tevessülde bulunmanın caiz olduğudur. Nitekim öldükten sonra zat ile tevessülün mümkün olduğunu savunanlar bu fikri temel almaktadırlar.

Burada ileri sürülen, öldükten sonra keramet gösterme ve tasarrufta bulunmanın, iyi açıklanması gerekiyor. Bunun sınırları nedir? Neleri yapar, neleri yapamaz? O halde ölümle hayat arasında onlar için bir fark yok mudur? Biz bu sorulara bir sonraki bölümde yine değineceğiz. Fakat burada, az önce sıraladığımız türden sorular sorarak cevaplamaya çalışan Said Havva'nın dilinden kısa bir izahat vermemiz gerekiyor.

“Yukarıda sıraladığımız bazı sorularla, salih zevatın veya velilerin fazilet makamlarını ve kerametlerini inkar ediyor değiliz. Bilakis onları sevmek, hürmet etmek bilinen güzel işlerden dolayı övmek Allah'a yakınlık vesilesidir. Şeri şartları ile birlikte keramet bunlar için sabittir. Ancak gerek

⁶¹ Âlûsî, *age.*, XII,213.

⁶² Zemahşerî, *age.*, II,457.

⁶³ Dağıstanî, *age.*, 172-73.

hayatlarında ve gerekse ölümlerinden sonra kendileri için Allah'ın takdir ettiğinden öte ne fayda ne de zarar veremezler"⁶⁴.

Mevdudi de benzer açıklamalarında şunlara yer verir: "Bazı büyük zevatın hayatında söylemediği ve hoş karşılamadığı şeyler ölümlerinden sonra öyle değişik şekillerde anlatılır ki, özellikle cahil halk o kişilerin insanların kismetlerini değiştirenceye kadar bir çok şey yapabildiklerine inanır. Halbuki Kur'an benzer inanışların hüküm sürdüğü cahiliye toplumunun itikadi bozukluklarını şiddetle reddeder ve peygamber de olsa insanın ancak Allah'ın kendine yüklediği görevleri yerine getirmekle yükümlü olduğunu"⁶⁵ bildirir"⁶⁶.

Bu tafsilattan sonra Dağıstanî'nin yukarıdaki ayeti, kişilerin hayatlarında veya öldükten sonra onlardan yardım istenilebileceğine delil getirmesi isabetli değildir diyebiliriz.

Buraya kadar anlaşıldığına göre, sağ veya ölü şahısla tevessülün delilini ayetlerden bulmak mümkün değildir. Zikredilen ayetleri zorlama teville delil getirmek isabetli değildir. Üstelik bunu iddia edenler ya tek veya azınlıkta kalmışlardır.

b. Bu Tür Tevessüle Delil Olarak İleri Sürülen Hadisler

Hadislere gelince, onların sayısı oldukça fazladır. Fakat bunların bir çoğu tefsir kitaplarında yer almamıştır. Bizce bunun iki sebebi vardır: Birincisi, hadislerin bir kısmının zayıf hatta uydurma olmasıdır. İkincisi ise, bu hadislerin konuyla uzaktan alakalı olması veya hiç alakalı olmamasıdır.

Tefsirlerin dışında hemen hemen konu ile alakalı bütün kitaplarda birinci hadis olarak zikredilen, Hz. Ömer'in Abbas ile tevessülünü anlatan rivayeti daha önceki sayfalarda izah etmiştik.

⁶⁴ Said Havva, **age.**, 210.

⁶⁵ 42 Şuara 6.

İkinci olarak çokça zikredilen hadis ki ama hadisi (*el-hadisu'l-a'ma'*) olarak bilinir:

“Osman b. Hanif (veya Huneyf) şöyle rivayet etmiştir: Bir gün Peygamber’e gözleri görmeyen bir adam gelerek, ‘Ey Allah’ın peygamberi, bana afiyet vermesi için Allah’a dua et’ demiş Rasulullah da kendisine, ‘Eğer istersen bu işi tehir et (gözlerin böyle kalsın), o ahiretin için daha hayırlıdır. İstersen de dua edeyim’ deyince adam, ‘Hayır bilakis bana dua et’ dedi. Bunun üzerine Peygamber @ ona abdest alıp iki rekat namaz kılmasını ve sonra şöyle dua etmesini söylemiştir: ‘Allah’ım, sana rahmet peygamberi olan Muhammed ile yöneliyor ve senden istiyorum. Ey Muhammed, seninle Rabbime bu hacetimin kabul edilmesi ve bana şifa vermesi için teveccüh ediyorum/yöneliyorum. Allahım bana şifa ver’. Adam söylenenleri yapıp bu duayı birkaç defa söyleyince gözleri açıldı”⁶⁷.

Bu hadiste anlatılan tevessül olayı, Hz. Peygamber’in zatı ile mi, yoksa onun duası ile mi olduğu hususunda ihtilaf vardır. Peygamber’in zatı ile diyenler bu hadisin Hz. Peygamber’in hayatta iken ister huzurda ister gaybetinde ve ölümünden sonra veya *câhı* (makam) ile tevessül yapılabileceğini, buna kıyasla aynı tevessülün salih zatlar için de geçerli olduğunu gösterdiğini söylerler⁶⁸. Aslında bütün bunları Subkî kitabında zikretmiş ve bu hadisin sahih olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Daha sonraları Zahid el-Kevserî de aynı çalışmaya biraz daha katkıda bulunmuştur. Zaten gerek senet, gerekse senedin sıhhatine fazla bir itiraz yoktur. Aslı itiraz metnin anlaşılmasınadır. Şöyle ki:

Hadisin dua bölümünü ele alıp, bunun zatla tevessülden ziyade Hz.Peygamber’den dua istemeye delil olduğunu söyleyenlerin başında İbn

⁶⁶ Mevdudi, *Tefhim*, V,206-207.

⁶⁷ İbn Mace, *İkâme*, 189; Ahmed b. Hanbel, IV,138; Tirmizî, *Dea’vât*, 118.

⁶⁸ Subkî, *age.*, 133; Kevserî, *Mahk*, 379; Muhammed Alevî, *age.*, 52; İbn Merzûk, *age.*,

Teymiyye gelir. O, hadisi birinden dua etmesini isteme gurubunda değerlendirir ve bizim zikrettiğimiz hadisle aynı manaya geldiğini izah eder⁶⁹. Onun izahına göre, adam Peygamber'den @ dua etmesini istemiş, o da, 'İstersen dua edeyim, istersen tehir et' önerisinde bulunmuş, adam da, 'Dua et' diye tercihini bildirmiştir. Bunun üzerine o da mezkur duayı öğretmiştir.

Duanın içinde geçen *feşeffi 'hu fiyye* tabiri de önemlidir. Yani Peygamberimiz dua etmiş, adam da onun bu şefaatinin (kendisi için yaptığı duanın) kabul edilmesini istemiştir. Ayrıca olay, Peygamber hem hayattayken hem de huzurunda cereyan etmiştir. Çünkü kör olan bir gözün bu şekilde açılmasını başka bir şekilde izah etmek mümkün değildir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'e has bir tasarruftan yola çıkarak her hangi bir sahîh kişi ile de aynı şekilde tevessülde bulunulabileceği iddiası, yanlış bir kıyastır.

Olayın Peygamber'den dua isteme şeklinde cereyan ettiğine dair Albânî de geniş izahlar yapmıştır. Bu izahlara göre de çıkarılan sonuç şudur: Adamın Peygamber'den dua istediği açıktır. Eğer öyle olmayıp zatı ile tevessül olsaydı, adam Peygamberimizin yanına gelmez, evinde de onun zatını anarak tevessül ederdi. Ayrıca Peygamber de adama dua edeceğini bildirmiştir. Daha sonra adam bir takım salih amelden (abdest, namaz) sonda dua etmiştir ki, bu tür salih amelle tevessüle kimsenin itirazı yoktur. Yine, *feşeffi 'hu fiyye* ifadesinden de anlaşılıyor ki, Hz. Peygamber dua etmiştir. Zira şefa'at dua manasındadır. Nihayet, eğer burada Peygamber'in zatı ve *câhı* ile tevessül olmuş olsaydı, onun vefatından sonda bu tür tevessülde bulunan gözleri görmeyenleri de gözleri açılırdı. Yukarıdaki olay

189; Muhammed Ali, *age.*, 59.

⁶⁹ İbn Teymiyye, *age.*, 73-74. İbn Teymiyye bu fikrinde yalnız değildir. Aynı fikri paylaşımlar için bkz.: Merağî, *age.*, IV,611; Albânî, *age.*, 75, 82.

ise Peygamber'e mahsus mucizelerdendir⁷⁰.

A'ma hadisini, Peygamberimiz ve salih zatlarla tevessülün cevazına delil getirenlerle sadece ondan dua isteme şeklindeki tevessülün cevazına delil getirenlerin arasını telif eden üçüncü bir görüş de şöyledir: Bu hadisten Rasulullah'ın mertebesi ve zâtı ile tevessülün caiz olduğu hükmü çıkar. Zat ile tevessülü kabul edenler bu görüşü zaten kabul ediyor ama sınır koymuyorlardı. Madem ki Rasulullah ile tevessül oldu, onun dışındakilerle de olması mümkündür, iddiasını ileri sürüyorlardı. Nitekim Rasulullah'ın hayatında yukarıdaki olaya benzer bir çok olay vardır ve bunlar ona hastır. Bu sebeple ona has olayları başkasına kıyas yapamayız⁷¹.

Albânî ve Ali Mahfuz, burada olsa olsa Peygamber'in zâtı ile tevessül olur, çünkü o beşerin en efdalı ve en faziletlisidir, diyerek ona bir ayrıcalık tanıyorlar⁷². Nitekim İz b. Abdisselam ve Ahmet b. Hanbel de tevessülün bu çeşidinin cevazını kabul ederler⁷³. Aynı görüş üzerinde fikir beyan eden Âlûsî, zatla tevessülü kabul edenlerin Hz. Peygamber'in sağ ve ölü olması arasında fark gözetmeyerek o kabrinde de sağdır şeklinde iddia etmelerinin geçersizliğini açıklar. Zira bu iddiayı kanıtlayacak kesin bir nass yoktur⁷⁴. Yalnız Âlûsî'nin Peygamber @ ile sağ ve ölü iken tevessülü kabul ettiğini hatırlatalım. O bu görüşünün gerekçesini şöyle açıklamaktadır: “Bu tevessülü caiz görerek, insanlardan zorluğu kaldırmak, bir de Rasulullah'ın zâtı ile tevessülde bulunan kişileri sapıklıkla suçlamamak istedim. Yoksa bu şekilde dua etmenin efdal olduğunu savunmuyorum. Bilakis duaların en faziletlisi Kur'an, sünnet ve sahabelerden bize gelmiş olan dualardır”⁷⁵.

Bütün bu izahlardan anlaşılıyor ki, bu hadiste Rasulullah'ın duası ile

⁷⁰ Albânî, *age.*, 76-83.

⁷¹ Âlûsî, *age.*, VI,126; Albânî, *age.*, 83; Ali Mahfuz, *el-İbda'*, 209.

⁷² Albânî, *age.*, 83; Ali Mahfuz, *el-İbda'*, 209.

⁷³ Adı geçen eserler.

⁷⁴ Âlûsî, *age.*, VI,126.

⁷⁵ Âlûsî, *age.*, VI,127.

tevessül vardır. Ayrıca müslümanların sadece onun zatı ile tevessülde bulunmaları mümkündür, onun dışında başkası için böyle bir şey caiz değildir.

Ebu Sadi el-Hudrî'den rivayet edilen bu mevzudaki bir başka hadis de şöyledir: “Kim evinden namaz (kılmak üzere) mescide çıkar ve ‘Allah’ım senden isteyenlerin senin katındaki hakkın (hürmetine) senden istiyorum. Yürüyüşüm hakkı için senden istiyorum. Çünkü ben ne kibirlenmek ne de böbürlenmek için ve ne de görsünler ne de duysunlar diye evden çıktım. Senin gazabından sakınmak ve senin rızanı aramak için çıktım. Beni ateşten kurtarmanı ve günahlarımı bağışlamayı istiyorum. Zira günahlarımı bağışlayacak ancak sensin’ diyerek dua ederse, Allah ona rızası ile yönelir ve ona yetmişbin melek istiğfar eder”⁷⁶.

Bu hadisin senedindeki Atiyye el-Avfî hıfz yönünden zayıf bulunmuştur⁷⁷. Bu sebeple Albânî hadisin zayıf olduğunu dolayısıyla bu hadisle hüküm verilemeyeceğini bildirmiştir. Aynı noktaya dikkat çeken başkaları da onunla aynı görüşü paylaşmaktadırlar. Bunlara karşılık senetteki zayıflığı kabul eden Kevserî başka rivayetlerle birlikte desteklenen bu hadisin tevessüle delil kabul edilebileceğini söyleyerek, bunu reddedenleri ağır bir dille eleştirmiştir⁷⁸. Kevserî ile aynı paralelde olup hadisi bu mevzuda delil kabul edenlerin varlığına ad burada işaret etmeliyiz⁷⁹.

Fakat öyle görülüyor ki, iş o kadar kolay değildir. Zira senet yönünden tenkit edilen hadisin metin yönünden de değişik anlaşıldığını müşahade ettik. Hadiste geçen, ‘Falanın hakkı’ gibi ifadelerde kullanılan *el-*

⁷⁶ İbn Mâce, **Mesâcid**, 14; Ahmed b. Hanbel, III,21.

⁷⁷ İbn Teymiyye, **age.**, 122; Albânî, **age.**, 102; Âlûsî, **age.**, VI,127; Kevserî, **Mahk**, 393.

⁷⁸ Kevserî, **age.**, 395.

⁷⁹ Bkz.: Dacvî, **Basâir**, 46; Muhammed Alevî, **age.**, 66; Musa Muhammed Ali, **age.**, 61; Ebu Seyf Hammamî, **Gavsul-İbâd**, 306.

hakk kelimesinin iyice anlaşılması gerekir. Dua eden kişi eğer, ‘Falanın hakkı için’ diyorsa bu, Allah’a mahlukattan birisi ile yemin ediyor demektir. Bu ise itikaden iki yönden sakıncalıdır:

- 1- O kişi, Allah’dan başkasına yemin etmiştir.
- 2- Yine o kişi, bazı kişilerin Allah’ın üzerinde hakları olduğuna inanmaktadır. Halbuki hiçbir kimsenin Allah üzerinde hakkı yoktur. Ancak Allah kendisi üzerine bir hak kılmışsa o vardır. Nitekim ayette, “İman edenlere yardım etmek bizim üzerimize bir haktır”⁸⁰ denilmektedir. Bir hadiste de, “Allah’ın kulları üzerindeki hakkı, onların O’na kulluk etmeleri, O’na şirk koşmamalarıdır. Kulların Allah üzerindeki hakkı ise, kulluğunu yapınca Allah’ın onlara azap etmemesidir”⁸¹.

Bu hakları ancak Allah verir ve O bunları yerine getirenlere karşı vadini mutlaka yerine getirir. Yukarıdaki hadiste söz konusu olan hak isî, Allah’ın müminlerin dualarına icabet etmesidir. Çünkü bu icabet Kur’an’da bir çok ayette dile getirilmiştir⁸². İşte bu, dua eden kulların Allah üzerindeki hakkıdır. Yine namaza gidene sevap verileceği vaad edilmiştir. Bu da ayrı bir haktır⁸³.

“Falanın hakkı için’ diyerek, şahıs belirleyen kişi sanki şöyle demek istiyor: ‘Ey Rabbim, falan salih kulan için duama icabet et’. Bu tür bir davranış duada aşırılıktır ve şu ayete aykırıdır: “Rabbimize yalvararak ve için için dua edin. Şüphesiz O haddi aşanları sevmez”⁸⁴. Bu ve bunun gibi dualara bidattir. Peygamber ve sahabeden böyle dualar nakledilmemiştir. Zira dua ibadetin özüdür, temeli de sünnete dayanır. Öyle heva, heves ve

⁸⁰ 30 Rum 47.

⁸¹ Buhârî, **Libâs** 101, **Cihâd** 46; Müslim, **İmân** 48.

⁸² Örnek olarak bkz: 2 Bakara 186.

⁸³ Ezraî, **age.**, 94.

⁸⁴ 7 Araf 55.

bidata dayanan şey dua olamaz”⁸⁵.

Bu konuda çok dikkatli olunması gerektiği açıktır. Çünkü, “eğer, ‘Falanın hakkı için’ diyen adam bununla Allah’a yemin kastediyorsa, bu daha tehlikeli, hatta şirkir”⁸⁶. Bu tehlikeye karşı Allah Rasulü uyarmıştır: “Kim ki Allah’tan başkasına yemin ederse, Allah’a şirk koşmuştur”⁸⁷. Bu hadisten dolayı Ebu Hanife ve İmameyn, falanın hakkı için, peygamberlerin hakkı için, Beyt-i Haram’ın hakkı için, Meş’ar-i Haram’ın hakkı için vb. diyerek dua edilmesini hoş görmemişlerdir. Hatta Ebu Hanife buna “Arşındaki şerefli kürsün için senden istiyorum” sözünü de katmıştır”⁸⁸.

Sonuç olarak delil diye ileri sürülen bu hadis üzerinde yapılan izahlardan hadisin, şahısla tevessüle delil olamayacağı sonucuna varıyoruz. Ancak aynı konu ile ilgili delil olarak ileri sürülen bir başka hadis de şudur:

“Hz. Ali’nin annesi vefat ettiğinde Peygamberimiz, onun için şöyle dua etmiştir: ‘Allah dirilten ve öldürendir, kendisi ise hiç ölmeyendir. Allah’ım, (bana) annem (gibi bakıp büyüten) Fatıma binti Esed’i af ve mağfiret et. Ona hüccet ve delilini anlat, kabrini genişlet. Ben ve benden önceki peygamberlerin hakkı için duamı kabul buyur ...’⁸⁹.

Bu hadisi de ölü veya diri zat ile tevessüle delil sayanlar vardır⁹⁰. Fakat bu hadis kendisi ile hüküm verilecek kadar sahih değildir, zayıf olduğu ispatlanmış olmasına⁹¹ rağmen sahih olduğu da savunulmaktadır⁹². Ayrıca hadisin sıhhati bir yana, son taraftaki, “Ben ve benden önceki peygamberlerin hakkı için ...” ifadesi dikkat çekicidir. Buranın değerlendirilmesi de bir önceki hadise göre olması gerekir.

⁸⁵ Ezraî, **age.**, 96.

⁸⁶ Ezraî, **age.**, 96; İbn Teymiyye, *et-Teveessül*, 123.

⁸⁷ Tirmizî, **Nuzûr** 9; Nesâî. **Eymân** 4; İbn Mâce, **Keffâret** 2; Ahmed b. Hanbel, I,47.

⁸⁸ Ezraî, **age.**, 96.

⁸⁹ Hadis Taberânî’nin **el-Kebîr ve el-Evsat**’ından nakledilir.

⁹⁰ Kevserî, **Mahk** 379, 391; Muhammed Alevî, **age.**, 65.

⁹¹ Albânî, **et-Teveessül** 111.

⁹² Kevserî, **Mahk** 391.

Son olarak bu mevzuda zikredilen⁹³ ve birbirinin benzeri olan üç hadis de şöyledir:

“Utbe b. Gazvan’dan merfuan rivayet edilmiştir: “Sizden biriniz, kimsenin bulunmadığı bir yerde bir şeyini kaybeder veya birinden yardım isterse şöyle desin: ‘Ey Allah’ın kulları, bana yardım edin (iki kere), ey Allah’ın kulları bana yol gösterin’”⁹⁴.

“İbn Abbas’tan merfuan: Hafaza meleklerinin dışında Allah’ın yeryüzünde melekleri vardır. Bunlar ağaçtan düşen yaprakları yazarlar. Sizden biriniz çölde yolunu kaybederse, ‘Ey Allah’ın kulları, bana yardım edin’ diye bağırsın”⁹⁵.

“İbn Mesud’dan nakledilmiştir: Sizden birinin hayvanı çölde kaybolursa, ‘Ey Allah’ın kulları, yol gösterin’ diye bağırsın. Allah’ın yeryüzünde hazır kulları vardır ve ona yol gösterirler”⁹⁶.

Kendilerine dayanılan ve önemli bir konuda delil olarak ileri sürülen bu hadisleri inceleyen Said Havva, şu izahı yapar: “Mutasavvıfların, şeyhleri ve velileri çağırma ve onlardan bir şey isteme konusunun genişçe ele almalarında dayandıkları rivayetlerin tümü bunlardır. Bunları araştırınca sağlam bir delil olmadıkları görülür. Birinci hadis, *munkatıd*dir. Özellikle akaitle ilgili meselelerde kendisi ile ihticac edilmez, sağlam bir delil değildir. Üçüncü hadis *zayıf*tır, akaitle ilgili meselelerde delil kabul edilemez. İkinci hadise gelince, *hasen hadis* derecesine ulaşan yalnızca budur. O da meleklerden bahsetmektedir. Melekler hakkında bir nassı başkasına hamletmemiz bir hatadır”⁹⁷. “Sonra gaib meselesi kesin bir nassa muhtaçtır. Nerede, “Fılan şöyle yaptı, filan böyle yaptı” diyen nasslar?

⁹³ Peşpeşe sıralayacağımız hadisleri kitaplarında delil olarak kullananlar için bkz.: Muhammed Alevî, **Mefâhim**, 68-69; Musa muhammed Ali, **age.**, 169; İsmail Çetin, **age.**, 179.

⁹⁴ Bu hadis Taberânî’nin **el-Kebîr**’inden nakledilmiştir.

⁹⁵ Bu rivayet de Taberânî’den nakledilmektedir.

⁹⁶ Rivayet Ebu Ya’la ve Taberânî’den nakledilmektedir.

Ayrıca gaible ilgili meseleler asla fikhi kıyaslar bölümüne girmez. Onun için bu konunun hem tasavvuf çevrelerinden hem diğer çevrelerden kökünden sökülüp atılması gerekir. Çünkü hakkında yorumlama yapılsa da sonunda tevhidin kazanmasına sebep teşkil etmektedir. Ancak, tasavvuf ehlinin bu tür tevellere dayandığını gördüğümüz zaman tekfir etmek ve şirk ithamında buluma ad acele etmemeliyiz. Ancak, itham yerinde olur ve delil apaçık olursa o zaman tekfir edilebilir”⁹⁸.

Görüldüğü gibi nakledilen delil ve yorumlarla hayatta olan şahıslarla tevessülü isbat etmek mümkün değildir. Buna ek olarak, bu tür tevessülü reddeden delilleri de hesaba katmalıyız. Bu bağlamda zikredilen delil ve yorumları şimdi göreceğimiz **Ölmüş Kişilerle Tevessül** bölümünün sonunda ele alacağız.

3. Ölmüş veya Huzurda Olmayan Birisi ile Tevessül

Ölmüş insanların ismini anarak dua etmek, mesela; “Şu kabirde yatan hürmetine veya burada yatan falanın hürmetine ... vb.” diyerek dua etmenin Kur’an’da hiçbir açık delili yoktur. Hatta durumun bunun tam tersi olduğunu söylemek bile mümkündür. Hayatta olup da huzurda olmayanlar için de hüküm aynıdır. Buna rağmen ölmüş veya huzurda olmayan birisi ile tevessüle delil olarak Maide suresinin 35. ayeti öne sürülmektedir. Ayetin hayatta olanlarla tevessüle delil olamayacağı çok açık iken ölmüş kişilerle tevessüle delil olamayacağı daha da açıktır. Bunu daha önce açıklamıştık. Bir kısım müellifler de aşağıdaki ayeti delil olarak kabul etmektedirler:

“Biz peygamberlerin her birini, ancak Allah’ın izni ile kendilerine itaat edilsin diye gönderdik. Eğer onlar kendilerine zulüm ettikleri zaman sana gelseler de Allah’tan bağışlanmayı dileseler, rasül de onlar için istiğfar etseydi Allah’ı ziyadesiyle affedici, esirgeyici

⁹⁷ Said Havva, **Ruh Terbiyemiz**, 311-12.

bulurlardı”⁹⁹.

Bu ayeti Kevserî, özellikle Peygamber @ ile hayatta ve öldükten sonra tevessül yapılabileceğine dair delil olarak zikreder ve aksine ayeti, sadece hayatında iken Hz. Peygamber ile tevessüle delil kabul etmenin de hevedan kaynaklanan delilsiz bir iddia olacağını vurgular. Çünkü, peygamberler kabirlerinde sağdırlar, onların ölümleri ile hayatta olmaları arasında fark yoktur. Bu yüzden tevessülde de haliyle fark olmayacaktır¹⁰⁰.

Peygamberler kabirlerinde sağ olsalar bile, bunun, dünya hayatındaki hayat gibi olmadığı muhakkaktır. Hal böyle olunca, dünya hayatındaki fiil ve tasarruflarının orada cereyan edemeyeceği de açığa çıkmış oluyor. Demek ki peygamberlerin kabirleri de sağ olmaları keyfiyeti bizce malum değildir. Malum olmayan bir durum üzerine de hüküm veremeyiz. Aşağıda gelecek olan bazı hadislerin de bu yoruma tabi olması gerekir.

İbn Kesir yukarıdaki ayetin izahı için Peygamberimizin kabir başında geçen bir rüyayı nakletmektedir¹⁰¹. Fakat bu rivayet, hüküm çıkarmak için sağlam bir delil değildir, ondan hüküm çıkarmak oldukça sakıncalıdır¹⁰². Zaten rüyalarla hüküm ortaya koymak, usulde reddedilmiştir. Fıkıhta delil kabul edilmeyen bu ilke, itikadi meselelerde de geçerlidir¹⁰³.

Ayette anlatılan olay, münafıkların durumu ile ilgilidir. Buna göre ayette, eğer onlar hükümde tağuta başvurmazlar, nifaktan vazgeçip Allah’tan af dileseler, Peygamber de onlar için af dilese elbette Allah onları bağışlar, eski hallerinden dolayı cezalandırılmazlar, denilmek istenmiştir¹⁰⁴.

Demek ki, küfürden dönenler için Rasulullah dua ederse, onlar,

⁹⁸ **Age.**, 312.

⁹⁹ 4 Nisâ 64.

¹⁰⁰ Kevserî, **Mahk**, 387; Dahlan, **age.**, 4.

¹⁰¹ İbn kesir, **age.**, I,410.

¹⁰² Dahlan, **age.**, 21.

¹⁰³ Bir takım rüyaları delil olarak zikredenler vardır. Mesela bkz.: Dacvî, **Basâir**, 40, 54, 55, 64-66.

bağışlanırlar. Ama bu Peygamber hayatta iken olur. Nitekim onun bu tür duaları ile ilgili rivayetleri bu bölümün geçen sayfalarında anlatmıştık. Burada da aynı durum söz konusudur. Ayette Peygamber'in ölümünden sonrasına dair hiçbir işaret yoktur.

Ölmüş olanlarla tevessül hakkında zikredilen hadislere gelince, bu mevzuda müşahade ettiğimiz ilk hadis şudur.

“Medine’de kuraklık oldu, halk Aişe’ye geldi, o da, ‘Peygamber’in kabrine gidin, kabir üzerinden göğe doğru bir delik açın ki Peygamber ile sema arasında bir engel olmasın’ dedi. Halk gidip denileni yaptı da yağmur yağdı”¹⁰⁵.

Bu hadisin Hz. Peygamber ve ona kıyasla salih kişilerin ölümünden sonra onlarla tevessülde bulunulabileceğine dair delil olarak kabul edenlerin yanında, bir de sırf Peygamber'in kabri ile tevessüle delil olabileceğini kabul edenler vardır¹⁰⁶. Fakat Kevserî gibi bazı alimler, senedindeki zayıflıktan¹⁰⁷ dolayı bu hadisi kitaplarına almamışlardır. Senedindeki zayıflıkla beraber, aşağıdaki sebeplerden dolayı bu hadis hüccet olarak kabul edilemez:

“Rivayet, Peygamber’e nisbet edilmemiştir. Dolayısıyla rivayet sahih bile olsa sahabenin içtihadî görüşüdür. Yani kabul edilmeyebilir de. Senetteki M. B. Fadl Ebu Numan hayatının sonuna doğru ezberlediklerini birbirine karıştırıyordu. Darimî’nin bu hadisi ondan ne zaman aldığı belli değildir. Eğer ihtilat döneminde ise yine bu hadis hüccet olamaz. Nihayet Hz. Aişe döneminde, Hz. Peygamber'in kabrinin açıldığı veya kabrin üzerinde bir deliğin olduğu tarihen sabit değildir”¹⁰⁸.

¹⁰⁴ Taberî, *age.*, I,227; Zemahşerî, *age.*, I,529.

¹⁰⁵ Dârîmî, *Mukaddime* 15.

¹⁰⁶ Sübkî, *age.*, 128; Muhammed Alevî, *age.*, 66; Musa Muhammed Ali, *age.*, 67; İbn Merzuk, *age.*, 192.

¹⁰⁷ Albânî, *et-Teveşül*, 140.

¹⁰⁸ Albânî, *et-Teveşül*, 141-42.

Rivayeti delil kabul edenler, “Aişe neden kabir açtırdı?” sorusuna, Hz. Peygamber ile gökyüzü arasında perde kalmasın ve Peygamber de dua etsin diye böyle yaptı şeklinde cevaplamaktadırlar. Hele şu izah gerçeğe ne kadar uzaktır: Peygamber’in kabri açılıp da gökyüzü kabrin içini görünce, ağlamaya başladı da bu gözyaşlarından vadiler doldu¹⁰⁹.

Kitaplarda zikredilen ve Beyhakî’den nakledilen ikinci bir hadis de şöyledir:

“Hz. Ömer döneminde kuraklık oldu. Bir adam Peygamber’in kabrine gelerek, ‘Ey Allah’ın Rasulü, ümmetine Allah’dan yağmur yağdırmasını iste, nerede ise ümmetin mahvoldu’ diye nida etti. Gece adamın rüyasında Rasulullah göründü ve ‘Ömer’e git, benden selam söyle ve onlara yağmur yağacağını bildir’ dedi. Adam Ömer’e geldi ve durumu bildirdi. O da bunun üzerine ağladı ...”¹¹⁰.

Bu hadisin delil konusu, Hz. Peygamber’in kabir ile veya o öldükten sonra zatıyla tevessüldür¹¹¹. Hadisi nakleden Sübkî, buradan delil olarak Rasulullah’ın ölümünden sonra ümmeti için dua edebileceğini savunur. Öyle olmasaydı sahabenin gidip ondan dua istemeyeceğini söyler¹¹².

Halbuki hadisin zayıf olduğu bir çok yönden hüccet olarak kabul edilemeyeceği ispat edilmiştir¹¹³. Aslında bu hadis, başkasından dua isteme gurubuna girer. Ama yine de hüccet olmaz, zira ölmüş birinden dua istenemeyeceği malumdur, hem de sahabenin icmainsine aykırıdır. Çünkü onlar, hiçbir insandan öldükten sonra her hangi bir şey istememişlerdir¹¹⁴.

Öldükten sonra özellikle Hz. Peygamber ile tevessülün bir çeşidi olarak da onun mizan günündeki şefaattir. Bunun Allah’ın izni ile

¹⁰⁹ Albânî, **et-Teveşül**, 142.

¹¹⁰ Sübkî, **age.**, 130.

¹¹¹ Kevserî, **Mahk**, 388; Dahlan, **age.**, 9.

¹¹² Sübkî, **age.**, 130.

¹¹³ Albânî, **et-Teveşül**, 130.

¹¹⁴ İbn Teymiyye, **age.**, 20.

gerçekleşeceği üzerinde Kur'an'ın defaatle vurgusu vardır. Hatta bunu tevessül olarak sunmanın gereksiz olduğu kanaatindeyiz.

Öldükten sonra tevessülün cevazını ispatlamak için daha bir çok akli ve nakli deliller ileri sürülmüştür. Şimdiye kadar zikrettiğimiz kaynaklarda bunlara bolca rastlamak mümkündür. Fakat biz burada bu delillerin en önemlilerini ele almaya çalıştık.

Bu konuyu savunanların sıkıntıya düştüğü nokta, ölümden kastın ne olduğu ve öldükten sonra hayatta olduğu kabul edilen peygamberler ve şehitlerin nasıl bir hayatta oldukları konusudur. Önceki sayfalarda zaman zaman bu konuya değinmiştik. Onlara göre Peygamber ve salih kişiler her e kadar bize göre ölüp bu dünyadan gidiyorlarsa da kabirlerinde yaşamaktadırlar. Bu münasebetle onlar, dünyaya ait mucize, keramet ve tasarruflarını da orada devam ettirirler. Durum böyle olunca onları vesile kabul ederek her konuda tevessülde bulunmak mümkündür¹¹⁵.

Burada ölü olan kişi sadece aracı olarak kabul edilir ve istenen şeye sebep olur. Yoksa isteneni verir veya icabet eder şeklinde kabul edersek o zaman şirk olur, diyen mutasavvıfların¹¹⁶ aynı zamanda ölmüş olan salih zatların dünyaya ait tasarruflarının kesilmediği, insanları yönlendirdiği ve onlara dua ettiği şeklindeki izahlarını telif etmek biraz zordur. Onlar dünyadakiler gibi değildir, deyip ardından da aksine iddialar ileri sürmek birbiri ile nasıl bağdaşacaktır¹¹⁷. İşte bu noktaları fazla izah etmiyorlar. Bunun yerine yalnız aşağıdaki üç hadisi delil olarak ileri sürüyorlar:

“Kim bana selam ederse, Allah onu ruhuma iletir, ben de onu geri iade ederim”¹¹⁸.

“Cuma günü bana çok salat getirin, çünkü sizin duanız (salatınız)

¹¹⁵ Kevserî, **İrgam**, 28; Kevserî, **Mahk**, 382; Dağistanî, **age.**, 172; Muhammed Alevî, **age.**, 105.

¹¹⁶ Muhammed Alevî, **age.**, 105.

¹¹⁷ Muhammed Alevî, **age.**, 105; Dacvî, **age.**, 58, 59.

bana erişir. Dediler ki, ‘Ey Allah’ın Rasulü, sen çürümüş olduğun halde nasıl oluyor da salat ve selam sana arz olunuyor’. O da, ‘Allah yeryüzüne peygamberin cesedini yemeyi haram kıldı’ dedi”¹¹⁹.

“Hayatım da ölümüm de sizin için hayırlıdır. Siz ondan bahsedersiniz o da sizi anar, amelleriniz bana arz olunur. Eğer hayırlı bulursam Allah’a hamd ederim, eğer şerli bulursam af dilerim”¹²⁰.

Görüldüğü gibi, Hz. Peygamber’in hayatta olduğunun açık bir ifadesi yoktur. Bilakis hadisler onun ölümünden bahsetmektedir. Cesedin yenmemesi veya çürümemesi ayrı şey, hayatta olmak ayrı şeydir. Bu meselenin çok geniş olarak incelenmesi gerektiğinden üzerinde fazla durmuyoruz.

Bütün bu delillerden çıkardığımız sonuca göre, ölümlerle tevessül yoktur ve bunu ispat etmek de mümkün değildir. Bu yargıya ilişkin deliller de vardır. Şahısla tevessülü red sadedinde bir çok ayet ve bir o kadar da hadis vardır. Biz bunlardan en önemlilerini ele almaya çalışacağız. Önce ayetleri ele alalım.

Önceki bölümlerde Maide seresinin 35. ayetinin bu meselede delil kabul edilemeyeceğini bütün boyutları ile ele almıştık. Burada sadece ona işaret etmekle yetiniyoruz. Diğer ayetlere bakarsak, Fatiha suresindeki;

“Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz”

ayeti hemen dikkatimizi çekmektedir. Bu ayet, duanın kime ve nasıl yapılacağı, ihtiyaçların kimden isteneceği konusunda en güzel ve kısa ilkeyi sunmaktadır. Öyle ki, dua konusunda sadece bu ayeti okuyup yetinmek bile mümkündür. Prensip şudur: Kulluk sadece Allah’a yapılacak, itaat O’na mahsus olacak, ihtiyaçların giderilmesi için yardım sadece o makamdan

¹¹⁸ Ebu Dâvûd, **Menâsik** 96; Subkî, **age.**, 30, 136.

¹¹⁹ Nesâî, **Cuma** 5; İbn Mace, **İkâme** 79.

¹²⁰ Sübkî, **age.**, 34, 35; Muhammed Alevî, **age.**, 57.

istenecektir. Kitapların anası Kur'an, Kur'an'ın özü Fatıha, Fatıha'nın özü de şu kısacık ifadede toplanmıştır. Kur'an'ın bu ilkesine ters düşen bütün düşünce ve eylemler bizzat Kur'an tarafından reddedilmektedir.

Her ne kadar Fatıha'nın bütününden yola çıkıp siyak-sibak ilişkisini göz önünde bulundurarak, bu ayetin sadece ibadet ve hidayette Allah'dan yardım dilenmesi gerektiği, bunun yanında diğer dünyevi sebepleri kaldırmadığı iddia edilse de¹²¹ bize göre ayet, dünya hayatında bütün davranışlar sırasında yalnızca Allah'tan imdat beklenmesi gerektiğini bildirmektedir¹²².

Bu ayet üzerindeki kelami tartışmalara girmeden konumuzla alakalı şunu söyleyebiliriz: “İnsana talep salahiyeti verilmiştir, yalnız talep de bulunur. Bundan öte talebe icabet Allah'a ait bir salahiyettir. İnsanın yapabileceği şeyler vardır. Ama gücü dışında yapamayacağı şeyler de vardır ki, bunlar yüce bir kudrete muhtaçtır. Şifa verme, hidayet, mağfiret, yağmur yağdırma gibi durumları buna örnek sayabiliriz. İşte bunları da istekte bulunacağımız varlık Allah'tır”¹²³.

“Bu ayette önemli birkaç husus toplanmıştır. **Birincisi**, burada Allah ile kullar arasında gayet derin ve şümüllü bir biat akdi, hukuki bir mukavele vardır. İbadet ve ubudiyet O'nun hukuku, bizim vazifemiz, bilmukabele istek ve yardım, ahirette sevap ve ikap bizim hukukumuz, O'nun sırf rahmet ve hikmeti ile vazifesi oluyor. **İkincisi**, yine burada tevhidi ubudiyete ve tevhid rububiyete delalet vardır. Allah'ın birliğini kabul etmek ve O'na göre de hayatı tanzim etmek, bu iki sırrı izah eder. **Üçüncüsü**, bu ayet şirkin bütün çeşitlerini reddeden Kur'anî bir cevaptır. **Sonuncu** olarak da, ümmete cemaat halinde hareket etme, bu harekette de yukarıdaki esasları kollama telkin edilmektedir. *Ubudiyet* ve *istianeyi* çok iyi kavramış olan Rasulullah

¹²¹ Kevserî, **Mahk**, 396.

¹²² Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, I,104.

¹²³ Elmalılı Hamdi Yazır, **age.**, I,105; Muhammed Abduh, **Tefsîru'l-Menâr**, I,59.

ve arkadaşları bu ilkeler doğrultusunda hareket ederek bu akidelerini hakkıyla yaşayabilmişler, ne Allah'tan başkasına boyun eğmişler, ne de O'ndan başkasından yardım istemişlerdir. Bunun sonucu olarak da cihanın en güzel devletini kurmuşlar, yirmi küsur senede Kabe'deki putları kırmışlar ve dünyanın büyük saltanatlarını devirmişlerdir. Yakın zamanlara kadar tarihte cereyan eden olaylarda Müslümanların üstün olmaları hep bu ilkeyi muhafaza etmelerindedir"¹²⁴. Demek ki, dünya ve ahirette saadete ermenin en önemli şartlarından biri, bu ayette ifade edilen ilkeye göre hareket etmektir.

Yukarıda saydığımız ve başka sebeplerden dolayı Fatiha suresinin tefsiri çok önemlidir. İnsan, bazı tefsirlerin bu kısmını okuyunca sanki bütün tefsiri okumuş gibi bir hisse kapılmaktadır. Hacmi küçük olan Fatiha'nın tefsirlerde en büyük yeri işgal etmesi boşuna değildir.

Bu ayetin izahını bitirmeden bir noktaya daha temas etmek istiyoruz. Alusî, *ıyyâke na'budu* ifadesinin, insanın fiilinde tam istiklalinin olmadığını gösterdiğini söyler. Zira öyle hususlar var ki, insan onları yapabilme durumundadır, ama bunu fevkinde yapmayı isteyip de yapamadığı çok şey vardır. Bu da insanın fiillerinden sonsuz hürriyete sahip olmadığını gösterir¹²⁵. Müslümanların davranışlarını Kur'an'ın ölçülerine uydurmak zorunlulukları vardır. Böyle olduğu zaman davranışlarını sınırlayacaklar ve her istediklerini yapamayacaklardır. Çünkü teslim olduğu yüce otorite bazı şeylerin yapılmasını yasaklamıştır. Bazı şeylere ise insanın güç ve kudreti kesinlikle yetmez. Bu durumda insanın fiillerinde tam hürriyete sahip olmadığı ortaya çıkmaktadır.

“Öte yandan gerçek hürriyete kavuşmanın yolu *ıyyâke na'budu ve ıyyâke nesteî'n* ilkesini tamamiyle uygulamadan geçer. Bu durum, insanın davranışlarında tamamen hür olmadığı, hükmü ile çakışmaz. Zira kainattaki

¹²⁴ Elmalılı Hamdi Yazır, *age.*, I,109-118.

yegane ve mutlak güce teslimiyet; insanı evhamlardan, hurafelerden, nefse bağımlılık ve insanların süfli duygularına ve tahakkümlerine bağlanma ve boyun eğmeden beri kılar. Bunların önünde zillete düşmekten kurtarıp fitrî yüceliğine ve şereflerin en büyüğü olan Allah'ın önünde tezellüle götürür. Bundan da hürriyet doğar”¹²⁶.

“Mabud olmak, kendisinden her ne olursa olsun istenen şeye icabet etmek, yüce bir kudreti, gücü ve otoriteyi (egemenlik) gerektirir. İnsanın önemsemeyip basit gördüğü ihtiyaçların giderilmesi, zararların ortadan kaldırılması ve giderilmesi, himaye etmek, yardım ihsan etmek, gözetmek, korumak, dualara icabet etmek gerçekten önemsiz ve sıradan işler değildir. Aksine bu kainattaki bütün yaratma, idare etme işlerini üstlenen bir güç ve otorite ile sarsılmaz bir bağları vardır. Allah'ın sahip olduğu bu yüce egemenlik parçalanma kabul etmez. Yaratma birinin elinde, rızık birinin elinde olması mümkün değildir. Güneşin doğması birinin hükmünde olması da böyledir. Yaratma birinin, hastalık ve şifa diğerinin, ölüm ve hayatın bir üçüncüsünün elinde olması da mümkün değildir. Böyle olsaydı kainatta düzen kalmazdı. O halde, göklerde ve yerlerde bütün otorite ve selahiyet tek elde olmalıdır. Böyle olursa ondan başka ibadet edilecek varlık olmaz. İlahlar kabul edilmez, ondan başkasına boyun eğilmez ve yardım dilenmez. Onun nezdinde başkasının sözü geçmez, hatta şefaati bile dilerse kabul eder”¹²⁷. “Bütün bu söylenenler hep şu kısa ifadenin içine gizlediği derin manalardır. O halde, ‘Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım dileriz’ ifadesi çok iyi anlaşılmalıdır ki, *ubudiyette* ve *istiâ'nede* sapıklığa düşülmesin. Zira Allah tarafından gönderilmiş bir delil olmaksızın O'ndan başkasına mutlak itaat eden ve bunun gerekliliğine inanan kişi, Allah'dan başkasına dua edip bir şey isteyen kimse gibi Allah'a şirk koşmuştur”¹²⁸.

¹²⁵ Alûsî, *age.*, I,87.

¹²⁶ Seyyid Kutup, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, I,19.

¹²⁷ Mevdudi, *Dört Terim*, 29.

¹²⁸ Mevdudi, *Dört Terim*, 31.

Bu bağlamda bir müslümanın nasıl davranması gerektiğini Kur'an şöyle izah eder:

“Ondan sonra gelenler derler ki, Rabbimiz, bizi ve bizden önce inanan kardeşlerimizi bağışla, kalplerimiz de inananlara karşı bir kin bırakma. Rabbimiz sen çok şefkatli, çok merhametlisin”.

“Bizden önce yaşayıp gitmiş olan müminler hakkında Kur'an böyle derken, mesele tersine dönmüş ve onlar için dua edeceğimiz yerde onlardan bir şeyler istemek üzere onları çağırmanız şeklini almıştır. Bu bağışlanmayacak bir hatadır”¹²⁹.

“Hz. Peygamber'in sünnetinde cari olan kabir ziyaretleri hakkındaki rivayetlerde; ölülerden bir şey istemek, 'yetiş ey filen' gibi istimdat etmek yoktur. Ancak selam vermek, diriler ve ölüler hakkında selamet ve muafiyet için Allah'a dua etmek ve Kur'an okuyup sevabını hediye etmek vardır ki, bunun hasılı ölülerden bir şey dilenmeksizin onlara sadece ruhlarını şad edecek, indallahda mertebelerini yükseltecek sevap hediye edip her ne diyecekse Allah'tan dilemek ve nihayet kabirlerinde yatanlarından ibret alıp bir gün kendisinin de o hale geleceğini düşünerek imanın ve amelini güçlendirmeye çalışması vardır. Kısaca, dirilerden istenmesi caiz olmayan şeyleri ölülerden istemek hiç yakışık almaz. Onlardan istifade, onların ahval ve siretlerini düşünerek ilmi, ameli eserlerinden ve güzel siretlerini yaşamak suretiyle ruhaniyetlerinden istifadedir”¹³⁰.

Hadislere gelince, ölü olsun, sağ olsun şahısla tevessülü reddeden bir çok hadis vardır. Bu hadislerin manaları çok açıktır, tevile yer yoktur ve sıhhat dereceleri de yüksektir. Bunlardan bazılarını ele almaya çalışalım.

“Peygamber @ zamanında müslümanlara eziyet eden bir münafık vardı. Bunun üzerine Ebu Bekir 'Hadi, gidip Rasulullah'dan yardım

¹²⁹ Said Havva, *age.*, 310.

¹³⁰ Elmalılı Hamdi Yazır, *age.*, IX,6051-52..

isteyelim (*nesteğisu*)’ dedi. Peygamber’e geldiklerinde, o şöyle cevap verdi: ‘Bilinsin ki, benden yardım (*istiğase*) istenmez, ancak Allah’tan yardım istenir”¹³¹.

“İnsanın gücünün yetmediği durumlarda insandan yardım dilenmez. Zira, yardım istenen kişinin zaman ve mekan hükmetmesi, hadiseleri değiştirmeye gücü yetmesi gerekir. Bu güce sahip Allah’tır. Ölü, diri hiç kimseden böyle bir yardım istenemez. Hele de, ‘Yetiş ey falan, kavuş ey filan’ gibi nidalarla Allah’tan başkasını çağırmak şirktir. Bu ölü ve diri için aynıdır. Bunun en güzel delili yukarıdaki hadistir”¹³².

Kuldan gücünün yeteceği şeyleri istenmeni bir sakıncası yoktur. Ama gücü yetmediği şeylere gelince, dikkatli olunmalıdır. Bunu en kadar boş bir davranış olduğunu Beyazıdî Bestamî şöyle bir benzetme ile dile getirir: “Mahlukun mahluktan yardım istemesi, suda boğulan birisinin diğer bir boğulandan yardım istemesi gibidir”. Abdullah Kuraşî de, “Hapis olanın, başka bir hapis olandan kendisini kurtarmasını istemesi gibidir” diyerek aynı meseleyi dile getirmiştir. Kaldı ki, ‘Ey falan bize hidayet ver, düşmana karşı bize yardım et’ denilse, kabirde yatanı bırak da sağ olanın bunları yapmaya gücü yeter mi?¹³³.

Her ne kadar bu hadisi tevil ederek, gerçekte bu hadisin şahıstan *istiğase* etmeyi reddetmediğini savunanlar¹³⁴ varsa da hakikat ortadadır ve mana çok açıktır. Buna benzer bir hadis de şöyledir:

“Hz. Peygamber, Abbas’a şöyle demiştir: Bir yardım istediğin zaman Allah’tan iste, her hangi bir şey istediğinde de yine Allah’tan iste”¹³⁵.

Bir önceki hadis için söylenen şeyler, bunun için de geçerlidir.

¹³¹ Sübkî, *age.*, 131. (Taberânî’nin *el-Kebîr*’inden naklen).

¹³² İbn Teymiyye, *age.*, 154; Alûsî, *age.*, VI,129.

¹³³ İbn Teymiyye, *age.*, 155.

¹³⁴ Subkî, *age.*, 131; Muhammed Alevî, *age.*, 101.

¹³⁵ Tirmizî, *Kıyame*, 45, 59; Ahmed b. Hanbel, I,293, 303.

Burada duanın ve istianenin Allah'a has kılınması ve O'nun dışındakilerin reddedilmesi vardır¹³⁶. Aynı konuyu dile getiren bir hadis de şu şekildedir:

“Adamın birisi Peygamber'e gelerek, 'Ey Allah'ın Resulü, insanlar kuraklığa maruz kaldı, halk aç kaldı, mallar helak oldu. Bizim için Allah'a dua et. Çünkü biz Allah'a karşı senden şefaaf istiyoruz. Sana karşı da Allah'tan şefaaf diliyoruz' dedi. Bunun üzerine Peygamber (kızmış olarak) tesbihat getirdi, öyle ki, onun kızgınlığı ashabın yüzünde bile hissedildi. Bunun üzerine Peygamber, 'Sübhanellaha, yazıklar olsun, sen Allah'ın ne olduğunu biliyor musun? Allah hiçbir yaratılmışa şefaaf etmez Allah'ın şanı bütün bunların üzerinde ve çok yücedir' dedi”¹³⁷.

Hadiste geçen *el-istişfa'* kelimesi, şefaaf isteme veya Allah Resulü'nden dua etmesini talep etmek manasına gelir¹³⁸. Zaten hadisin baş tarafında açıkça Hz. Peygamber'den dua istenmiştir.

Bu hadis zat ile tevessüle delil olamaz. Bilakis ona reddiye vardır. Çünkü Hz. Peygamber'den dua etmesi istenmekte, Allah'a onunla yemin etme veya tevessüle yer verilmemektedir. Bu ashabın her zaman yaptığı normal bir davranıştır. Peygamber @bu hadiste geçen, “Allah ile sana karşı şefaaf isteriz” bölümünü inkar etmiş, ondan önceki kısma bir şey dememiştir. Önceki bölümün manası da, 'Peygamber'den dua istemek' olduğuna göre, burada kişilerle Allah'a yemin etmek veya tevessülde bulunmak diye bir şey söz konusu değildir. Hadiste, hayatta olan Peygamber'in kendisi ile tevessülü reddettiğine göre ölü olanlarla hiç tevessül yoktur. Peygamber'in hayatta olması ile ölmüş olması arasında fark olmadığını savunmak dayanaksız, dinsel bir mesnedi olmayan bir iddiaya kalkışmak demektir. Bundan dolayı Hz. Ömer, Abbas'dan dua etmesini

¹³⁶ Âlûsî, *age.*, VI,128.

¹³⁷ Ebu Davud, *Sünnet* 18.

¹³⁸ İbn Teymiyye, *age.*, 87, 144; Alûsî, *age.*, VI,126.

isteyerek tevessülde bulunmuş, Peygamber @ o anda ölmüş olduğu için onunla tevessülde bulunmamıştır¹³⁹ ki bunun izahını daha önce yapmıştık.

Daha önce geçen hadislerin metinlerinde bulunan ve burada tekrarlanan *el-istişfa'* kelimesini İbn Teymiyye, Âlûsî ve diğerleri; 'Peygamber'den dua veya şefa'at etmesini istemek' olarak anlıyorlar. Esasında bu doğru bir anlayıştır. Bunun aksi olan Resulullah'ın zatı ile istemek (*tevessül*) manası yoktur¹⁴⁰.

Tevessül konusunda uydurma veya zayıf rivayetlerin olduğuna işaret etmiştik. Örneğin kaynağını bulamadığımız bu hadislerden birisi şöyledir:

“Allah'tan bir isteğiniz olduğunda, o hacetinizi Allah'tan benim *câh*ımla (Allah yanındaki mevkimle) isteyiniz. Çünkü benim mevkim (*câh*) Allah'ın yanında büyüktür”¹⁴¹.

Hadis olarak rivayet edilen bu sözün uydurma, Peygamber'e atılmış bir iftira olduğu ve hiçbir ilim ehlinin böyle bir haberi rivayet etmediği açıkça dile getirilmiştir¹⁴². “Saf tevhidi getirmiş ve tebliğ etmiş bir peygamber, getirdiği şeyleri yıkacak bu tür sözleri söylemez. Şeriatın ruhuna aykırı bir şeyi Peygamber @ hakkında düşünmek dahi muhaldir. Hz. Peygamber'i böyle şeylerden tenzih ederiz”¹⁴³.

Kaldı ki, insanın Allah katındaki makamı (*câh*) ile tevessülün olmadığını da anlatmıştık. “Şayet *câh* ile tevessül olsaydı, Rasulüllah ölmüş olsaydı bile onun *câh*ı bütün insanlarınkinden daha yüce olması hasebiyle Hz. Ömer, Peygamber'in *câh*ı ile tevessülde bulunur, Abbas'dan dua etmesini istemezdi”¹⁴⁴. Buna benzer daha başka uydurma rivayetler de vardır. En çok gündeme getirilenlerinden birisi şudur:

¹³⁹ Âlûsî, *age.*, VI,126.

¹⁴⁰ İbn Teymiyye, *age.*, 87, 144-45.

¹⁴¹ Rivayeti hadis olarak zikreden için bkz.: Kevserî, *age.*, 144-45.

¹⁴² İbn Teymiyye, *age.*, 145; Âlûsî, *age.*, VI,127; Albânî, *age.*, 128.

¹⁴³ Ebu'l-Vefâ Muhammed Dervîş, *el-Vesîle*, 85.

¹⁴⁴ Ezrâî, *Şerhu Akîdeti't-Tahaviyye*, 96.

“İşler sarpa sarıp darda kaldığınız zaman kabir ehlinden yardım isteyiniz”¹⁴⁵.

Böyle bir hadis yoktur, bu uydurma ve batıl bir rivayettir¹⁴⁶. Her ne kadar lafzı şayi olmuşsa da sıhhati tespit edilememiştir. Bilakis burada ölü için dua olmalıdır¹⁴⁷. Şimdiye kadar geçen ayet ve hadislerde buna benzer bir işaret olmadığı gibi, bu rivayet daha önce geçenlere göre oldukça ters bir mana içermektedir. Buna karşılık aşağıdaki hadis kabirler konusunda ne kadar dikkatli olmamız gerektiğini açıkça gözler önüne sermektedir.

“Peygamber @ şöyle dua etmiştir: Allahım, kabrimi tapılan bir put kılma. Peygamberlerinin kabirlerini mescit yapan toplumlara Allah’ın gazabı şiddetli oldu”¹⁴⁸.

Hadisin son tarafındaki topluluklardan kasıt Yahudi veya Hıristiyanlardır. Nitekim başka bir hadiste;

“Allah’ın laneti Yahudi ve Hıristiyanların üzerine olsun. Onlar peygamberlerinin kabirlerini mescit haline getirdiler”¹⁴⁹.

Hız. Peygamber bu şekilde sert ifadelerle uyardığına göre meşru ziyaret dışında kabirlerdekilere yardım istemek veya onlarla tevessülde bulunmak amacı ile kabirler ziyaret edilemez¹⁵⁰.

Şahısla tevessülde hayatta olanlarla ölü olanlar arasında farka görmeyerek peygamberlerin ve şehitlerin diri olduklarını göstermek için bazı hadisleri delil getirirler. Fakat bunlara karşılık Hız. Peygamber’in öldüğüne veya ölümlü olduğuna dair ayet ve hadisler oldukça çoktur.

¹⁴⁵ Bu rivayetin kaynağını tesbit edemedik. Rivayeti delil olarak ileri sürenler için bkz.: Dacvî, **age.**, 43; İsmail Çetin, **Müminin İstikameti Velinin Kerametidir**, 179.

¹⁴⁶ İbn Teymiyye, **age.**, 174; Âlûsî, **age.**, VI,127.

¹⁴⁷ Elmalılı Hamdi Yazır, **age.**, IX,6051-52.

¹⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, II,246; Mâlik b. Enes, **Kasru’s- Salât fi’s-Sefer** 85.

¹⁴⁹ Buharî, **Salât** 48; Müslim, **Mesâcid** 19, 20; Ebu Dâvûd, **Cenâiz** 72.

¹⁵⁰ İbn Teymiyye, **age.**, 133, 149, 157; Âlûsî, **age.**, VI,128.

“Muhakkak sen de öleceksin, onlar da ölecekler”¹⁵¹.

“Şüphesiz ben öleceğim ve sonra diriltileceğim”¹⁵².

“Kabirden ilk kalkacak olan Muhammed’dir”¹⁵³.

Şüphesiz bütün insanlar bu arada peygamberler de öleceklerdir. Peygamberlerin ve şehitleri kabirlerinde hayatta olduklarını bildiren nasların varlığını inkar etmiyoruz, ama onların bu dünya hayatından bambaşka bir hayatta olacakları muhakkaktır. Dolayısı ile onların kabirlerinde diri olduklarına bakıp, hayatta olmaları ile kabirde olmaları arasında fark yoktur, orada da tasarrufta bulunabilirler şeklindeki iddialara delil bulmak mümkün değildir.

Peygamberimiz @ muhtelif hadislerinde bazen ümmetine, bazen kendi kabilesine, bazen de öz kızı ve diğer yakınlarına şöyle hitap ederdi:

“Kendinizi ateşten koruyacak şeyler yapıp kurtulun, ben size hiçbir şey yapamam (sizi kurtaramam)”¹⁵⁴.

Burada Hz. Peygamber özellikle azabı hak eden kişilere ve diğerlerine eğer Allah izin vermezse hiç kimsenin bu arada kendisinin de hiçbir yardım yapamayacağını anlatmak istemiştir.

“Özetleyecek olursak, şahıslarla Allah’a tevessülü reddedenlerin şu haklı gerekçeleri vardır:

- a- Putperestler ve müşrikler tapındıklarına vasıta ve şefaathçi diye inanmış ve bu yüzden şirke düşmüşler, Allah ve Peygamber’in lanetine uğramışlardır.
- b- Kul ile Allah arasında vasıtaya lüzum yoktur. Allah kullara kendi nefislerinden bile yakındır. O’nun izni olmadan kimse şefaath edemez.

¹⁵¹ 39 Zümer 30.

¹⁵² Buhârî, **İcâre** 15, **Tefsîru Sureti Meryem** 3.

¹⁵³ Müslim, **Fezâil** 2, 3; Buhârî, **Enbiyâ** 35.

¹⁵⁴ Bu ve benzer rivayetler için bkz.: Buhârî, **Vasâya** 11; Müslim, **Kitâbu’l-İmân** 348-356; Tirmizî, **Tefsîru Sureti’ş-Şuarâ** 26; Ahmed b. Hanbel, II,350, 449.

Allah'tan başkasına dua edilmez.

c- Peygamber en yakınlarına dahi faydalı olamayacağını, insanı kendi iman ve amelinin kurtaracağını ifade etmiştir.

d- Herkes kendi yaptığından sorumludur¹⁵⁵.

Özetlenen şekildeki değerlendirmeler hem daha tutarlı, hem de Kur'an'ın ruhuna uygundur. Özellikle duada şahısları aracı olarak zikretmenin, hele de bu şahıslar ölmüş iseler, bunun hiçbir zahir delili yoktur. Hz. Ömer'in Abbas'la tevessülü hadisinde de görüldüğü gibi ashab, dua istemek suretiyle hayattakilerle tevessülde bulunmuş, bu davranışlarıyla öldükten sonra Peygamber'le de olsa tevessülde bulunmanın imkansızlığını ortaya koymuşlardır¹⁵⁶.

Bütün bunlara rağmen sık sık karşılaşılan sorulardan biri de şudur: “Kişilerle tevessülün mübah olduğuna dair delil yoktur. Ama biz yapsak ne olur?” Böyle bir sorunun cevabı genişçe verilmiştir¹⁵⁷. Fakat biz şunu söylemekle yetinelim: Bir kere bu tevessülün mübahlığına dair delil yoksa, olmadığına dair delil çoktur. Ayrıca dinin temellerini ilgilendiren böyle bir konuda hafife alacak şekilde sorular sorup zihin bulandırmanın gereği yoktur.

Yeri gelmişken bir noktaya daha temas edelim. Tevessül söz konusu olduğunda bazı kitaplarda bu tür sorularla karşılaşırız: tevessül ibadet midir, yoksa dua mıdır?¹⁵⁸ Tevessül itikadi mi yoksa fikhi bir mesele midir?¹⁵⁹ Bu tür soruları sorup meseleyi tartışadursunlar, biz meselenin itikatta önemli bir yeri olduğuna inanıyoruz. Müslümanın ameli imana paralel olması gerektiğine göre, tevessül konusu yukarıda sorulan soruların hepsine de dahil olabilir. Ama biz tezimizde, dinin esaslarını ilgilendiren bir

¹⁵⁵ Hayrettin Karaman, **İslam'ın Işığında Günün Meseleleri**, Nesil yay., İst. 1988, 66.

¹⁵⁶ İbn Teymiyye, **age.**, 119; Âlûsî, **age.**, VI,126.

¹⁵⁷ Albânî, **age.**, 149.

¹⁵⁸ Dacvî, **age.**, 248.

konudur diyerek daha genel bir ifade kullanmak suretiyle meseleyi genelleştirdik. Zatla tevessülü reddedenlerin görüşlerini özetleyerek konuyu bitirelim. Zat ile tevessülden iki şey anlaşılır:

- 1- Kişi hayatta iken ondan dua istemek, şefaath istemek veya kişiye olan sevgisin göstermek ve ona ittiba etmektir ki bu, mübahtır.
- 2- Zat ile yemin etmek veya zatı doğrudan anarak dua etmek, onun hürmetine bir şeyler istemektir ki bu, hoş görülmemiş ve yasaklanmıştır¹⁶⁰.

4. Hz. Peygamber Yaratılmadan Önce Onunla Tevessül

Esasında bize göre böyle bir başlık bile yanlıştır. Hatta bu başlık altında bir bahis açmamayı uygun görmüştük. Ne var ki, kitaplarda böyle bir başlık vardır ve hem de Kur'an'dan deliller ileri sürülmüştür. Gerçeği ortaya koymak için tahkik etmek istedik. Bu mevzuda Kur'an'dan delil olarak şu ayet ileri sürülmektedir:

“Allah katından yanlarında olanı (Tevrat) doğrulayıcı bir kitap geldiği zaman ki, daha önce kafirlere karşı galip gelmek için yardım istiyorlardı, işte tanıdıkları gelince onu inkar ettiler. Artık Allah'ın laneti kafirlerin üzerindedir”¹⁶¹.

Bu ayeti, Yahudiler'in Hz. Peygamber'le yaratılmadan önceki tevessülü veya o yaratılmadan önce onunla tevessül bölümünde delil olarak ileri sürerler¹⁶². Bu tevessülün Hz. Peygamber'in ruhaniyeti ile olduğu, dolayısıyla onun ölümünden sonra da ruhaniyeti ile tevessülün olabileceğini kabul edenler vardır. Onlara göre, Peygamber'in ruhaniyeti yaratılmadan önce var olduğu gibi halen daha varlığını sürdürmekte hatta günden güne

¹⁵⁹ Said Havva, **Ruh Terbiyemiz**,47.

¹⁶⁰ İbn Teymiyye, **et-Tevessül**, 13, 46; Ezrâî, **age.**, 97; Âlûsî, **age.**, VI,125.

¹⁶¹ 2 Bakara 89.

¹⁶² İbn Merzuk, **age.**, 200; Dacvî, **age.**, 38.

kutsallığı artmaktadır¹⁶³. Peygamberimiz'in ruhaniyetinden onların ne anladığını bilmiyoruz, ama onun Allah katındaki değeri ve makamının kast edildiğini zannediyoruz. Bu şekilde anlaşılıyorsa bir diyeceğimiz yoktur. Ama ayetin işaret ettiği olayı iyi anlamak ve ona göre hüküm vermek gerekmektedir.

Anlatıldığına göre, “Peygamber'in @ nübüvvetinden önce Medine ve Hayber Yahudileri özellikle düşmanla karşılaştıkları zaman ‘Ey Rabbimiz, Tevrat'ta vasıflarını okuyup bildiğimiz son zaman nebisi ile düşmanlarımıza karşı bize yardım et’ diye dua ederlerdi de bu duadan sonra galip gelirlerdi”¹⁶⁴. Her ne kadar bazı tefsirlerde böyle bir rivayet varsa da olayın esası biraz daha değişiktir. İbn İshak'ın (ö. 151/768) anlattığı ve tefsirlerde de yer alan rivayet şöyledir:

“Peygamber'in @ gelişinden önce Yahudiler kendi kitaplarında özellikleri bildirilen bu peygamberi büyük bir istekle bekliyorlardı. Putperestlerden bir saldırı olduğu zaman, şöyle dua ederlerdi: ‘Çabuk gelsin, biz kafirleri yenip eski şerefimizi elde edelim’. Kendi aralarında da, ‘Bırakın şu putperestler istedikleri kadar bize hükmetsinler, peygamber geldiğinde onların hesabını göreceğiz’ derlerdi. Putperestlerle karşılaştıklarında da onlara derlerdi ki, ‘Gönderilecek olan peygamberin zamanı yaklaştı. O gelince biz ona ittiba edeceğiz ve onunla beraber sizlerle savaşıp sizi Ad ve İrem halkı gibi öldüreceğiz’. Buna rağmen Hz. Peygamber, peygamber olarak gönderilince onu inkar ettiler”¹⁶⁵.

Öyle zannediyoruz ki, artık bu rivayet üzerine daha fazla bir şey söylemeye gerek yoktur. Bu arada kişilerle tevessülü Hz. Adem ile başlatanlar da vardır. Onlar bu konuda aşağıdaki rivayete dayanmaktadırlar:

¹⁶³ Dacvî, **age.**, 38.

¹⁶⁴ Kevserî, **Mahk**, 387; Muhammed Alevî, **age.**, 51; İbn Merzuk, **age.**, 200.

¹⁶⁵ İbn İshak, **Sîret**, 62, 64; İbn Kesir, **age.**, I,88; Zemahşerî, **age.**, I,164 ve diğer tefsirler.

“Ömer’den (ra) rivayet edilmiştir. Peygamber @ şöyle buyurdu: Adem hata yapınca dedi ki, ‘Ey Rabbim, Muhammed’in hakkı için beni bağışlamamı istiyorum’. Allah da ‘Ey Adem, Muhammed’i henüz yaratmadığım halde onu nereden tanıyorsun’ diye sordu. Adem de, ‘Ey Rabbim, bine yaratıp ruhundan bana üflediğinde başımı kaldırdım ve Arş’in direkleri üzerinde *Lâ ilâhe illâllâh muhammedun rasulullah* yazısını gördüm. Anladım ki sen, sana yaratılmışların en sevgilisini ismine ekledin’ dedi. Allah da, ‘Ey Adem, doğru söyledin, o yaratılmışlar içinde bana en sevgili olanıdır. Onun hakkı ile bana dua ettin ve seni bağışladım. Muhammed olmasaydı seni yaratmazdım’ dedi”¹⁶⁶.

Bizce olayın başlangıcını bu kadar ileri götürmek birkaç yönden tutarsızdır:

- 1- Herşeyden önce hadisin zayıf olduğu, gerek metin ve gerekse senet yönünden çok tenkide uğradığı, hatta mevzu olduğu bildirilmektedir.
- 2- Hz. Adem’in Kelime-i Tevhid’i yazılı gördüğü yerler içinde, insanın idrak sınırını aşanlar vardır: Arş, arşin direkler, Sidre-i Münteha gibi. Bu isimler rivayetin değişik versiyonlarında mevcuttur.
- 3- Tefsirlerde anlatıldığına göre kesinlikle yukarıdaki gibi bir olay cereyan etmemiştir. Aksine Hz. Adem, Allah’a karşı hata edince Allah’ın geniş rahmetine sığınmış, tövbe etmiş ve bu tövbesi kabul edilmiştir¹⁶⁷. Ayrıca, Adem’in tövbesi hakkında tefsirlerde sağlam rivayetler vardır. Olay Araf suresi 19-24. ayetleri ile birlikte değerlendirildiğinde, Adem’in tövbe ettiği açıkça görülecektir. Bu tövbe sırasında onun dile getirdiği duaları tefsirlerde bulmak mümkündür. Bu duaların hiç birinde Hz. Muhammed ile alakalı her

¹⁶⁶ Subkî, *age.*, 120 (el-Müstedrek’ten naklen); Suyutî, *el-Hasâisu’l-Kubrâ*, I,6.

Bu hadisi delil olarak zikredenler için bkz.: Kevserî, *Mahk*, 391; Musa Muhammed Ali, *age.*, 49; Muhammed Alevî, *age.*, 46.

¹⁶⁷ 2 Bakara 35-38.

hangi bir lafız yoktur¹⁶⁸.

- 4- Bir peygamber olması ve insanların zihninde henüz vesile kavramının yer etmemiş olması açısından olay değerlendirilerek, olayın üçüncü maddede işaret ettiğimiz şekilde cereyan ettiğini kabul etmek daha sağlıklı bir yaklaşımdır olacaktır.

Bütün bunlardan sonra, Hz. Adem'in böyle bir tevessülde bulunmadığı kanaatinin hasıl olduğunu söylemeliyiz. Yine yukarıda anlatılan olayla ilgili bir başka rivayet de şöyledir:

“Halife Mansur, Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret ederken İmam Malik'e, 'Kibleye mi yoksa Resulullah'a mı dönerek dua edeyim?' diye sordu, o da, 'Niçin yüzünü ondan çeviriyorsun o ki, senin ve atan Adem'in vesilesidir. Bilakis ona doğru dön ve onunla şefaata iste. Allah onu sana şefaataç kılar' dedi"¹⁶⁹.

Kadı İyaz'ın *eş-Şifâ* ve Suyutî'nin *el-Hasâisu'l-Kubrâ* adlı eserinde naklettikleri bu rivayette geçen *vesiletuke ve vesiletu ebike âdem* ifadesini yukarıdaki hadise yorarlar. Bize göre bu ifadede kasıt, kıyamet günü peygamberlerin, Hz. Muhammed'den şefaata istemeleri ve insanları buna yöneltmelerine işaret vardır¹⁷⁰. Bu olay ise, Buharî'nin rivayet ettiği meşhur '*Şefaata-i Kubrâ*' hadisinde anlatılmaktadır¹⁷¹.

Görüldüğü gibi, Peygamber @ yaratılmadan önce onunla tevessülün hiçbir ikna edici dayanağı yoktur. Delil olarak ileri sürülenler ise, tevil yoluyla meseleye atıfta bulunmaktadır. Dolayısı ile böyle bir tevessülden söz edilemez. Şurası unutulmamalıdır ki, bu tür tevessülü aynı zamanda Peygamber'in kadrinin yüceliğini ortaya koymak için anlatılmaktadır. Bize göre böyle bir tevessülün olmaması, onun kıymetinden hiçbir şey eksiltmez.

¹⁶⁸ İbn Kesir, *age.*, I,55; Âlûsî, *age.*, I,37; Elmalılı Hamdi Yazır, *age.*, I,325.

¹⁶⁹ Dahlan, *ed-Dureru's-Seniyye*, 9, 10.

¹⁷⁰ İbn Teymiyye, *age.*, 78, 110.

¹⁷¹ Buharî, *Tevhîd* 31, 36.

Zira delillerin en sağlamı ve en güzeli olan Kur'an, onun üstün insan oluşunu tescil etmiştir¹⁷². Onun üzerine artık söz söylemenin gereksizliğine inanıyoruz.

D. EŞYA VE ESERLE TEVESSÜL

Teveessül mevzusunda '**Hz. Peygamber'in ve diğer salih insanların bıraktığı şeylerle teveessül**' adı altında ayrı bir konu ele alınmaktadır¹⁷³. Bu meseleyi gündeme getirirken şu fikirler etrafında hareket edilmektedir. Sahabe, Peygamber'in bıraktığı şeyleri teberrük ederdi. Bu da sahabenin o eşya ile teveessülünü gösterir. Bu eşya ile teveessül sahibini şerefi dolayısıyladır. Bir parça ile teveessül onun mensup olduğu asıl ile teveessül manasına da gelir¹⁷⁴.

Sahabenin teberrüküne örnek olarak da şunlar sayılmaktadır: Ömer'in, Hz. Peygamber'in yanına defnedilmeyi şiddetle arzulaması, Ümmü Selim'in Hz. Peygamber'in su içtiği kırbanın ağzını kesmesi, sahabenin Peygamber'in saçından bir tel alabilmek için uğraşması, onun mührünün halifelerin itina ile saklamaları, Esmâ'nın Peygamber'in cübbesini saklaması vs.¹⁷⁵ ayrıca konuya Kur'an'dan da şu ayeti delil getirmektedirler:

“Peygamberleri onlara şöyle dedi: Onun hükümlerinin belgesi size tabutun gelmesidir. Onda Rabbinizden bir güven duygusu ve huzur ile Musa ve Harun ailesinden arta kalanlar vardır, onu melekler taşır. Eğer inanmışlar iseniz, bunda sizin için bir delil vardır”¹⁷⁶.

Bu ayetten hareketle diğer peygamberlerden kalan eşya ile teveessül

¹⁷² 21 Enbiya 107.

¹⁷³ Örneğin bkz.: Dacvî, **Basâir**, 42; Muhammed Alevî, **Mefâhim**, 62; Musa Muhammed Alî, **Hakîkatu't-Teveessul ve'l-Vesîle**, 351.

¹⁷⁴ Muhammed Alevî, **age.**, 62.

¹⁷⁵ Suyutî, **age.**, I,71; Dacvî, **age.**, 42; Muhammed Alevî, **age.**, 63; Musa Muhammed Alî, **age.**, 35.

¹⁷⁶ 2 Bakara 248.

olabileceğini, ayette de böyle bir olayın anlatıldığını ileri sürenler vardır¹⁷⁷. Bizce ayetin iddia edilen konu ile hiçbir alakası yoktur. Nasıl oluyor da böyle bir ayeti tevil ediyorlar ve daha önce hiçbir alimin yapmadığını, hiçbir müfessirin kaydetmediğini kendiliklerinden ortaya atıyorlar.

Esasında bir önceki mevzuda da söylediğimiz gibi, Hz. Peygamber'e veya onun eşyalarına saygı ile böyle önemli itikadi bir meseleyi birbirinden ayırmak lazımdır. Bizce, bu eşyalara karşı duyulan sevgi ve ihtimam kesinlikle tevessüle delil olamaz. Zira bunun şeri bir mesnedi yoktur. Bilakis, ashabın başka davranışları yukarıdaki iddiaları nakz eder durumdadır.

Şöyle ki, Hz. Ömer, altında Rıdvan biatının yapıldığı ağacı, bazı davranışlar üzerine, onu kutsal sayıp put gibi tapınma olabileceği koruksuyla kestirdi. Olay onun hilafeti döneminde, insanların o ağacın altında namaz kılmaya özen göstermeleri ve etrafında dönmeleri üzerine gerçekleşmiştir¹⁷⁸. Onun bu davranışı ile yukarıdaki örnekleri karşılaştırınca ashabın bu konudaki hassasiyetini anlamak mümkündür.

Acaba Peygamber @ bu durumda kendi eşyasını nasıl değerlendirmiştir? Bunun cevabını kendi ağzından dinleyelim:

“Münafık Abdullah b. Übeyy b. Selül, hastalığı sırasında kefen olarak kullanılması için Rasulullah'ın gömleğini istedi. Hz. Ömer, ‘Ey Allah'ın Resulü, o necise gömleğini verme’ dedi. Peygamber de cevaben, ‘Benim gömleğim onu Allah'ın elinden kurtaramaz’ dedi”¹⁷⁹.

O halde, “peygamberlerin ve salih kişilerin bıraktığı eşya ile tevessül olamayacağı gibi, Kabe ve diğer mescitler vs. mahlukattan hiç biri ile tevessül caiz değildir, bunun hiçbir meşru delili yoktur”¹⁸⁰. Daha önceki

¹⁷⁷ Muhammed Alevî, *age.*; 64.

¹⁷⁸ Muhammed Rıza, **Muhammed**, 257.

¹⁷⁹ Muhammed Rıza, **Muhammed**, 257.

¹⁸⁰ İbn Teymiyye, **et-Teveşşül**, 122.

bölmelerde de gördüğümüz gibi, şahıslar ile tevessülün caiz olmadığı yerde eşya ile tevessülün caiz olması hiç mümkün değildir.

Gerek peygamberlerin ve gerekse diğer salihlerin bıraktığı eşyalar tarihi birer yadigar ve onları bırakanları hatırlatmaya birer vesiledirler. Biz onları bu sebeple sever ve itina ile muhafaza ederiz. Müzelere girmiş bir çok eser hep bu bağlamda değerlendirilmelidir. Onlar, dualarımızın kabulü için vesile olarak telakki edilemeyecekleri gibi, bizden ne bir zararı uzaklaştırabilir, ne de bize bir yarar sağlayabilirler.

Bu konuyu şöyle özetleyebiliriz: güneş ve ay gibi hizmeti çok da olsa, Kabe ve Haceru'l-Esved gibi mukaddes de olsa cansız veya akıl sahibi olmayan bir mahluk ile *tevessül* ve ondan *istiğase* etmek kesinlikle caiz değildir¹⁸¹.

II. TEVESSÜL VE VESİLE KONUSUNDA FARKLI GÖRÜŞTE OLANLARIN BİRBİRELERİNE KARŞI TUTUM VE ELEŞTİRİLERİ

Tevessül ve vesile konusu çok çetrefilli ve bir o kadar da dallı budaklıdır. Bu karışıklıktan kurtulmak ve konuyu daha iyi anlatabilmek için derli toplu bir şekilde sunmaya çalıştık.

Üzerinde en çok konuşulan mevzulardan olması nedeniyle konu hakkında değişik görüşler mutlaka vardır. Buna ek olarak fikirlerin ve tartışların zaman zaman dozunun çok yüksek olduğunu, karşılıklı sert itham ve tartışmaların hayli fazla yekün tuttuğunu hatırlatmalıyız. Farklı görüşlerin her biri kendilerini haklı, karşıdakilerini haksız bulmaktadırlar. Bu haksız bulmalar bazen karşıdakini İslam dairesinden çıkarmakla zirvesine ulaşır. Yine bu tartışmalar bazen İslamîlik ve ilmîlik dairesinden sapıp kişisel sataşmalara ve mezhebi hesaplaşmalara kayar. Öyle ki, konu

¹⁸¹ Halil Güneç, **Günümüz Meselelerine Fetvalar**, İlim yay., İst., 1986, III,12.

şahsi bir mesele halini alır. Bu durum daha çok asrımızda telif edilen eserlerde müşahede edilmektedir. Halbuki, hangi alanda olursa olsun eğer ortada dini bir mesele varsa, bu, herkesi aynı derecede ilgilendirir. Kişiler ise burada çalışmalarını ölçüsünde takdir edilir ve sorumlu tutulurlar. Bu konuda nihai hükmü verecek olan sadece Allah'tır. Bu sebeple herkes kendi misyonunu iyi tespit etmeli ve ona göre davranmalıdır.

Bizce bu konuda farklı sonuçlara varmanın temelinde olaya yaklaşım tarzı yatmaktadır. Zat ile tevessülü kabul edenler özellikle de ehli tasavvuf, başta peygamberler olmak üzere salih kişilerin sahip oldukları manevi makamlarını göz önünde bulundurarak, madem ki bunlar bu kadar değerli makamlara sahiptirler, o halde neden onlarla tevessül olmasın şeklinde bir yaklaşım sergilemektedirler. Yine, madem ki Allah, Hz. Peygamber'i övmüş ve büyük bir makam vermiştir biz de onu daha çok övmeli, onu yüceltmeliyiz, bu yüceltme yollarından biri de onunla tevessüldür derler¹⁸².

Bu iddialarda doğruluk payı olsa bile salih kişileri övme ve yüceltme işinde yeterli bir davranış değildir. Zaten peygamberler dışında hiçbir kimsenin manevi değeri ve Allah'ın katındaki makamı hakkında her hangi bir dini delil yoktur. Bu durumda peygamberler dahil bütün salih kişileri yüceltmenin en güzel yolu, onların ortaya koydukları İslamî hayatı yaşamak ve yaşatmaya gayret göstermektir. Kur'an-ı Kerim müminlerden bun istemektedir. Dahası, onların Allah katındaki makamlarının daha da yücelmesini isteyen kişi, onlara dua ederek bunu sağlamaya çalışmalıdır.

Zat ile tevessülü reddedenler ise, konuyu İlah-Rab, kul ve ubudiyet üçlüsü etrafında değerlendirmektedirler. Başta İbn Teymiyye olmak üzere bu guruptakiler, bu bağlamda tevhid ilkesinin muhafazasına dikkat çekmiş ve bunu bozacak en küçük bir şüpheyi dahi reddetmişlerdir. Bu titizlikten dolayı bir çok davranışı şirk olarak nitelendirdikleri doğrudur. Tevhid gibi

¹⁸² Kevserî, **Mahk** 378 vd.; Muhammed Alevî, **Mefâhim**, 74, 107; Dahlan, **ed-Dureru's-**

yüce bir gayeye hizmet eden bu insanlara tepki, onların bu konudaki sert tutumlarından dolayı gelmiştir. Öyle ki, tepkiler bazen onlardan daha sert olmuş, tefrika büyümüştür. Öyle anlaşılıyor ki, bu tepkilerin sahipleri, zaman zaman karşıdakinin ne demek istediğini iyice anlamadan hareket etmektedirler. Her iki tarafın genle yaklaşım tarzı budur. Kendi içinde bu tarzları genişletmek ve çeşitlendirmek mümkündür.

Bir kişi eğer dini bir meselede konuşuyor ve hüküm veriyorsa bunu mutlaka nassalara dayandırmalıdır. Yukarıdaki görüş sahipler de bunu yapmaya azami gayret sarf etmişlerdir. Yalnız zaman zaman hiç alakası olmayan delilleri ileri sürdükleri gibi, zayıf hatta uydurma rivayetleri de bunun içine katmışlardır. Fakat bun yapmak, iddia ettiği fikrini kendi elleri ile çürütmek anlamına gelmektedir. Bir iki misal vermek istiyoruz.

Ölmüş birisi ile özellikle Hz. Peygamber'in ölümünden sonra onunla tevessülün cevazını ileri sürenlerin dayandıkları en önemli husus, bu insanların her ne kadar ölmüş olsalar da kabirlerinde sağ oldukları tezidir. Hz. Peygamber'in halen daha sağ olduğun ispat için ileri sürülen geçersiz delillerden bazılarına yer vermek istiyoruz:

“Peygamber'in vefatından sonra onun hanımlarıyla evlenmek caiz değildir. Çünkü o, kabrinde sağdır”¹⁸³.

Ancak Kur'an'ın, Peygamber'in hanımlarını müminlerini anneleri olarak nitelemiş¹⁸⁴ ve bu yüzden de onlarla nikahlanmayı müslümanlar hoş görmemişlerdir demenin daha doğru ve tutarlı olduğunu söylemeye bile gerek yoktur.

Yine Hz. Peygamber'in vefatından sonra miras bırakmayıp mallarının sadaka olarak dağıtılması, onun sağ olduğuna delil kabul edilmiştir. Eğer gerçekten ölmüş olsaydı diğer insanlar gibi onun malları da

Seniyye, 18.

¹⁸³ Dacvî, **el-Basâir**, 8, 22.

miras olarak dağıtılacaktı denilerek akıl yürütülmektedir¹⁸⁵.

Peygamberlerin miras bırakmama konusu tamamen onların temsil ettiği peygamberlik müessesesi ile alakalı bir konudur. Şimdiye kadar bunun sebeplerini araştıran kişiler tarafından yukarıdakine benzer bir görüşe yer verilmemiştir. Bizce bu şekildeki iddialar delil olmaktan uzaktır. Son olarak şu örneği ele alalım:

“Hz. Aişe, Ravza-i mutahharayı ziyarete gittiği zaman tam tesettürlü olarak giderdi. Çünkü orada yatanlardan birisi de Hz. Ömer idi ve o Aişe’ye yabancı birisiydi. Peygamber kocası, Ebu Bekir ise babasıydı, bu sebeple olar Aişe’nin mahrem yerlerini görmelerinde bir sakınca yoktu, ama Ömer için bu mümkün değildi”¹⁸⁶.

Bunu delil olarak iler süren kişi, Aişe kabristana giderken etrafta bulunabilecek kişilere karşı tesettüre dikkat ederdi deseydi daha tutarlı olmaz mıydı? Hayattakiler dururken ölmüş birisinden çekinmenin anlamı var mıdır? Bu şekilde meseleyi başka yöne çekmek doğru değildir. Ayrıca Hz. Aişe böyle bir şey yapmış ise de bu onun kişisel meselesidir ve diğer insanları bağlayacak dini bir davranış kuralı değildir.

Bir başka tipik örnek de, Hz. Peygamber’in peygamberliği yanında onun şehit olduğu da savunulmaktadır. Bunu kanıtlamak için de onun, Hayber’de zehirli eti yediğinde zehirlenmiş ve ölümünün bu yüzden olduğu savunulmaktadır¹⁸⁷. Hal böyle olunca onun kabirde sağ olduğu ispat edilmiş olacaktır. Zira Allah şehitlerin sağ olduğunu bildirmiştir¹⁸⁸.

Bunlar gibi konu ile alakasız ve tutarsız daha bir çok delil ileri sürülmüştür¹⁸⁹. Bunu yapmak ilmilikten uzaklaşmak demektir. Özellikle bu

¹⁸⁴ 33 Ahzab 6.

¹⁸⁵ Musatafa Ebu Seyf el-Hemmamî, **Gavsü'l-İbâd**, 164.

¹⁸⁶ Musatafa Ebu Seyf el-Hemmamî, **Gavsü'l-İbâd**, 164.

¹⁸⁷ Musa Muhammed Ali, **Hakîkatu't-Teveşşul ve'l-Vesîle**, 243.

¹⁸⁸ 3 Al-i İmran 169.

¹⁸⁹ Muhammed Alevî, **age.**, 95, 117; **Dacvî**, **age.**, 60.

gibi deliller halk üzerinde etkili olmakta ve bundan sonra da doğru deliller ile onları ikna etmek zor olmaktadır.

Deliller konusunda herkes kendisinin daha tutarlı olduğunu savunurken, karşı taraftakileri zayıf, uydurma, tutarsız ve teville açık delillere dayandıklarına ve dolayısıyla iddialarının geçersizliğine hüküm vermektedirler. Delillere ilişkin ithamları fazla uzatmadan biraz da genel ithamlar üzerinde duralım. Daha önce de işaret ettiğimiz gibi, tevessül ve vesile denilince ilk akla gelen isimlerden birisi İbn Teymiyye'dir. O, bu sahada en çok itham edilen ve saldırıya uğrayan kişidir. Acaba gerçekten o, bu ithamlara layık mıdır? Söyledikleri İslam'ın dışında mıdır? Neden bu tepkiyi almıştır?

Gerçekten de İbn Teymiyye bu konuda çok katı bir tutum sergiler. Kur'an ve sünnetin dışında en ufak bir harekette bile karşısındakine hiç müsamaha göstermez. İşte onun bu sert tutumu beraberinde kendisine cephe alınmasını getirmiştir. Yoksa onun söylediklerini bir çok alim hatta sufilerin kendileri söylemişler, ama ifadelerin yumuşaklığı durumu değiştirmiştir. Önemli bir eksiklikte onun hakkı ile tanınmamamsıdır. Ya kulaktan dolma bilgiler ya da muhaliflerin eserlerinden tanımak bir eksiklik doğurur. Onu tanıyabilmek için kendi eserlerini veya tarafsız kişilerin eserlerini okumak yeterlidir¹⁹⁰. Şüphesiz o bir peygamber değildir. Hataları mutlaka vardır, ama eserlerinde hak tarafı daha ağırlıktadır. Nihayet o yaptıkları ile sorumludur.

“İbn Teymiyye çağındaki yanlış anlayış ve hareketlerle mücadele etmiş bir fikir ve aksiyon adamıdır. Onun devrinde dış kaynaklı felsefe

¹⁹⁰ Konuyla ilgili başvurulabilecek bazı kaynaklar şunlardır: Zebidî, **Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih**, (çev.: A. Naim-K. Miras), Ank. 1982, IV,179; Ömer Nasuhi Bilmen, **Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiye Kamusu**, İst. 1985, I,417; Muhammed Ebu Zehre, **Ahmed İbn Teymiyye** (çev.: Osman Keskiöğlü), İst. 1987; Said Şimşek, **İbn Teymiyye**, İst. 1986; Süleyman Uludağ, “Giriş”, **İbn Teymiyya Külliyyatı**, İst. 1986; Tıblavî Mahmud Sa'd, **İbn Teymiyye'de Tasavvuf**, (çev.: Ali Durusoy), İst. 1989.

hareketi yaygınlaşmış, kabirleri tazimde çok ileri gidilmiştir. Öte yandan tasavvuf da ilk safiyet ve dinamikliğini kaybetmiş, *Vahdet-i Vucut*, *hulûl* nazariyeleri hayli etkili olurken, ruhi olgunluğa erenlerin üzerinden teklifin kalkacağı fikri yaygınlaşmaya başlamıştır. Bütün bunlara ek olarak ilmi ve fikri donukluğun verdiği taklitçi ruh tahammül edilemez sınıra varmıştır. İşte İbn Teymiyye bunlarla mücadeleye girişerek Kur'an ve sünnete uygun yaşamı esas kılmaya çalışmıştır¹⁹¹. Böyle bir sosyal yapıya sahip cemiyet içinde gidişata karşı çıkan her kim olursa olsun aynı akibete uğrayacaktır.

Bugün ülkemizde hatta bütün İslam dünyasında öylesi bidatlar, öyle bozuk sufi anlayışlar vardır ki, belki de İbn Teymiyye zamanını çok geride bırakmıştır. Bu tür hareketler hakkında günümüzdekiler de dahil bütün İslam alimleri küfür, şirk, haram v.s. hükümlerini vermektedirler. Ama ortamın değişmiş olması tepkiyi sınırlamakta veya geçersiz kılmaktadır.

İbn Teymiyye'nin bu çıkışı karşısında, kendisinin tasavvufa karşı olduğu, Peygamber ve salihleri sevmediği ithamı ile karşılaşmıştır. Halbuki, onun bütün eserlerinde, kendinden önceki bütün salih kişiler ve özellikle Hz. Peygamber hakkında son derece hürmetkar davrandığını müşahade etmek mümkündür. Tasavvufun ise, Kur'an ve sünnet dışındaki bütün uygulamalarına karşıdır. Aynı zamanda o bir mutasavvıftır ve gerçek sufilerle beraber olmuştur¹⁹².

Ona yöneltilen daha büyük ithamlar ve hükümler vardır. Buna göre o, cahil ve şeytanın vahyine tabi birisidir. Tevessülü reddederek bidatler ortaya atmıştır¹⁹³. Yine bu tür iddialara göre o, bir Haricî ve Zahirîdir. Fikir ve davranışları ile öylesine kötü birisidir ki, ona *Şeyhulislam* diyen bile sapıktır¹⁹⁴. Nitekim o, ahirette şefaati inkar etmediği halde¹⁹⁵ onun mutlak

¹⁹¹ Muhammed Ebu Zehre, *age.*, 56, 74, 202, 210; Said Şimşek, *age.*, 58-67; Süleyman Uludağ, *age.*; I,17.

¹⁹² Tıblavî Mahmud Sa'd, *age.*, 7 vd.; Muhammed Ebu Zehre, *age.*, 128, 192.

¹⁹³ İbn Merzuk, *et-Teveşşül*, 185-86.

¹⁹⁴ Dacvî, *age.*, 75, 220, 226.

şefaati inkar ettiği iddiası ileri sürülmüştür¹⁹⁶. Bu örneklerin onu yöneltilen eleştirilerin seviyesi hakkında bir fikir vereceği kanaatiyle bu kadarla yetiniyoruz.

Bu şekilde telif edilen eserlerin bir çoğunda, tevessül ev vesileye ihtiyatlı yaklaşan ve bazı şekillerini reddeden sadece İbn Teymiyye ve onun taraftarı birkaç kişiymiş gibi mesele sadece ona nisbet edilmeye ve şahsileştirilmeye çalışılmaktadır. Meseleye bu şekilde yaklaşım İbn Teymiyye'nin görüşleri diye sunmak sakıncalıdır. Yani konu şahsi bir konuma çekilmiş olur da İslam'ın meselesi olmaktan çıkar. İbn Teymiyye bu konuda çok şey söylemiştir, ama, en az onun kadar diğer alimlerin de bu çalışmalarda payı vardır. Bu sebeple tezimizde bütün alimlerimize yer vermeye gayret ettik. Yani konuya, herkesin meselesi olarak yaklaşılmaya çalıştık.

Bir başka hata da konuyu incelerken mezhebi endişlerle hareket etmektir. Bazı eserlerde sırf Vehhabiliğe olan karşı tutum yüzünden tevessülü haklı çıkarma ve reddedenleri haksız bulma gayreti vardır. Bu arada Vehhabiliği, İbn Teymiyye ile irtibatlandırarak onu etkisiz kılma gayreti vardır. Böylece mesele yine duygusallık ve şahsilik, hatta siyasi bir şekle büründürülmüş olmaktadır¹⁹⁷.

Vehhabilik ayrı bir meseledir, üzerinde de durmayacağız. Ama onların tevessül konusunda, İbn Teymiyye'den de sert bir tavır takınmış olmaları onu sorumlu yapmaz. Muhammed b. Abdulvahab'ın, İbn Teymiyye'den etkilenmiş olması onun da Vehhabi olduğunu göstermez ve onu bağlamaz. Yüzyıllar sonra çıkmış olan bir mezhebi hareket ile onun bir alakası yoktur. Bilakis İbn Teymiyye, bütün eserlerinde her türlü aksi düşünceye karşı iyi bir Ehl-i Sünnet savunucusudur.

¹⁹⁵ İbn Teymiyye, *age.*, 11-12.

¹⁹⁶ İsmail Çetin, *Müminin İstikameti Velinin Kerametidir*, 192.

¹⁹⁷ İbn Merzuk, *age.*, 189 vd.; Dacvî, *age.*, 221; Dahlan, *age.*, 30, 42, 44; İsmail Çetin, *age.*, 172, 196.

Son olarak İbn Teymiyye hakkında yaygın bir iddiaya değinelim. Buna göre o, tevessülün her çeşidine karşıdır ve buna şirk demektedir. Ancak burada şu soruyu sormak ve cevabını mantıklı bir şekilde vermek gerekir: O bu konuda neye karşıdır ve hangi tutumlara şirk demektedir?

Aslında İbn Teymiyye tevessülü, Hz. Muhammed'e iman, ittiba ve itaat, farz kılınan her şeyi yapmak, yasaklanan her şeyden kaçınmak şeklinde çok geniş ve kapsamlı olarak ele almaktadır¹⁹⁸. Duayı da ibadet olarak ele alıp, bunun sadece Allah'a yapılmasını, zira ibadetin özünün tevhid olduğunu savunmaktadır. İslam tam anlamı ile saf kulluğu esas aldığından bu saflığı bozacak şeylerden kaçınılmalıdır¹⁹⁹. Şefaaf de önemli bir meseledir ve Hz. Peygamber'den hayatta iken kıyamet günü istenir, gıyabında istenemez. Kıyamette şefaaf günahsız ve günahkar bütün müslümanlar hakkında gerçekleşecektir²⁰⁰. Bunun gibi diriden dua ve yapabilecekleri şeylerde yardım istemek caizdir²⁰¹. Fakat ölü veya gaip birisinden bir şey istemek şirk olduğu gibi mahluku araya koyarak dua veya yemin etmek de şirkdir²⁰². '**Falanın hürmetine**', '**falanın makamı hürmetine**' vs. demek İslam'da yasaklanmıştır. Başta Ebu Hanife olmak üzere bir çok imam bu hükmü vermişler, sahabe de bu tür davranışlardan kaçınmıştır²⁰³. Tevessülün ölü ve gaible caiz olmadığı bilakis sadece hayattaki ile olacağına dair ashabin uygulamaları icma derecesindedir²⁰⁴. Deliller konusunda önce Kur'an, sonra sahih hadis ve ashabin kavillerini alırken, hadisler hakkında en küçük bir zayıflık veya mevzu endişesi olduğunda kesinlikle reddeder²⁰⁵.

İbn Teymiyye'nin fikirlerinin genel özeti böyledir. Bu fikirlerin

¹⁹⁸ İbn Teymiyye, **et-Teveessül**, 5, 13, 46.

¹⁹⁹ İbn Teymiyye, **et-Teveessül**, 122, 136.

²⁰⁰ İbn Teymiyye, **et-Teveessül**, 11, 120, 130, 135.

²⁰¹ İbn Teymiyye, **et-Teveessül**, 143.

²⁰² İbn Teymiyye, **et-Teveessül**, 18-23, 32, 70, 104-107, 122, 147, 152.

²⁰³ İbn Teymiyye, **et-Teveessül**, 170, 174.

²⁰⁴ İbn Teymiyye, **et-Teveessül**, 55, 126, 143 vd.

açılımı mahiyetindeki bölümlere daha önceki sayfalarda yer verdiğimizden daha detaya inmiyoruz. Ancak şimdiye kadar yaptığımız alıntı ve referanslardan öyle anlaşılıyor ki, İbn Teymiyye ileri sürdüğü fikirlerinde yalnız değildir. Tezimizde isimleri geçen bir çok kişi aynı görüştedir. Hatta aynı görüşlere fıkıh kitapları da dahil bir çok eserde değişik mezhepteki alimler tarafından yer verilmiştir. Şunu söyleyebiliriz: Eleştirileri tek bir noktaya ve şahsa yöneltmek hatalıdır. Bunun yerine eleştiriyi genelleştirmek daha tutarlı olur.

Aynı şekilde tevessülü kabul eden alimlere karşı da ölçülü davranmak gerekir. Şüphesiz tevessül konusunda ileri gidip şirke düşme durumları çoktur. Ama her tevessülde bulunanı şirkle nitelemek de aceleciliktir. Mesele çok naziktir. Özellikle cahil halk tabakaları çok büyük hatalar içindedir. Şirk ögesi taşıyan bir çok davranış büyük bir coşkunluk ve huşu içinde yapılmaktadır. Kişiye bu cehaletini anlatıp bilgilendirdikten sonra hala eski alışkanlıklarına devam ediyorsa o zaman hükmü vermek gerekir.

Yine bazı kişiler sağ olsun ölü olsun Peygamber ve büyük denilen zatlara duyduğu muhabbeti tazim derecesine çıkarmaktadırlar. Böylece kulluğu Allah'tan başkasına yapmak gibi bir şirkin içine düşüyorlar. Bu durumda olan kişiler de kendi durumlarını düzeltmelidirler.

Nihayet her ne şekilde olursa olsun bu meselede çeşitli tevil ve yorumlarla Kur'an ve sahih sünnet normlarının çerçevesi dışına çıkan kişiler, şayet bunu bile bile yapıyorlarsa büyük bir yanılğı içindedirler. Eğer cahilliklerinden yapıyorlarsa hem kendileri hem de başkalarını sapıttıkları için daha büyük bir hata içindedirler. Bunlara hoşgörü ile yaklaşmanın anlamı yoktur.

Bütün bunların dışında hizmet amaçlı yapılan çalışmalar hatası ile sevabı ile hepsi aynı dinin mensuplarının malıdır. Hata ve sevapları ortaya

²⁰⁵ İbn Teymiyye, **et-Teveessül**, 76, 104.

koymada hiç kimse ifrat ve tefrite düşmemelidir. Hakkı teslim etmek en büyük gaye ve erdem olmalıdır. Özellikle zat ile tevessülü kabul ve reddedenlerin fikirleri istismara çok açıktır. Bu sebeple, *'falan alim şöyle demiş, bu yapılan filan alime göre haramdır veya meşrudur'* türünden iddialar bir hayli fazladır. Bu tür iddialar karşısında bahsedilen şahsın bizzat eserlerine müracaat etmek, verilecek kararda en sağlıklı yoldur. Nitekim bu iddialara çalışmamız sırasında çok sık olarak rastladık.

“Esasında birbirine son derece muarız olan iki tarafı uzlaştırma pek güçtür. Bu sebeple en insafli yol, herkesin fikrine -İslam'ın ana esaslarına muhalif olmamak şartı ile- saygı göstermek ve herkesi kendi fikri ile baş başa bırakarak bu gibi görüş ayrılıklarından ötürü müslümanlar arasında tefrika ve düşmanlığın doğmasının yanlış olduğunu beyan etmektir”²⁰⁶.

²⁰⁶ Süleyman Toprak, **Ölümden Sonraki Hayat**, 432.

SONUÇ

Hidayet rehberi Kur'an-ı kerim ve onun tebliğcisi Hz. Muhammed'in hadislerini kaynak alarak, İslam alimlerinin çalışmalarının da yardımıyla **Teveşül ve Vesile** konusunu incelemeye çalıştık. Buna göre ulaştığımız ana sonuçları şöyle özetlemek mümkündür:

Kur'an'da *vesile* kavramı iki ayette geçer ve bunların ikisinde de yakınlık, yakınlaşma manalarına gelir. Özellikle Maide suresi 35. ayeti, müminlerden Allah'a yakın olabilmek için çaba sarf etmelerini, vesileye yapışmalarını emreder. Buradaki *vesile* ise ancak ve ancak **salih ameldir**. Onun dışında her hangi bir mana ve tevil Kur'an'ın bütünlüğüne aykırıdır.

Buna rağmen *vesile* hadislerin de yardımıyla daha sonraki devirlerde geniş bir kavram halini almıştır. Bu durumda *vesile* denilince üç mana anlaşılmaktadır:

- 1- *Vesile*, Cennet'te yüce bir makamın adıdır. Bu Hz. Peygamber'in hadislerinde yer almaktadır. Konumuzla sadece isim benzerliği sebebiyle alakalıdır.
- 2- İnsanın Allah'a daha yakın olması için gereken *vesile*.

Yanlış telakkiler yüzünden bu şekildeki *vesile* anlayışı, tarih boyu toplumların bir çoğunu şirke düşürmüştür. Çünkü, İslam'dan önce çeşitli kavimler ölümlerinden sonra peygamberler, salih kişiler, bilginler, hatta melekleri putlaştırarak Allah'a yaklaşmak için aracı saymışlardır. Bunun en çarpıcı örneği de putçu Cahiliye toplumdur.

Halbuki Allah, ulaşılmaz bir varlık değildir. O, insana kendisinden daha yakındır. Yeter ki insan, iman ve amelinde samimi, niyetinde ihlaslı olsun. Böyle bir kulluk insanı her an Allah ile beraber olma şuuruna erdirtir. Kur'an bize bu şekilde Allah'a yaklaşmayı tavsiye eder. Bunun

ötesinde hiçbir aracı, vasıta veya vesile kabul etmez. Zaten Kur'an her türlü aracıyı ortadan kaldırmak için gelmiştir. Kılık değiştirerek başka şekillere bürünse de araçlar fasiddir.

Bu bağlamda peygamberlerin durumuna gelince; onlar sadece Allah'ın emirlerini insanlara tebliğ etmeleri nisbetinde aracıdırlar. Nihayet onlar da insandırlar. Görevleri bitip bu dünyadan ayrılınca artık maddi varlıkları sonar erer. Ama tebliğ ettikleri hayat tarzı devam eder. Bunu devam ettiren de müslümanların hepsidir. Fakat özelde bu görev alimlere düşmektedir. Gerek alimler gerekse mürşitlerin görevi de kendi ilim ve amelleri nisbetinde insanlara hakikati göstermek, onları cehaletten ve günahdan kurtarmaktır. Bu kurtuluşa ulaşınca alimin ve mürşidin görevi biter, ama ilim tedrisi, öğüt ve nasihat ölünceye kadar devam eder. Büyük alim, mürşid ve salih kimseler de ölümleriyle dünyaya ait fonksiyon ve tasarruflarını tamamlarlar. Ölümlemlerinden sonra onlardan faydalanmak, sadece geride bıraktıkları ile ve güzel eserlerini devam ettirmek, yaşadıklarını yaşamaya çalışmakla mümkündür.

- 3- Duaların kabul olması için '*Ey Rabbim, falanın hürmetine duamı kabul et, isteğimi yerine getir, beni bağışla, bana şifa ver ...*' demek veya yardıma muhtaç olunca, '*Ey Rabbim, falanın hürmetine bana yardım et ...*' demek, veyahut da bu saydıklarımızı bir beşerden istemek, yani, '*Ey falan yetiş, beni kurtar, beni affet, şifa ver, rızkımı genişlet ...*' demek suretiyle edinilen vesile. Bunun diğer adı da **vesileye yapışmak** yani **tevessülde bulunmaktır**.

Çok tartışmalı olan bu tür *vesile* kendi içinde şıklara ayrılır:

a. Duada Allah'ın isimlerini ve salih ameli anarak onları vesile yapmak meşrudur. Bunun gibi yaşayan birinden kendisine dua etmesini istemek de meşrudur. Rivayet edilen hadislerdeki tevessül de bu şekilde

cereyan etmiştir. Sahabenin uygulaması da böyledir. Ama daha sonraki devirlerde bu tevessül yanlış yorumlanarak mahiyeti değiştirilmiştir.

b. “Falanın hürmetine duamı kabul et ... vs.” şeklindeki tevessülün her hangi bir delili yoktur. Hatta kendisiyle tevessül edilen kişi sağ olsa bile durum değişmeyecektir. Ölmüş veya gaipte olanlarsa böyle bir vesile yapılamazlar. Bir çok yönden bu durum Kur’an’a aykırıdır. Yalnız bu meselede Hz. Peygamber’in konumu farklıdır. Alimlerin büyük çoğunluğu Hz. Peygamber’in hürmetine dua edilebileceğini kabul ederler. Zira onun Allah katındaki değeri hakkında Kur’an’da kesin ayetler vardır. Ama yine de duanın en güzeli Peygamber de olsa araya hiçbir şahsı koymadan yapılanıdır. Rasulullah @ dışındaki insanları ona kıyas etmek yanlıştır. Her kim olursa olsun ve derecesi ne olursa olsun onlar da bu meselede diğer ümmet gibidirler. Böyle olmaları onların ümmetin büyükleri ve liderleri olmalarına halel getirmez.

c. darda kalındığında yardım istemek, ancak Allah’dan olabilir. Kim olursa olsun ölmüş birinden yardım istemek insanı şirke kadar götürür. Gaipteki birinden yardım istemek da böyledir. İnsanlar ölünce bütün tasarrufları kesilir ve amelleriyle baş başa kalır. Esasında bizden önce ölmüş olan salih veya günahkar kim olursa olsun haklarında tutulacak en güzel yol, onlar için dua etmektir.

d. Sağ olan birinden ancak gücünün yetebileceği şeyler istenir. Hidayet, şifa ve rızık vermek gibi yoktan var etmeye dayanan ve yüce bir kudreti gerektiren şeyler kullardan istenemez, bu davranış açıkça şirk olur.

Gerek mezarların başında, gerekse kutsallık atfedilen daha başka yerlerde ölümler ve dirilerden bir şeyler istemek, onlardan medet beklemek işi cahili bir adet olduğundan İslam bunu şiddetle yasaklar. Bilen kişilerin üzerine düşen vazifelerden biri de bu tür yanlışların önüne geçmektir.

Bu söylediklerimizle peygamberleri, alimleri, mürşitleri, velileri ve

diğer salih insanları küçük gördüğümüz veya onlara saygısızlık ettiğimiz anlamı çıkarılmamalıdır. Bilakis Peygamberimiz'in @ ismi dahi anıldığında ona hürmet etmek, Kur'an'ın tavsiyesidir. Onun için biz her zaman onun ismi anılınca ona dua ederiz. Sahabe ve daha sonraki devir büyükleri anılınca da onları da rahmetle anarız. Ama bu insanları sevmenin en güzel yolunun, onların bıraktığı maddi ve manevi mirası hakkıyla korumak ve onlar gibi yaşamaya çalışmak olduğunu kabul ederiz. Onarın her birinin İslam mirasında hakları vardır ve Allah onlara yaptıklar ölçüsünde makamlar verecektir. Bu makamların en büyüklerinden bir de Allah'ın izin vereceği kişilerin insanlara yapacakları şefaattir.

Bunun ötesinde Kur'an'ın beyanı yoktur. Bazı ayetleri tevil etmek durumu değiştirmeyecektir. Hayli yekun tutan hadisler içinde de bir çok zayıf hatta uydurma rivayetler vardır. Onları terk etmek gerekmektedir.

Bu bağlamda cansız mahluk ve eşyayı vesile kabul etmek ciddiyyet ve samimiyetten uzaklaşmaktır.

Önemli bir nokta da tevessül ve vesile konusunun nazik bir mesele olduğudur. Hiçbir kimse kendini hakim makamında görüp farklı görüşte olanları sapıklıkla, cehaletle suçlamamalıdır. İhtilafları ittifaka çevirmek daha güzel olduğundan biraz hoş görü ile, amam İslam'ın ana temellerini zedeleden çözüm yoluna gidilmelidir. Şahıslara fikir ve düşüncelerinden ziyade Kur'an'da buluşmak mümkündür.

Her konuda nihai hükmü Allah verecektir. Biz iman ve amelle O'na yaklaşmaya çalıştığımız ölçüde takvamız artacak, dolayısıyla Allah yanında değerimiz yükselecektir. Biz de bu çalışmamızın Allah'a yaklaşımda bir vesile olmasını umuyoruz.

Rabbimiz, yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım isteriz. Bizi hidayet yolundan ayırma. Bize ve bizden öncekilere rahmetini eksik etme. Hiçbir malın ve evladın fayda vermeyip salim bir kalple gelenlerin

kurtulacağı günde, bizi kazançlı çıkanlar arasına kat. Amin!

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmet b. Hanbel; **Müsned**, Beyrut ty..
- Ali Mahfuz; **el-İbd'a**, Daru'l-İtisam, Mısır 1956.
- el-Âlûsî; **Rûhu'l-Meânî**, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut 1985.
- Arvasî, Abdulhakim; **Rabita-i Şerife.**, Büyük Doğu neş., İstanbul 1981.
- Ateş, Süleyman; **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İst. 1989.
- Bediuzzaman Said Nursî; **Sunûhât**, Tenvir neş., İstanbul 1990.
- Buharî; **el-Câmiu's-Sahîh (Sahîhu'l-Buharî)**, İst. ty.
- el-Cürcânî; **et-Tarîfât**, Mektebetu Mustafa el-Babi el-Halebi, Mısır 1938.
- Çetin, İsmail; **Müminin İstikameti Velinin Kerametidir.**, Ankara 1978.
- ed-Dacvî, Mevlânâ Hamdullah; **el-Basâir**, İhlas Vakfı yay., İst. 1989.
- Dağistanî, Ö. Ziyauddin; **Tasavvuf ve Tarikatlarla İlgili Fetvalar** (çev: İ.Gündüz-Y.Çiçek), Seha neş., İst. ty.
- Ebu'l-Vefa Muhammed Derviş; **el-Vesile**, Mektebetu İslamiyye, Beyrut 1988.
- el-Ezrâ'î; **Şerhu Akîdeti't-Tahaviyye**, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1988.
- el-Hammâmî, Mustafa Ebu Seyf; **Gavsu'l-İbâd bi Beyânî'r-Reşâd**, (el-Basâir içinde), Hakikat kit., İst. 1989.
- Hayrettin Karaman; **Günlük Hayatımızda Helaller-Haramlar**, İst. 1987.
- Hayrettin Karaman; **İslam'ın Işığında Günün Meseleleri**, Nesil yay., İst. 1988
- İbn Cerir et Taberî; **Câmiu'l-Beyân**, Daru'l-Fikir, Beyrut 1938.
- İbn Cerîr et-Taberî; **Câmiu'l-Beyân (Muhtasar)** (İhtisar eden: M. Ali es-Sabunî), Beyrut 1985
- İbn İshak; **es-Sire**, Hayra Hizmet Vakfı, Konya 1981.
- İbn Kayyım el-Cevziyye; **Zâdu'l-Me'âd**, Müessesetu'r-Risâle, Kuveyt 1982.

- İbn Kesîr; **Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm** (Muhtasar), Daru'l-Kalem, Beyrut 1986.
- İbn Mâce; **Sunen**, Mısır 1952.
- İbn Manzûr; **Lisânu'l-Arab**, Daru Sadr, Beyrut ty.
- İbn Teymiyye; **el-Vasiyyetu'l-Kubrâ**, yy. 1397.
- İbn Teymiyye; **Kaidetun Celîletun fi't-Teveşşül ve'l-Vesîle**, Daru'l-Beyan, Şam 1985.
- İmam Azam Ebu Hanife; **el-Fıkhü'l-Ekber**, Kültür Basın Yay. Birliđi, İstanbul 1984.
- İsmail Hakkı Bursevî; **Rûhu'l-Beyân**, Mektebetu'l-Mahmudiyye, yer ve tarih yok
- el-İsfahânî; **el-Müfredât**, Kahraman yay., İstanbul 1986.
- Kevserî, Muhammed Zahid; **İrgâmu'l-Merîd**, Hakikat Kit., İst. 1989.
- Kevserî, Muhammed Zahid, **Mahku't-Tekavvul fi Mes'eleti't-Teveşşül** (Makâlât içinde), yy. ty.
- el-Merâğî, Ahmet Mustafa; **Tefsîru'l-Merâğî**, Şirketu Mustafa el-Bâbî, Mısır 1974.
- Mevdudî, Ebu'l-Ala; **Kura'an'a Göre Dört Terim** (çev.: Osman Cilacı, İsmail Kaya), Beyan yay., İst. 1989.
- Mevdudi, Ebu'l-Ala; **Tefhîmu'l-Kur'an** (çev.: Kurul), İnsan yay., İst. 1987.
- Muhammed Abduh; **Tefsîru'l-Menâr**, Mısır 1954.
- Muhammed Abdullah el-Hânî; **el-Behcetü's-Seniyye**, Hakikat Kit., İst.1989.
- Muhammed el-Behiy; **İnanç ve Amelde Kur'anî Kavramlar** (çev.: Ali Turgut), Yöneliş yay., İst. 1988.
- Muhammed Hamidullah; **İslam'a Giriş** (çev.: Kemal Kuşcu), Ankara ?, 125.
- Muhammed Kutub; **Çağdaş Fikir Akımları I** (çev.: M. Beşir Eryarsoy), İşaret yay., İstanbul 1986.
- Muhammed Kutub; **Tevhid** (çev.: Nurettin Yıldız), Risale yay., İstanbul

1987.

Muhammed Kutub; **İnsan Psikolojisi** (çev.: Bekir Karlığa), İşaret yay., İst.

1987.

Muhammed Rıza; **Muhammed**, el-Mektebetu'l-İslamiyye, Diyarbakır ty.

Muslim b. Haccac el Kuşeyrî; **Sahih-i Müslim**, Mısır 1955

Mustafa Sadık er-Rafî; **İ'câzu'l-Kur'ân**, el-Mektebetu't-Ticariyyetu'l-Kubra, Kahire 1965.

Nasruddin el-Albânî; **et-Tevessül**, Mektebetu'l-İslâmiyye, Beyrut 1986.

Nesaî, Ebu Abdirrahman; **Sunen**, Beyrut 1987.

Nevevî; **Şerhu Sahihi Müslim**, Beyrut 1987.

Sait Havva; **Ruh Terbiyesi** (çev.: Cengiz Yağcı), Petek yay., İstanbul ty.

Seyyid Kutub; **fî Zılâli'l-Kur'ân**, Dâru'l-İlim, Kahire 1986.

es-Suyûtî; **el-Hasâisu'l-Kubrâ**, Daru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut ty.

eş-Şeyh Ebu'l-Futûh er-Râzî; **Rûhu'l-Cinân ve Rûhu'l-Cenân**, Tahran 1352.

Toprak, Süleyman; **Ölümden Sonraki Hayat**, Konya 1990.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi; **Hak Dini Kur'an Dili**, Eser Neş., İstanbul 1971.

ez-Zebîdî; **Tecrid-i Sarih Tercümesi** (çev.: Kamil Miras), 6. bas., Ankara 1982.

ez-Zehebî; Muhammed Hüseyin, **et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn**, Riyad 1976.

ez-Zemahşerî; **el-Keşşâf**, yer ve tarih yok.

ÖZET

Çalışkan, İsmail, Kur'an'ı Kerim'e Göre Tevessül ve Vesile (Yüksek Lisans Tezi), Yöneten: Prof. Dr. Salih Akdemir, XIII+138 sayfa

Kur'an'ı Kerim'e Göre Tevessül ve Vesile adlı çalışmamız giriş hariç iki ana bölümden oluşmaktadır. Girişte konunun önemi ve araştırmada takip ettiğimiz yöntemi açıkladık. Konu ile ilgili kaynakların tanıtımını da burada yaptık.

Birinci Bölüm'de tevessül ve vesile kavramlarını Kur'an açısından inceledik. İlk olarak her iki kavramın sözlük ve kavramsal anlamlarını belirledik. Ardından vesile kavramının geçtiği ayetleri ve bu ayetler üzerinde müfessirlerin yaptıkları yorumları inceledikten sonra, Kur'an açısından Allah ile insan arasında vesile (aracı) olup olamayacağının imkanını araştırdık ve Kur'an'ın bu soruya olumsuz baktığını gördük. Kur'an'a göre Allah'a yaklaştıran şeylerin neler olabileceğini de burada açıklamaya çalıştık.

İkinci Bölüm'de ise tevessül ve vesilenin pratik hayattaki yönünü inceledik. Bu noktada Hz. Peygamber ve sahabenin uygulamalarını esas alarak çözüme varmaya çalıştık. Ayrıca ulema arasında oldukça fazla olan tartışmaları ortak noktada buluşturmaya gayret ettik.

Sonuçta Kur'an ve hadislerinden yola çıkarak tevessül ve vesilenin yerini tespit amacıyla ulaştığımız noktaları özetledik. Kur'an ve hadislere dayanarak Allah ile insan arasında bir aracının olamayacağı, bilakis insanı Allah'a kendi imanı, ibadetleri ve Allah'ın razı olacağı işler olduğu yönündeki sonuçlar en önemli bulgumuzdur.

A. Ü.
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**KUR'AN- KERİM'E GÖRE TEVESSÜL VE
VESİLE**

(Yüksek Lisans Tezi)

İsmail ÇALIŞKAN

Ankara 1992